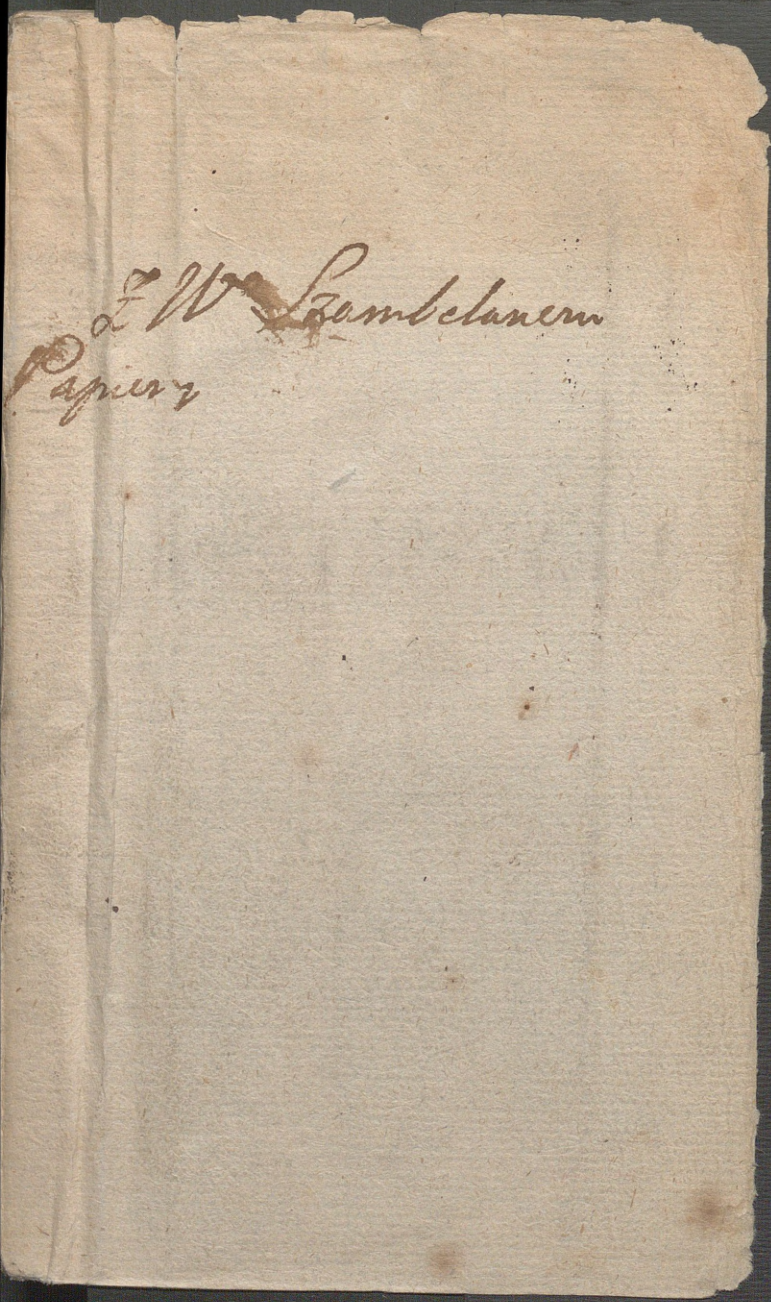

Grey Scale #13

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

*L. W. Lambelanem
Papier*

Colour Chart #13

F. W. Sambler
Papier

PRZEPIS

MUSZTRY Y MANEWROW

DLA

PIECHOTY FRANCUZKIEY.

WYDANY ROKU 1791.

Tłómaczenie z Francuzkiego.

CZĘŚĆ I.

1112

XXXIX. A;

W WARSZAWIE 1808.

---

w Drukarni i Nakładem Sukcessorów Zawadzkich.

7

Biuletyn Biblioteczny
Biblioteka Naukowa ASP
1, 2, 3.
844
Ogłoszenia
Wydawnictwo ASP

P R Z E P I S

MUSZTRY Y OBROTOW PIECHOTY.

T Y T U Ł III.

Szkoła Plótonu.

Szkoła plótonu poprzedzać ma zawsze szkołę batalionu, a że iey celem iest przygotowanie do tey nauki żołnierza, należy więc w musztrach cząstkowych kompanicznych stosować się do porządku i prawideł niżej przepisanych.

Plóton wychodzący ze szkoły rekrutów równie do poniższych przepisów stosować się będzie. Wyznaczy się mu szefa plótonu, pod-officera zastępcę i slusujących, zachowując zupełnie w ich ustanowieniu porządek boiowego szyku.

Oprócz tego, wyznaczy się officer, lub pod-officer, do ćwiczenia plótonu, pod nazwiskiem nauczyciela.

Szkoła plótonu podzieloną zostanie na sześć nauk, z których każda zawierać będzie pięć artykułów, tak iak następuje:

Część II.

NAUKA PIERWSZA.

1. Otworzyć szeregi.
2. Równanie w szeregach otwartych.
3. Robienie bronią.
4. Zamknąć szeregi.
5. Równanie w szeregach zamkniętych.

NAUKA DRUGA.

1. Nabijanie śpieszne.
2. Nabijanie dowolne.
3. Ogień plótonowy, profty i ukośny.
4. Ogień dwuszeregowy.
5. Ogień w tył.

NAUKA TRZECIA.

1. Marsz pierwszym szeregiem , w szyku boiowym.
2. Zatrzymanie plótonu maszerującego w szyku pomienionym.
3. Marsz ukośny w szyku boiowym.
4. Krok w miejscu , marsz krokiem podwójnym i nazad w tył.
5. Marsz trzecim szeregiem w szyku boiowym.

NAUKA CZWARTA.

1. Marsz rotami.
2. Odmienić kierunek rotami.

3. Zatrzymać plóton maszerujący rotami , i rozwinąć go do boiu.
4. Szykować się rotami na prawo, albo na lewo do boiu.
5. Maszerując rotami , złożyć plóton albo sekcyę.

N A U K A P I Ą T A.

1. Łamać w sekcyę.
2. Maszerować w kolumnie.
3. Odmienić kierunek.
4. Zatrzymać kolumnę.
5. Rozwinąć się do boiu.

N A U K A S Z O S T A.

1. Będąc w kolumnie, odłamać kilka rot w tył, i kazać im znowu wstąpić na miejsce.
2. Maszerować krokiem podróznym i kierunek tym krokiem odmienić; odłamać kilka rot, i kazać im znowu wstąpić na miejsce.
3. Odłamywać i składać plóton.
4. Robić kontramarsz.
5. Kolumną złożoną z sekcyów, na prawo, albo na lewo zachodzić do boiu.

Z jakiegokolwiek liczby rot składać się będzie plóton, należy go zawsze szykować we trzy szeregi, gdy pierwszą i drugą wykonywać ma naukę.

Gdy plóton rot nie ma dwunastu, należy go szykować we dwa szeregi, w czasie wykonania 3ciey, 4tey, 5tey i 6tey nauki.

W obydwóch przypadkach, nauczyciel policzbuie roty, od jednego do drugiego skrzydła, ażeby każdy człowiek znał swą liczbę w szeregu.

Nauczyciel powinien, ile możności tłómaczyć się jasno i zwięźle. Jeżeli postrzeże błąd popełniony w mustrze żołnierza, każe naczelnikowi plótonu, ażeby go poprawił, sam zaś przez się czynić tego nie powinien, chyba gdyby go naczelnik plótonu nie zrozumiał, albo źle myśl jego wykonał.

Ponieważ powolność i uwaga w komendzie i wykonaniu oney, jest najpierwszym środkiem do porządku wojska, nauczyciel starać się będzie przyzwyczaić do nich przykładem własnym tych, których naucza.

PIERWSZA NAUKA

ARTYKUŁ PIERWSZY.

Otworzyć szeregi.

1. Gdy plóton trzyma broń z ramienia, i jest urównany, współ z słusującymi, a nauczyciel zechce otworzyć szeregi, każe dwóch słusujących, którzy są najbliźsi lewego skrzydła, postawić w pierwszym i trzecim szeregu, na témże skrzydle.

2. Po czém zakomenderuie :

1. *Baczność.*
2. *Plóton.*
3. *Na ramie — broń.*
4. *W tył otwórzcie — szeregi.*

3. Na czwartą komendę, naczelnik plótonu, podofficer zastępca i dwa słusuiący, postawieni w pierwszym i trzecim szeregu na lewym skrzydle, cofną się letko w tył, dla wytknięcia linii urównania, gdzie mają stanąć dwa tylne szeregi.

4. Naczelnik plótonu i słusuiący, który stać będzie na lewém skrzydle w pierwszym szeregu, udadzą się na linię słusuiących i na nich się urównaią.

5. Podofficer zastępca i słusuiący, który stoi na lewém skrzydle w trzecim szeregu, cofną się w tył na cztery kroki za szereg słusuiących, staraiąc się, ażeby ten odstęp wymierzyli okiem bez liczenia kroków.

6. Nauczyciel w tymże samym czasie uda się na prawe skrzydło dla doyrzenia, czyli wspomniane szeregi są w równej odległości od pierwszego, co gdyby nie było, poprawi i zakomenderuie :

5. *Marsz.*

7. Na tę komendę pierwszy szereg stoi nieporuszenie w miejscu.

8. Dwa tylne szeregi pomaszerują krokiem zwyczajnym nazad, i staną na linii wyznaczonej dla każdego z nich, stosując się do przepisu zawartego w szkole żołnierza pod liczbą 242.

9. Naczelnik plótonu urowna szereg drugi, a podofficer zastępca równa trzeci na podofficerów, którzy stać będą na lewém skrzydle.

10. W ten czas gdy trzeci szereg maszerować będzie nazad, słusujący za nim uczynią toż samo, i gdy ten stanie na linii, oni równie w oznaczonym odstepie wstąpią na swoje.

11. Skoro naczelnik plótonu i podofficer zastępca urownają szeregi, nauczyciel zakomenderuje:

Stać.

12. Na tę komendę naczelnik plótonu i słusujący, który stoi na lewém skrzydle w drugim szeregu, powrócą na swoje miejsca do szeregu pierwszego.

13. Gdy szeregi już dobrze urownanemi zostaną, nauczyciel uważać będzie postawę i trzymanie broni pierwszego szeregu, zalecając naczelnikowi plótonu i podofficerowi zastępcy, ażeby toż samo uczynili w drugim i trzecim szeregu.

A R T Y K U Ł II.

Równanie w szeregach otwartych.

14. Gdy szeregi będą otwarte, nauczyciel każe najpierwey równać się kilka razy ludziom

poiedyńczo, aby ich lepiej nauczyć zachowywać prawidła równania.

15. Każę trzem ludziom z prawego lub lewego skrzydła z każdego szeregu dwa lub trzy kroki wyftąpić naprzód, i urównawszy ich zakomenderuie :

*W prawo (lub w lewo) poiedyńczo —
równay się.*

16. Na to zakomenderowanie żołnierze z każdego szeregu wftępować będą ieden po drugim na linię urównania, każdy z nich dając się o dwa kroki wyprzedzać swemu pobocznikowi z tej strony, do której się równa.

17. Przyzwyczajwszy żołnierza równaniem poiedyńczém równać się należycie, każę nauczyciel równać się razem całym szeregom, naprzód i wstecz, w kierunkach równoległych i ukośnych, dając zawsze trzech ludzi każdemu szeregowi, za zasadę równania się, i na ten koniec zakomenderuie :

W prawo, lub w lewo — równay się.

Albo :

W prawo, lub w lewo w tył — równay się.

18. W urównaniach ukośnych otwartemi szeregi, nie potrzeba, ażeby drugi i trzeci szereg ftawił się na poprzednika; w tym bowiem przepisie idzie tylko o to, iżby każdy żołnierz w

rozmaitym kierunku nawyknął równać się dokładnie w swoim szeregu, nie zważając na drugie.

19. W tych rozmaitych równaniach, nauczyciel doglądać będzie pierwszego, naczelnik plutonu drugiego, a podofficer zastępca trzeciego szeregu, stawiając na skrzydle ze strony urównania.

20. W urównaniach ukośnych, żołnierze stosować będą linię swych ramion do nowego kierunku ich szeregu, i wykonają urównanie podług przepisu zawartego w szkole żołnierza, pod liczbami 233 i 242 stosownie do nowego kierunku, który będzie naprzód, lub w tył pierwszastkowego położenia ich szeregu.

21. Po każdym urównaniu, nauczyciel, naczelnik plutonu i podofficer zastępca przechodząc po przedszeregami, uważać będą na postawę żołnierza i trzymanie broni, dla wprawienia go, ażeby się nie opuszczał w tej mierze.

A R T Y K U Ł III.

Robienie broni.

22. Gdy szeregi będą otwarte, nauczyciel stanie przed prawem skrzydłem tak, ażeby widział wszystkie trzy szeregi, i nakaze robienie bronią w sposobie następnym.

Prezentuy broń.

Na ramię broń.

Z ramienia broń.
 Złóżcie broń.
 Podnieście broń.
 Na ramie broń.
 W ramie broń.
 Za broń.
 Zdeymcie bagnety.
 Na ramie broń.
 Pod lewe ramie broń.
 Na ramie broń.
 Nabòy w ośmiu tempach.

23. Nauczyciel da baczość, ażeby postawa ciała, nóg i broni była zawsze dokładną; żeby tempa wykonywały się szybko blisko ciała i bez podrzucania broni.

*Uwagi, co do komendy: do ataku — broń
i spuśćcie — broń.*

24. Są przypadki, w których żołnierz użyć musi bagnetu, nasadzonego na koniec rury, bądź do natarcia, bądź do obrony.

25. Są znowu zdarzenia, gdzie nie mogłoby nieść broni na ramieniu, jak *n. p.* w gęstwinie lasu, albo gdzie często musi opierać się na niej, gdy mu przypadnie przeskakiwać rowy, albo *n. p.* drapać się na gory; powinien więc

nauczyciel kazać czasem wykonywać pomienione tempa: *do—attaku broń i spuśćcie — broń*, dla nauczania żołnierza, iak ma użyć pożytecznie broni w tych różnych przypadkach.

A R T Y K U Ł IV.

Zamknąć szeregi.

26. Po skończoném robieniu bronią, nauczyciel każe zamknąć szeregi, komenderując:

1. *Zamknij szeregi.*

2. *Marsz.*

27. Na komendę *marsz*, dwa tylne szeregi zamkną się krokiem zwyczajnym, każdy w nich człowiek zmierzając na swego poprzednika; poczem naczelnik plótonu i podofficer zastępca, zajmą swe miejsca w szyku boiowym.

A R T Y K U Ł V.

Urównanie w zamkniętych szeregach.

28. Po zamknięciu szeregów, nauczyciel każe ponowić urównania proste i ukośne, w prawo i w lewo, naprzód i w tył, pamiętając, ażeby zawsze trzy rotę, wyszłe pierwey, służyły za zasadę równania się następny; potem komenderować będzie, iak jest przepisano powyżey, pod liczbą 17.

29. W urównaniach zamkniętymi szeregami, naczelnik plutonu doglądać będzie pierwszego, a podofficer zastępca urównania dwóch tylnych szeregów; powinni się wprawiać, ażeby mogli miarkować urównanie po linii łopatek i oczów, rzucając okiem po przed i za szeregi.

30. Naczelnik plutonu, postrzegłszy większą część ludzi urównaną w pierwszym szeregu zakomenderuje; *Stać*; potem poprawi następnych, gdyby tego była potrzeba, stosownie do przepisu zawartego w szkole żołnierza pod liczbą 240.

Dwa tylne szeregi stosować się będą do urównania pierwszego szeregu, czego podofficer zastępca dopilnuje.

31. Gdy już szeregi stoją nieporuszenie, nauczyciel uda się na skrzydło tym sposobem, ażeby mógł zważyć urównanie trzech szeregów, dając równie bacność, jeżeli żołnierz w dwóch tylnych szeregach stoi prosto na swego poprzednika.

32. W urównaniach ukośnych, nauczyciel stosować się będzie do powyższego przepisu, pod liczbą 20.

33. Słuszący stać zawsze będą o dwa kroki za trzecim szeregiem.

34. Nauczyciel chcąc, ażeby żołnierz spo-
czął, zakomenderuje:

(1) *W ramie — broń.*

Albo *Z ramienia — broń.*

2. *Spoczyniej.*

To ma być wykonane przy końcu każdej nauki.

35. Na komendę *spoczyniej*, żołnierz wolny będzie od zachowania postawy nieporuszonej i urownienia.

36. Jeżeli tylko zechce ulżyć żołnierzowi, nie nadwerężając urownienia, zakomenderuje, kazawszy mu pierwej broń wziąć w ramię:

W miejscu — spoczyniej.

37. Po tej komendzie, żołnierz może być wolny od postawy nieporuszonej, ale zawsze jedna pięta być musi na miejscu.

D R U G A N A U K A.

38. Nauczyciel chcąc przystąpić do drugiej nauki, zakomenderuje:

1. *Baczność.*

2. *Plóton.*

3. *Na ramię — broń.*

Potem każe uskutecznić naboie i palbę w porządku następnym.

A R T Y K U Ł I.

Nabiianie śpieszne.

59. Komenda i wykonanie nabiiania śpiesznego przepisana jest w szkole żołnierza, pod

liczbą 146 i następnie. Nauczyciel więc, każe to nabijanie, stosownie do rzeczonoego przepisu pokilkakrotnie wykonać, nim przytąpi do nabijania dowolnego.

A R T Y K U Ł II.

Nabijanie dowolne.

40. Komenda i uskutecznienie tego nabijania tak się czyni, iak iest przepisano w szkole żołnierza, pod liczbą 152.

41. Jeżeli broń potrzebuie podsypki, na ten czas przy pierwszém tempie, czyli to w śpieszném, czy w dowolném nabijaniu, komendant plótonu i podofficer zastępca, obracają się w prawo tak iak żołnierz, a front zrobią wtedy, kiedy żołnierz obok nich stojący przenosi broń w lewo.

42. Nauczyciel da naywiększą baczość, ażeby w uskutecznieniu naboików, żołnierze stosowali się do prawideł i uwag wyrażonych w szkole plótonu, pod liczbami 153 i 154.

43. Ponieważ nabijanie dowolne nayczęściej iest używaném w boiu, wypada więc naybardziej oswaiać z niém żołnierza, i stopniami przywieść go do tego, ażeby w minutę naymniey trzy, a nawet i cztery razy porządnie i wygodnie nabił.

A R T Y K U Ł III.

Ogień plótonowy.

44. Nauczyciel chcąc wykonać plótonową palbę, komenderować będzie :

1. *Plótonem ognia.*
2. *Zaczynay.*

45. Na pierwszą komendę, naczelnik plótonu przeniesie się szybko za środek swego plótonu, o dwa kroki w tył za słusujących.

46. Podofficer zastępca, cofnie się do linii słusujących, naprzeciw swey luki; to prawidło zachować zawsze powinien w czasie ognia.

47. Na drugą komendę, naczelnik plótonu zakomenderuje :

1. *Plóton.*
2. *Tóy.*
3. *Cel.*
4. *Pal.*
5. *Nabiy.*

48. Na komendę *nabiy*, żołnierze broń nabiją, i wezmą na ramje; naczelnik plótonu zaś nakaze wnet rozpoczęcie ognia, komenderując sposobem powyższym, i tak wciąż aż do werblu.

49. Naczelnik plótonu, każe niekiedy palić ukośnie w prawo i w lewo, zachowując, ażeby

po komendzie *tóy*, żołnierz przed celowaniem ostrzeżony był komendą *w prawo przyłoż się*, lub *w lewo przyłoż się*. Czasem także po komendzie *cel*, zakomenderuie *odstaw*, dla wprawy żołnierza do krwi zimney i uwagi na komendę.

ARTYKUŁ IV.

Ogień dwoma szeregami.

50. Dla wykonania tey palby, nauczyciel komenderować ma:

1. *Dwoma szeregami ognia.*
2. *Plóton.*
3. *Tóy.*
4. *Zaczynay.*

51. Na pierwszą komendę, naczelnik plótonu przeniesie się o krok jeden za szereg trzeci, naprzeciw swey luki.

52. Trzecia i czwarta komenda wykonają się w sposobie przepisany w szkole żołnierza, pod liczbą 176 i następnie.

53. Ogień się zacznie od pierwszej roty, na prawém skrzydle; *rota następna*, w ten czas dopiero ma celować, kiedy pierwsza po wystrzeleniu nabijac będzie, i tak następnie, aż do lewego skrzydła, lecz ten porządek ma miejsce tylko w pierwszym wystrzale, gdyż potem każdy strzela i nabija, nie zważając na drugich,

fosując się do przepisu zawartego w szkole żołnierza, pod liczbami 180 i 181.

54. Nauczyciel każe zaprzestać ognia przez werbel, na którego uderzenie żołnierze strzelać przestaną, zachowując tylko, że jeżeli wystrzelili, nabiją broń, i wezmą ją na ramię; jeżeli zaś werbel zastranie ich w postawie *tóy*, powinni zrobić front, kurek postawić na miejsce, i broń wziąć na ramię. W ogniu plótonowym, pierwszy szereg wstanie i kurek postawi na miejsce; w ogniu zaś dwuszeregowym, ludzie z drugiego i trzeciego szeregu postawiwszy kurek na miejsce, oddadzą sobie nawzajem broń własną, nim ją wezmą na ramię.

55. Po każdym werblu, dobosz uderzy raz w bęben, na który znak, naczelnik plótomu i podofficerowie zastępcy udadzą się spieszenie na swe miejsca, w szyku bojowym i poprawią, jeżeli tego będzie potrzeba, linią szeregów.

56. Werbel i znak ostatni, zrobiony uderzeniem raz tylko w bęben, wskazane będą przez nauczyciela, na komendę *werbel i raz*, zachowując, ażeby ostatnią komendę wyrzekł w ten czas, kiedy broń będzie wzięta na ramię.

A R T Y K U Ł V.

Ogień w tył.

57. Wykonanie tego ognia czyni się na komendę następną:

t. *W tył*

1. *W tył — ognia.*
2. *Plóton.*
3. *Prawo w tył — zwrot.*

58. Na komendę *prawo w tył*, naczelnik plótonu stanie twarzą do człowieka będącego na prawém skrzydle w pierwszym szeregu, podofficer zastępca i ci, którzy słusują, przemkną się letko przez lukę naczelnika plótonu i staną w tył obróceniu o dwa kroki za pierwszym szeregiem, naprzeciw ich miejsc w bojowym szyku.

59. Na komendę *zwrot*, naczelnik plótonu zaślapi swą lukę, ale w trzecim szeregu, który się stał pierwszym, podofficer zaś zastępca stanie za naczelnikiem plótonu, w szeregu pierwszym, który się stał trzecim.

60. Gdy plóton tym sposobem w tył się obróci, nauczyciel każe dawać ognia plótonem prosto, ukośnie, i dwoma szeregami, na komendy przepisane w artykule poprzedzającym; naczelnik zaś plótonu, podofficer zastępca i żołnierze stosować się mają równie do tego, co tam jest rzeczone.

61. W ogniu plótonowym w tył, trzeci szereg, który się stał pierwszym, przykłąknie.

62. Ogień dwoma szeregami w tył zacznie się przez lewe skrzydło, które się stało prawem.

63. Chcąc, ażeby plóton do dawnego powrócił frontu, nauczyciel zakomenderuje:

Część II.

1. *Odwrót czołem.*
2. *Plóton.*
3. *Prawo w tył — zwrót.*

64. Na kowendę *prawo w tył*, naczelnik plótonu, podofficer zastępca i ci, którzy słusują, stosować się będą do powyższych przepisów.

65. Na komendę *zwrot*, naczelnik plótonu i podofficer zastępca, zajmą swe miejsca w boiowym szyku.

Uwagi względem ognia.

66. Nauczyciel w tym ogniu przyzwyczajając będzie pierwszy szereg, który musi przykłęknąć, ażeby mierzył poziomie, ci zaś, którzy ognia dają stojący, ażeby spuszczały nieco koniec rury w celowaniu.

67. Zaleci naczelnikowi plótonu, ażeby między komendą *cel*, i komendą *pal* zachował nieco przestanku, dla dania żołnierzowi czasu do celowania.

68. Stanie naprzód prawego skrzydła, tym sposobem, ażeby widział wszystkie trzy szeregi, dla łatwiejszego dostrzeżenia omyłek; zaleci naczelnikowi plótonu i słusującym, ażeby równo dali baczność, i żeby w czasie komenderowanego spoczynienia wymieniali mu w szczególności błąd każdego żołnierza; a jeśli znay-

da się tacy, którzy źle albo późno strzelają, odeśle z nich każdego do nauki pojedynczey.

69. Przykaże żołnierzom, ażeby zachowali krew zimną i naywiększą w ogniu spokoynosc, bez ubliżenia szybkości, która jest potrzebna w jego wykonaniu.

70. Da im za prawidło ogólne, ażeby obcas lewy, w czasie palby, nie ruszany był z mieysca; tym bowiem sposobem utrzymuje się jak neylepiey urównanie w szeregach i w rotach; na ten koniec po kaźdey palbie uważać będzie, ieśli tego nie zaniedbano prawidła.

71. Do tych uwag przyda ieszcze, wyrażone w szkole żołnierza, pod liczbami: 184, 185, i 186.

72. Gdy musztra czyniona będzie z prochem, nauczyciel każe niekiedy wziąć broń z ramienia, i stępel wpuścić w rurę, bez otwarcia szeregów, dla przekonania się, ieśli który żołnierz nie wpuścił trzech tam ładunków, w którym przypadku każe broń wykręcić graycarem.

TRZECIA NAUKA.

ARTYKUŁ I.

Marsz boiowy.

73. Gdy plóton dokładnie urównany stać będzie w szyku boiowym, a nauczyciel zechce go wprawiać do maszerowania pomienionym szy-

kiem, powinien stanąć o 15 lub 20 kroków po przed naczelnika plutonu, i obrócony twarzą urównać się na niego i podofficera zastępcę, który stoi za nim w trzecim szeregu.

74. Nayprzód zapewni się, czyli ich ramiona są w dokładnym kierunku z ich właściwemi szeregami, i czy jeden za drugim stoi równo.

75. Potém urównawszy się sam na rotę, służącą za kierunek, zakomenderuie :

1. *Plóton naprzód.*

76. Na tę komendę, ieden z podofficerów słusujących, wyznaczony zawczasu, póskoczy o sześć kroków przed naczelnika plutonu; nauczyciel stojąc, iak wyżej powiedziano, urówna tego podofficera iak naydobitniey, w podłuż rotę dającej kierunek.

77. Ten podofficer, postawiony o sześć kroków przed naczelnikiem plutonu, daie kierunek marszowi; skoro więc zostanie urównany, weźmie dwa punkta na ziemi, w linii prostej tak, ażeby przechodził pomiędzy obcasz nauczyciela.

78. Po tém przygotowaniu, nauczyciel zakomenderuie :

2. *Marsz.*

79. Plóton na tę komendę ruszy z miejsca żywo; podofficer zaięty kierunkiem, pilnować będzie iak naydokładniey długości, spadku kro-

ków i kierunku obranych dwóch punktów między nim i nauczycielem, na które maszerować powinien; zbliżając się do pierwszego z tych punktów, obierze drugi przed sobą w tejże linii na 15 lub 20 kroków, jeden od drugiego odległy, naczelnik plutonu iść będzie ciągle w ślad, o 6 kroków, za podofficerem kierunkowym, żołnierze nieść będą głowę prosto, czuż zletka łokcie swych poboczników od strony roty kierunkowej, i stosować się do prawideł przepisanych w szkole żołnierza, co do boiowego marszu.

80. Człowiek stojący przy naczelniku plutonu, iak nayspilniey uważać będzie, ażeby go nie wyprzedzał.

81. Slusuiący maszerować będą o dwa kroki za trzecim szeregiem. Jeśliby utracił krok, nauczyciel zakomenderuje:

Krok.

82. Na tę komendę, żołnierze powinni rzucić okiem na podfficera zaiętego kierunkiem, wziąć iego krok, i natychmiast wrócić do postawy, *oczy wpród.*

Uwagi względem boiowego marszu.

83. W mustrze plutonu szkolnego, nauczyciel każe naczelnikowi plutonu i podofficerowi zastępcy, iuż to na prawém, iuż na lewém stać skrzydle: ieśli zaś pluton batalionowy robi mu-

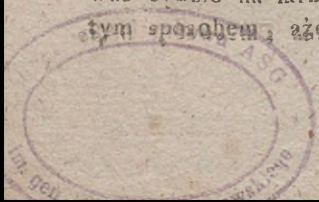
sztrę , na ów czas w półbatalionach prawych stać powinni na lewém , a w półbatalionach lewych na prawém skrzydle.

84. Ponieważ podofficer zaięty kierunkiem ma wpływ naywiększy na marsz plótonu , wypada więc , ażeby nauczyciel używał do tego ludzi , którzyby doskonale utrzymali krok , linią prosto ramion , i marsz bez chwiania się w oznaczonym kierunku.

85. Gdyby bowiem rzeczony podofficer nie zachował tych prawideł , plóton chwiałby się koniecznie ; żołnierze nie mogliby przyzwyczać się do robienia równych kroków , tak co do miary , jako też prędkości , i utrzymania linii ramion , co jest iedynym środkiem do wydoskonalenia się w marszu boiowym.

86. Jeżeli miejsce pozwoli , nauczyciel każe 300 lub 400 kroków maszerować wciąż w boiowym szyku bez zatrzymania się , ażeby tém bardziej przyzwyczać żołnierza do zachowania spadku i miary kroku : w początkowey mustrze może kazać maszerować w otwartych szeregach , dla łatwiejszego dopilnowania dwóch tylnych ; lecz w tym razie postawi iednego ze słusujących na skrzydle drugiego szeregu , za naczelnikiem plótonu.

87. Nauczyciel da naywiększą bacność do zachowania tych wszystkich prawideł ; często stać będzie na skrzydle ze strony kierunkowey tym sposobem , ażeby widział dobrze wszystkie

trzy szeregi; niekiedy stanie za rotą kierunkową, i przez dwadzieścia lub trzydzieści kroków uważać będzie, jeżeli podofficer dający kierunek, nie zbacza od linii prostopadłej.

A R T Y K U Ł II.

Zatrzymać plóton w marszu bojowym do urównania.

88. Chcąc zatrzymać plóton, nauczyciel zakomenderuje :

1. *Plóton.*
2. *Stój.*

89. Na komendę *stój*, plóton się zatrzyma; podofficer zajęty kierunkiem zostanie przed plótonem dopóty, póki nauczyciel nie każe mu wstąpić na miejsce.

90. Gdy plóton się zatrzyma, nauczyciel może kazać wystąpić trzem pierwszym rotom od strony kierunkowej, i tym sposobem zrównać plóton; może także poprześć na poprawieniu linii, komenderując: *popraw urównanie*; poczem rzuci okiem na szereg i poprawi urównanie podług przepisu w szkole żołnierza, pod liczbą 240.

A R T Y K U Ł III.

Marsz ukośny w boju.

91. Gdy plóton maszeruje prosto, a nauczyciel chce, ażeby maszerował ukośnie, zakomenderuje:

1. *Ciąg się — w prawo, lub w lewo.*
2. *Marsz.*

92. Na słowo *marsz*, wyrzeczone stosownie do przepisu zawartego w szkole żołnierza pod liczbą 36 i 37, plóton weźmie krok ukośny. Podofficer zajęty kierunkiem, da największą bacność, ażeby trzymał prosto ramiona i równym ciągnął się krokiem, ile że do niego nauczyciel plótonu stosować krok swój powinien, żołnierze mieć będą czucie łokciów od strony kierunkowej, zachowując iak najściślejsze prawa przepisanie w szkole żołnierza, pod liczbą 198. Człowiek stojący obok naczelnika plótonu, pamiętać ma, ażeby go nie wyprzedzał.

93. Chcąc, ażeby plóton odzyskał marsz prosty, nauczyciel zakomenderuje:

W prost.

94. Na tę komendę, wyrzeczoną w ten czas, gdy noga podniesiona ma stawać na ziemi, plóton weźmie krok zwyczajny, nauczyciel zaś poskoczy żywo, na 15 lub 20 kroków przed na-

czelnika plutonu, i obrócony ku niemu twarzą, wyrówna się na niego i podofficera zastępcę, potem da znak podofficerowi kierunkowemu, ażeby równie wyszedł na tę linią, dla wzięcia dwóch punktów na ziemi, między nim i nauczycielem, iak było przepisano powyżey, pod liczbą 79.

Uwagi względem ukośnego kroku.

95. Jeśliby naczelnik plutonu zaniedbał trzymać prosto ramion, dałby fałszywy plutonowi kierunek w marszu ukośnym, który na tém zawisł, ażeby iak naywięcey zyskiwać ziemi, na prawo lub na lewo, bez odmiany poprzedniczo danego plutonowi kierunku.

96. Gdyby znowu podofficer kierunkowy ciągnął się nierównie, zajmując ziemi czasem mniej, czasem więcej, a naczelnik plutonu naśladował krok iego, wypadłyby w plutonie otwory i koleyne ciśnienie.

97. Nauczyciel ma, ile możności zapobiegać tym wadom, i poprawiać je natychmiast, skoro tylko postrzeże; na ten koniec powinien w czasie ukośnego marszu stać naprzód plutonu, obrócony do niego twarzą, ażeby lepiej dozorzał wykonania prawideł. Da także bacność, żeby człowiek stojący na skrzydle od strony, w którą pluton się ciągnie, zajmował dość ziemi w marszu dla ułatwienia go następnym rotom; gdyby bowiem ten człowiek, ciągnął się kro-

kiem szczupłym, rota spychałaby rotę, przeciwnie znowu porobiłyby się otwory.

98. Nakoniec skoro miejsce pozwoli, nauczyciel każe jak najdłużej maszerować ukośnie, dla wprawy żołnierza do rzezonego kroku, na którym wiele zależy w liniowych obrotach.

A R T Y K U Ł IV.

Krok w miejscu, krok podwójny i w tył.

99. Plótonowi maszerującemu krokiem zwycajnym w prost, nauczyciel każe krok robić w miejscu, na komendę:

1. *W miejscu krok.*
2. *Marsz.*

100. Chcąc znowu powrócić do marszu zwykłego, zakomenderuje:

1. *Naprzód.*
2. *Marsz.*

101. Chcąc, ażeby plóton maszerował krokiem podwójnym, zakomenderuje:

1. *Podwójny krok.*
2. *Marsz.*

102. Słowo *krok*, wymówione będzie w ten czas, kiedy bądź prawa, bądź lewa noga, ma stawać na ziemi.

103. Chcąc znowu do kroku wrócić zwy-
czajnego, zakomendernie:

1. *Zwyczajny krok.*
2. *Marsz.*

104. W tej komendzie nie zważa się na no-
gę, zachowując tylko, ażeby słowo marsz wy-
mówione było wcześniej, niżeli na komendę
do kroku podwójnego.

105. Gdy pluton stanie, nauczyciel może
mu kazać maszerować w tył, na komendę:

1. *W tył.*
2. *Marsz.*

106. Sposób wykonania tego marszu, prze-
pisanym jest pod liczbą 215 i 216 w szkole
żołnierza, lecz gdy użycie tego nie jest częste,
nauczyciel każe 15, lub najwięcej 20 kroków
maszerować tym sposobem, i to niekiedy.

Uwagi względem podwójnego kroku.

107. Nauczyciel nie przędzie przystąpi do
kroku podwójnego, aż gdy żołnierz pozna do-
skonałe miarę i spadek zwyczajnego, i na ów
czas dopiero przyzwyczaić go będzie do spad-
ku, biorącego 100 kroków na minutę dostrze-
gaiąc, ażeby żołnierz zachował też samą ró-
wniłą ciała i wagę, jak w marszu krokiem zwy-
czajnym.

108. W nacieraniu i w każdym wypadkach wielkiej wymagających szybkości, ten krok może być posunięty do 120 na minutę: lecz gdy jest niepodobna, ażeby korpus długo i bez rozerwania się maszerował tym krokiem, nie wypadało więc w początkowych prawidłach tej liczby klasę za zasadę, i dosyć jest przyzwyczaić żołnierza, ażeby powszechnie kroków podwójnych robił 100 na minutę.

A R T Y K U Ł V.

Marsz trzecim szeregiem w boiowym szyku.

109. Gdy plóton stoi urównany, a nauczyciel zechce, ażeby maszerował trzecim szeregiem w szyku boiowym, zakomenderuje:

1. *Plóton.*

2. *Prawo w tył — zwrot.*

110. Skoro plóton zrobi *prawo w tył zwrot*, nauczyciel pośkoczy przed rotę kierunkową, stosując się do powyższego przepisu, pod liczbą 73.

111. Urównawszy się dokładnie na tę rotę, zakomenderuje:

3. *Plóton naprzód.*

112. Na tę komendę, podofficer wyznaczony do kierunku, stosować się ma do przepisu powyższego, pod liczbą 76 i 77, a tą tył-

ko różniąc, że stanie o sześć kroków przed slusującemi.

113. Podofficer zastępca stanie naprzeciw swej luki w linii slusujących, a naczelnik plótonu zastąpi go w trzecim szeregu, który stał się pierwszym.

114. Poczém, nauczyciel zakomenderuje:

4. Marsz.

115. Na tę komendę, tak podofficer kierunkowy, iako też naczelnik plótonu i żołnierze, stosować się mają do przepisów, pod liczbą 79 i następnie.

116. Nauczyciel każe wykonać, w marszu trzecim szeregiem, to wszystko, co było przepisaniem powyżey względem bojowego marszu pierwszym szeregiem; i wyjąwszy krok w tył, komenda i sposób iey wykonania będą te same.

117. Jeśli nauczyciel, zatrzymawszy plóton, zechce go urównać, każe mu się obrócić komenderując, iak jest pod liczbą 109: — Naczelnik plótonu i podofficer zastępca, po zrobieniu prawo w tył zwrot, powrócą na swoje miejsca w bojowym szyku.

118. Poczém, nauczyciel może kazać wystąpić naprzód trzem pierwszym rotom, na zasadę urównania drugich, albo poprzestać na sprostowaniu tylko linii, stosując się w obydwóch razach do powyższego przepisu, pod liczbą 90.

CZWARTA NAUKA.

ARTYKUŁ I.

O marszu rotami.

119. Chcąc, ażeby plóton uszykowany do boju, maszerował rotami *w prawo*, nauczyciel zakomenderuje:

1. *Plóton przez prawo.*
2. *W pra — wo.*
3. *Marsz.*

120. Na drugą komendę plóton obróci się w prawo, naczelnik plótonu, zrobiwszy toż samo, wyłtąpi na krok z pierwszego szeregu, i stanie obok, po lewey stronie podofficera załtępcy, który wltąpi na jego miejsce, po obróceniu się także w prawo.

121. Na słowo *marsz*, plóton krokiem zwyczajnym ruszy żywo z miejsca. Podofficer załtępca, stojący przed człowiekiem pierwszego szeregu na prawém skrzydle, i naczelnik plótonu, stojący obok tego podofficera, pomaszurują prosto przed siebie. Ludzie drugiego i trzeciego szeregu iść będą w równi z ludźmi swych rot pierwszego szeregu, a slusiący w równi z rotami, za któremi stoią w boiowym szyku.

122. Nauczyciel dozierać powinien, ażeby prawidła tego marszu wykonanemi były, stawiając na miejscu wyznaczoném dla niego w szkole żołnierza, pod liczbą 222 i 223.

123. Marsz przez obrot w lewo; wykonywa się na tąż komendę, iak był przez obrot w prawo, z tą tylko różnicą, że zamiast w *pra—wo*, zakomederuie się: w *le—wo*.

124. Skoro tylko plóton obróci się w lewo, slusujący, który jest naybliższym lewego skrzydła, stanie przed człowiekiem pierwszego szeregu na témże skrzydle; naczelnik plótonu przeniesie się szybko na lewe skrzydło, i stanie po prawey stronie i obok rzeczonego slusującego; na miejsce zaś iego wstąpi w pierwszy szereg podofficer zastępca.

A R T Y K U Ł II.

Odmiana kierunku rotami.

125. Gdy plóton po obróceniu się w prawo, lub lewo, stoi, albo maszeruie rotami, a nauczyciel zechce mu kazać zachodzić rotami, zakomenderuie:

1. *Rotami — w prawo, lub lewo.*
2. *Marsz.*

126. Na słowo *marsz*, pierwsza rota zachodzi, zachowując, ażeby, ieśli zachodzenie nastąpi ze strony pierwszego szeregu, pierwszy w nim człowiek z teyże roty nie obracał się od razu, lecz małe robił koło, skracając nieco pierwsze trzy, lub cztery kroki, dla dania czasu człowiekowi trzeciego szeregu do wykonania tegoż obrotu; ieśli zaś to nastąpi ze strony trzeciego szeregu, człowiek pierwszego zachodzić będzie, maszerując dwustopowym krokiem, a człowiek trzeciego szeregu, stosować się będzie do tegoż obrotu, robiąc małe koło, iak się rzekło powyżey; tym sposobem każda rota zachodzić będzie na miysce poprzedniczey.

127. Staraniem będzie nauczyciela, ażeby zachodzenie, podług tych prawideł, wykonaniem zostało, tak dla zachowania odstępów między rotami, iako też, iżby ani stawania, ani dobiegania nie było.

A R T Y K U Ł III.

Plóton maszerujący rotami zatrzymać i frontem obrócić.

128. Nauczyciel, do wykonania tego obrotu, zakomenderuje:

1. Pló-

1. *Plóton.*
2. *Stóy.*
3. *Front.*

129. Druga i trzecia komenda wykonywa się sposobem przepisany w szkole żołnierza, pod liczbą 229 i 230. Naczelnik plótonu i podofficer zastępca, skoro plóton obróci się frontem, zajmą swe miejsca w szyku bojowym.

150. Nauczyciel może na ów czas wykonać urównanie, dając za zasadę trzy rotę, iak się wyżej powiedziało, albo kazać naczelnikowi plótonu sprostować linię, gdyby nierówną była.

A R T Y K U Ł I V.

Wstąpienie w prawo, lub w lewo rotami do boiu.

131. Gdy plóton maszeruje rotami przez prawo, a nauczyciel zechce, ażeby wstąpił w prawo na linię, zakomenderuje:

1. *W prawo rotami do boiu.*
2. *Marsz.*

132. Na słowo *marsz*, drugi i trzeci szereg robią krok w miejscu, podofficer zastępca i naczelnik plótonu, obróciwszy się w prawo, pomaszerują przed siebie, i skoro, przynajmniej czterema krokami, pominą trzeci szereg, zatrzy-

ma ich nauczyciel; człowiek stojący na prawém skrzydle pierwszego szeregu wciąż maszeruje, i przeszedłszy po za podofficera zastępcę, skoro go tylko pominie, obróci się w prawo, i stanie obok jego po lewey stronie; drugi człowiek przejdzie tymże samym sposobem postawić się obok pierwszego po teyże stronie, i tak następnie aż do ostatniego człowieka w tym szeregu, z wielukolwiek rot i plótonów składać się on będzie. Drugi i trzeci szereg wykonają ten obrot tymże samym sposobem, z tą tylko różnicą, że drugi szereg póty z miejsca nie ruszy, aż poki trzech, lub czterech ludzi z pierwszego, nie wstąpi na linię, trzeci zaś toż samo względem drugiego zachowa szeregu. Ludzie drugiego i trzeciego szeregu, stawać mają prosto na swych poprzedników w boiowym szyku.

133. Naczelnik plótonu, przybywszy na linię, stanie po prawey stronie podofficera zastępcy, i kierować będzie urównaniem, w miarę przybywających ludzi z pierwszego szeregu.

134. Jeżeli plóton maszerował przez *lewo*, wstąpi rotami na linię boiową w lewo na komendę przepisaną pod liczbą 131, odmieniając tylko wyraz powyższy komendy *w prawo*, na wyraz *w lewo*; naczelnik zaś plótonu, będący na lewém skrzydle pierwszego szeregu, przejdzie na swoje miejsce w szyku boiowym, skoro nauczyciel, widząc plóton należycie złożony i urównany, da mu do tego rozkaz.

135. Ażeby żołnierz pojął dokładniej skład i zasadę rzeczzonego obrotu, nauczyciel każe go naprzód wykonywać pojedynczo każdym szeregiem, a potem wszystkiemi trzema razem, zalecając im, ażeby go tak wykonywały, iak gdyby były pojedynczo, i nie zaniedbując przepisu danego powyżey dwóm tylnym szeregom, względem czasu, kiedy mają zaczynać. Nakoniec stosować się będzie zupełnie do prawideł wyrażonych, pod liczbą 132.

A R T Y K U Ł. V.

Plóton maszerujący rotami, bez stawania i odmiany kierunku uszykować do boiu.

136. Dajmy, że plóton maszeruje rotami przez prawo, a nauczyciel chce, ażeby w marszu i w tymże kierunku był uszykowany do boiu, naówczas naczelnik plótonu zakomenderuje:

1. *Plótonem szyk w linię.*
2. *Marsz.*

137. Na słowo *marsz*, podofficer zastępca maszeruje wciąż przed się, żołnierze zaś podadzą prawe ramie, podwoją krok, i wstąpią na linię, naykrótszą drogą, ieden po drugim, i bez i biegania.

138. Skoro żołnierz wstąpi na linię, weźmie krok podofficera zastępcy.

139. Ludzie drugiego i trzeciego szeregu stosować się będą do obrotu swych poprzedników, zachowując, ażeby nie w jednym czasie wstępywali z niemi na linię.

140. Jak tylko zacznie się wstępywanie, naczelnik plótonu, twarzą obrócony do linii, dopilnuie wykonania, i skoro plóton uszykuje się cały, zakomenderuie: *przewodni na lewo*, sam zaś obróciwszy się póydzie o dwa kroki przed środek linii, i weźmie krok maszerującego plótonu.

141. Na komendę *przewodni na lewo*, słusujący, który jest naybliżey lewego skrzydła, przejdzie do pierwszego szeregu, na témże skrzydle, i będzie przewodnim jego; podofficer zaś zastępca, będący na prawém skrzydle, tamże zostanie.

142. Jeżeli plóton maszerował przez lewo, pomieniony obrot wykona się na tąż samę komendę i podług tychże prawideł, z tą tylko różnicą, że zamiast *przewodni na lewo*, zakomenderuie się *przewodni na prawo*, i że podofficer zastępca będzie przewodnim prawego skrzydła, a słusujący, który był na lewém, tamże zostanie.

143. W kolumnie więc plótonowej, podofficer zastępca każdego plótonu stać będzie zawsze na prawém skrzydle w pierwszym szeregu; słusujący zaś naybliżey lewego skrzydła, stać zawsze będzie na témże skrzydle także w pierwszym szeregu, nie zważając, czyli prawe, czy lewe skrzydło na czele kolumny; ci obydwaj

podofficerowie nazwani będą przewodnim prawym i lewym plótonu, z których ieden będzie zawsze zaięty kierunkiem, podług skrzydła, iakie będzie na czele kolumny.

144. Jeśli plóton maszeruie rotami, a nauczyciel zechce, ażeby się uszykował w sekcye, zakomenderuie :

1. *Formuy sekcye.*
2. *Marsz.*

145. Do wykonania tego obrotu też same służą prawidła : naczelnik plótonu póydzie przed środek pierwszej sekcyi ; naczelnik drugiej sekcyi przed środek teyże, i skoro ich sekcye zostaną uszykowane, komenderować będą : *przewodni na prawo*, albo *przewodni na lewo*.

146. Na komendę *przewodni na prawo*, albo *przewodni na lewo*, każdy z nich uda się na swoje skrzydło, ieśli się nie znaydował na niém.

147. Przewodni prawy plótonu, będzie zawsze przewodnim prawym i lewym pierwszej sekcyi, tak iak przewodni lewy w drugiej sekcyi.

148. Podług tego prawidła, w kolumnie z sekcyów, będzie tylko ieden przewodni na skrzydle każdej, znaydując się zawsze na przeciwném temu, które ieść na czele.

149. W tych różnych obrotach, slusujący zawsze idą za sekcyami, za ktorami stoią.

PIĄTA NAUKA.

ARTYKUŁ I.

Złamanie plótonu w kolumnę sekcjami.

Zachodzenie sekcjami.

150. Jeżeli nauczyciel zechce, ażeby plóton był na sekcye złamany, zakomenderuje:

1. *Sekcjami w prawo zachodź.*

a. *Marsz.*

151. Na pierwszą komendę, naczelnicy sekcjów staną dwa kroki przed środkiem swych sekcjów, i na ten koniec naczelnik drugiego przeydzie natychmiast mimo lewe skrzydło; zaiąwszy wskazane dla siebie miejsca, nie będą mieli potrzeby równać się jeden na drugiego; dość będzie, gdy każdy z nich stanie o dwa kroki przed środkiem pierwszego szeregu.

152. Na komendę *marsz*, człowiek stojący na prawém skrzydle każdej sekcji w pierwszym szeregu, obróci się w prawo; naczelnik każdej sekcji uda się szybko i najkrótszą drogą na miejsce, do którego skrzydło zachodzące ma przytykać; obróci się twarzą do frontu, i stanie tak, żeby linia, którą on robi z człowiekiem stojącym na prawém skrzydle w pierwszym szeregu, była prostopadle do linii pló-

tonu, którą miał w szyku boiowym. Sekcye zachodzić będą, podług prawideł zachodzenia w miejscu, zwyczajnym krokiem; a skoro człowiek prowadzący skrzydło zachodzące przybędzie o dwa kroki od prostopadłej, naczelnik każdej sekcyi zakomenderuje:

1. *Sekcya.*

2. *Stóy.*

153. Na komendę *stóy*, sekcye staną: podofficer zastępca w tymże czasie przebieży po przed pierwszy szereg na miejsce, o które ma oprzeć lewe skrzydło pierwszej sekcyi; słuszący, który jest naybliższym lewego skrzydła plótonu, przebieży w to miejsce, o które ma oprzeć lewe skrzydło drugiej sekcyi, zachowując każdy z nich, ażeby między nim i człowiekiem stojącym na prawém skrzydle sekcyi było tyle rozległości, ile iey potrzebuie linia sekcyi. Naczelnicy obydwóch sekcyków dopilnują wykonania tych prawideł, i urównają rzeczonych podofficerów do siebie i człowieka, który w ich sekcyi obrócił się w prawo.

154. Skoro przewodni każdej sekcyi tym sposobem ustawionym będzie prostopadle, naczelnicy sekcyków zakomenderują:

3. *W lewo — równay się.*

155. Po urównaniu, każdy naczelnik sekcyi zakomenderuie : *stać*; poczem uda się o dwa kroki przed środek swej sekcyi.

156. Słusuiący za trzecim szeregiem, stósować się będą do obrotu swych sekcyów, staną o dwa kroki za tymże szeregiem.

157. Zachodzenie sekcyami w lewo, podług tychże dzieie się zasad, komenderuiąc :

1. *Sekcyami w lewo zachodź.*
2. *Marsz.*

158. Pierwsza komenda wykonywa się równie, iak *w prawo zachodź.*

159. Na komendę *marsz*, człowiek stóiący na lewém skrzydle kaźdey sekcyi w pierwszym szeregu, obróci się *w lewo*, i sekcyę zaydą, podług prawideł zachodzenia w miejscu. Naczelnicy zachować się mają stosownie do powyższych przepisów, pod liczbą 152.

160. Skoro naczelnik sekcyi zakomenderuie : *stóy*, podofficer zastępca, będący na prawém skrzydle pierwszej sekcyi, i słusuiący naybliżej lewego skrzydła w drugiej sekcyi stósować się będą do powyższych przepisów, pod liczbą 153. Naczelnicy sekcyów urównaią rzezononych podofficerów, do siebie i do człowieka na lewém skrzydle w pierwszym szeregu, kaźdy *respective* swej sekcyi, i zakomenderuią :

W prawo — równay się.

161. Skoro sekcyje zostaną urównane, naczelnik każdej z nich zakomenderuie: *stać*; poczem uda się przed środek swojej sekcyi.

Uwagi względem zachodzenia.

162. Nauczyciel, stojąc przed plótonem, dozierać będzie, jeżeli obrot wykonywa się podług prawideł; jeżeli sekcyje po złożeniu kolumny, stoją prostopadle do linii, którą miał plóton w szyku boiowym, i czyli przewodni, stojący na punkcie, do którego ma przytknąć skrzydło iego sekcyi, zostawił dosyć miejsca między sobą i skrzydłowym prawym lub lewym z pierwszego szeregu, do pomieszczenia sekcyi.

163. Gdyby po zayściu sekcyjami przewodni ostatniey nie znalazł się w równi za poprzedzającym, nie może poprawić uchybionego kierunku, aż kolumna pomaszeruie, chyba gdyby nauczyciel chcąc, ażeby sekcyje zaszły znowu do boiu, osądził rzeczą bydz potrzebą sproftować linią przewodnich, co wykona sposobem niżej wyrażonym w artykule 5^{ty}m niniejszey nauki.

164. Nauczyciel powinien uważać, że gdy skrzydłowy każdej sekcyi prawey lub lewey, który na drugą komendę nauczyciela zrobił w prawo, lub w lewo, jest istotną zachodzenia osią, potrzeba więc, ażeby iego pobocznik zachodził nieco sporazym krokiem dla odstonienia osi.

A R T Y K U Ł II.

Marsz w kolumnie.

165. Kiedy plóton złamany będąc na sekcyę ma prawe skrzydło na czele, a nauczyciel każe maszerować kolumnie, przebieży 15, lub 20 kroków naprzód czoła, obróci się twarzą do przewodnich, i urówna się dokładnie na nich, zaleciwszy wprzód przewodniemu od czoła, żeby wziął punkta na ziemi.

166. Przewodni pierwszej sekcyi weźmie dwa punkta kierunkowe na ziemi, pomiędzy nim i zrównanym nauczycielem, w linii prostej, która idąc od pierwszego, przechodzić ma pomiędzy obcasy drugiego; co gdy wykonaném zostanie, nauczyciel zakomenderuje:

1. *Kolumna na przód.*
2. *Przewodni na lewo.*
3. *Marsz.*

167. Na komendę *marsz*, powtórzoną rzeźwo przez naczelników sekcyów, tak ci sami naczelnicy, jako też przewodni, ruszywszy żywym krokiem z miejsca, pociągną za sobą żywo i razem marsz sekcyów swoich.

168. Żołnierz powinien czuć letko łokieć swego pobocznika, ze strony przewodniego, zachowując w marszu zasady przepisane w szkole

żołnierza Nro 198. Człowiek każdej sekcji obok przewodniego idący, trzymać się będzie w odstępie blisko sześć cali od niego, ażeby go nigdy nie mógł spychać z kierunku, oraz uważać będzie, aby go nigdy nie wyprzedzał.

169. Przewodni naczelnny zachowa jak najszybciej szerokość i spadek kroku, i utrzymywać się będzie w kierunku marszu sposobami opisanymi Nro 79.

170. Następujący przewodni będzie maszerował prosto za przewodnim naczelnym, zachowując między nim i sobą odstęp równy zupełnie długości sekcji, i ten sam krok trzymając.

171. Jeżeliby przewodni drugiej sekcji stracił odstęp (co zawsze jego byłoby winą) powinien go z wolna odzyskiwać rozszerzając lub zwężając krok nieznacznie.

172. Gdyby przewodni drugiego plutonu nie maszerując prosto na poprzedniego, wyjechał z kierunku w stronę zewnętrzną kolumny, powinien dla naprawienia tego błędu podać naprzód mniej lub więcej lewe ramie, i krokiem prostym z wolna w linię kierunku wstępować, aby uniknąć nieprzyzwoitości z kroku ukośnego, przez który straciłby się odstęp. Gdyby zaś pociągnął się w stronę wewnętrzną kolumny, postąpi sobie sposobem przeciwnym, a żołnierze zawsze stosować się mają do przewodniego.

*Uwagi względem marszu i kierunku
kolumny.*

173. Jeżeli komendanci sekcjów i przewodni, nie ruszą żywo z miejsca z sekcjami i krokiem równym od razu nie postąpią; krok i odstęp utracony będzie.

174. Gdyby przewodni naczelny nie maszerował równym krokiem; marsz sekcji i następującej za nim byłby niepewny i chwiejący się, ludzieby mylnie stąpali i popychaliby się.

175. Gdyby przewodni naczelny nie był wprawny maszerować prosto bez ciągnięcia się w żadną stronę, w kierunku kolumnie danym, cała kolumna maszerowałaby w zykzak.

176. Gdyby przewodni następujący nie był przyzwyczajony maszerować prosto na przewodniego poprzedniego, traciłby często odstęp, którego zachowanie jest pierwszą zasadą marszu kolumny.

177. Przewodni każdej sekcji odpowiada za porządek i ogół w sekcji swojej; a zatem często powinien się obracać dla uważania wszystkiego.

178. Nauczyciel stanąwszy na skrzydłe z strony przewodnich, pilnować będzie, aby wszystkie przepisane zasady były wykonywane; czasem zajdzie z tyłu przewodnich, a wyrównawszy się sam na nich, zatrzyma się przez 20 lub 30 kroków, dla przekonania się, czyli prze-

wodni naczelnny nie zbacza z kierunku, czyli następujący przewodni prosto za pierwszym maszeruje.

179. Ile razy odmaszeruje się w kolumnie, naczelnicy podwydzielniów powtórzą wnet za nauczycielem komendę *marsz i stój*, nie zważając jeden na drugiego; innych zaś komend powtarzać nie mają, lecz tylko ostrzegą o nich żołnierza, gdyby nie usłyszał.

A R T Y K U Ł III.

Odmiana kierunku.

180. Ten obrot wykonywa się w marszu: Pozwolmy, że kolumna maszeruje prawem skrzydłem na czele, a nauczyciel zechce odmienić kierunek iey w lewo, na ów czas da na to rozkaz naczelnikowi pierwszego plutonu; sam zaś, albo poszłe wytycznia, albo sam się uda na miejsce, gdzie ten obrot ma się poczynąć, i stanąwszy tam, urówna się na linię przewodnich tak, ażeby prawe iego ramie obrócone było na przewodniego, który jest na czele.

181. Ten przewodni maszeruje prosto na nauczyciela, albo wytycznia postawionego w miejscu zachodzenia tak, ażeby lewem ramieniem otarł się o piersi stojącego na punkcie człowieka, do którego, skoro tylko będzie dochodzić, nauczyciel zakomenderuje:

1. *Obrót w lewo.*

2. *Marsz.*

182. Pierwsza komenda wyrzeczona będzie, nim przewodni znajdzie się o dwa kroki od punktu zachodzenia.

183. Na komendę *marsz*, wyrzeczona w ten czas, gdy przewodni doszedł już do punktu, i otarł się o pierś stojącego tam człowieka; przewodni ten obróci się w lewo, i prosto w tym nowym kierunku pomaszeruje naprzód, a za nim cała sekcyja uczyni toż samo, wstępując w nowy kierunek, podwójnym krokiem, bez bieganina, iak się już rzekło w szkole żołnierza, pod liczbą 270.

184. Po obróceniu się, przewodni pierwszy sekcyi obierze dwa punkta przed sobą w nowym kierunku, dla lepszego zapewnienia marszu.

185. Druga sekcyja maszeruje wciąż przed się, a przybywszy do punktu zachodzenia, postąpi podobnie jak pierwszy, podług tychże prawideł i na tę samą komendę.

186. Gdy kolumna odmienić ma kierunek w stronę przeciwną przewodniemu, nauczyciel podobnym sposobem, iak dopiero powiedziano, postawi wytycznia, albo sam stanie na punkcie, gdzie obrót ma się poczynać, i wykona to wszystko, co się przepisało powyżej, w odmianie kierunku, na stronę przewodniego.

187. Przewodni pierwszej sekcji zachowa przepisy wyrażone pod liczbą 181, a skoro zbliży się o dwa kroki do punktu zayścia, naczelnik sekcji zakomenderuje :

1. *W prawo zachodź.*
2. *Marsz.*

188. Na komendę : *marsz*, wyrzeczoną w ten czas, gdy ramie przewodniego otrze się o pierś postawionego na punkcie, sekcya zaydzie sposobem przepisany w szkole żołnierza, pod liczbą 264.

189. Po zayściu, naczelnik sekcji zakomenderuje :

3. *Wprost.*
4. *Marsz.*

190. Te komendy wyrzeczone i wykonane zostaną podług przepisów wyrażonych w szkole żołnierza, pod liczbą 266, 267.

191. Druga sekcya maszeruje wciąż przed się, a doszedłszy do punktu zachodzenia, wykoną toż samo, co poprzednia podług tychże prawideł i na tęż samą komendę, wymówioną przez swego naczelnika.

192. Odmiany kierunków w kolumnie, mającej lewe skrzydło na czele, wykonywają się podług tychże prawideł, tylko odwrótnym sposobem.

*Uwagi względem odmian kierunku w
kolumnie.*

193. Dla zachowania odstępu i kierunku, potrzebną bardzo jest rzeczą, ażeby każda podwydzielnia wykonała odmianę kierunku na témże miejscu, co pierwsza; dla tey to przyczyny, nauczyciel powinien, albo sam stawać, albo kogo stawać na punkcie zachodzenia; przewodni powinni marsz swój kierować na niego, a naczelnicy plótonów nie mają nakazywać pierwey wykonania obrotu, aż ich przewodni otrze się swém ramieniem o pierś postawionego na punkcie człowieka.

194. Naczelnicy podwydzielni dopilnować mają, aby każdego podwydzielnia przybyła wprost na miejsce, gdzie ma odmienić kierunek, i skoro poprzednia zacznie zachodzić, naczelnik następney powinien twarzą obrócić się do niej, dla doyrzenia, iżby maszerowała prosto, aż do punktu zayścia.

195. Gdyby w odmianach kierunku w stronę przewodniemu przeciwną, ós podwydzielni zachodzącey nie odstóniła punktu zachodzenia, podwydzielnia następna zatrzymałaby się, i odstępy byłyby stracone, przewodni bowiem skrzydła zachodzącego, mając do przebieżenia linią rozleglejszą blisko półtorakroć od swego następcy, ten drugi przybyłby już na punkt w ten czas, kiedy podwydzielnia zachodząca miałaby
ieszcze

jeszcze połowę rozległości do przebieżenia ; i musiałaby robić krok w miejscu , nimby poprzednicza skończyła zachodzenie. Dla zapobieżenia więc tym nieprzyzwoitościom , należy , ażeby człowiek będący na osi , robił krok sześciocalowy , dla zatrzymania podwydzielni następującej. Naczelnicy podwydzielni będąc obowiązani do ścisłego prawideł tych zachowania , powinien każdy z nich obrócić się twarzą do swego plótonu , i ostrzegać ós , żeby podłużała , lub skracała krok w miarę potrzeby , z własności zaś tego obrotu wypada , że środek podwydzielni w tył nieco wygiętym być powinien.

196. Przewodni nie mają nigdy nadweręzać spadku , ani długości kroku , bądź w odmianie kierunku na przewodniego , bądź w stronę iemu przeciwną.

197. Nauczyciel , albo wytyczeń , postawiony na punkcie zachodzenia , ma to zachować , iż jeśli kolumna maszeruje prawem skrzydłem na czele , będzie do niej obrócony bokiem prawym , a lewym , jeśli lewe skrzydło na czele ; w obydwóch zaś przypadkach powinien stać na linii przewodnich , doskonale na nich urównany. Prócz powyższych prawideł , nauczyciel dopilnuje także , ażeby każda podwydzielnia nie przędzey zaczynała swój ruch , aż przewodni otarłszy się o pierś człowieka stojącego na punkcie , będzie go miał wymiiać , żeby w odmianach kierunku , w stronę opacznią przewodniemu , skrzydło zach-

dzące nie robiło zbyt wielkiego koła, gdyż toby mogło wytrącić ie z kierunku.

A R T Y K U Ł I V.

Zatrzymanie kolumny.

198. Chcąc maszerującą zatrzymać kolumnę, nauczyciel zakomenderuje:

1. *Kolumna.*
2. *Stój.*

199. Na słowo *stój*, powtórzone żywo przez naczelników sekcjów, kolumny wnet staną, i przewodni z miejsca nie ruszą, nie zważając ani na odstęp, ani kierunek, chyba by nauczyciel, chcąc kolumnę uszykować do boju, sądził byż potrzebnie urównanie linii, co się wykona podług następnego przepisu.

200. Nie naczelnicy podwydzielni, ale sam nauczyciel komenderować będzie urównanie, w przypadku, gdyby chciał kolumnę uszykować do boju, iak będzie wytłumaczono w artykule następnym.

Uwagi względem zatrzymania kolumny.

201. Gdyby komenda *stój*, nie była powtórzoną z największą żywością, i natychmiast wykonana, straciłyby się odstępy.

202. Jeśliby przewodni, straciwszy swój od-

stęp, chciał go odzyskać po komendzie *stój*, zepsułyby odstęp przewodniego następcy, a gdyby ten znowu chciał się poprawić, błądy się rozciągnął, aż na koniec kolumny.

203. Gdy nauczyciel, po zatrzymaniu kolumny, nie zechce, ażeby zachodziła do boju, może się obejść bez urównania na przewodnich; dosyć będzie dla zachowania odstępów i linii, gdy przewodni naczelnicy i następcy, zachowają co im było przepisano powyżey, pod liczbą 168 i 169.

A R T Y K U Ł V.

*Będąc w kolumnie sekcjami, zayść do boju
w prawo, lub w lewo.*

204. Nauczyciel, zatrzymawszy kolumnę, która, daymy to, maszerowała skrzydłem prawym, i chcąc, ażeby zaszła do boju, przebieży natychmiast na odstęp sekcji przed naczelnego przewodniego, obróci się do niego twarzą i urówna, gdy tego będzie potrzeba, kierunek przewodniego następnego; to wykonawszy, zakomenderuje:

W lewo — równay się.

205. Tey komendy naczelnicy powtarzać nie będą, lecz każdy z nich przejdzie szybko i stanie o dwa kroki zewnątrz przewodniego, dla wyrównania prostopadle sekcji swojej z kierunkiem kolumny.

206. Po urównaniu sekcyów, naczelnicy ich zakomenderują: *stać*; a potem każdy z nich uda się szybko przed środek swojej sekcyi; nauczyciel zaś, gdy się to wykona, zakomenderuje:

1. *Sekcyami w lewo zachodź.*

2. *Marsz.*

207. Na komendę *marsz*, powtórzoną żywo przez naczelników sekcyi, człowiek z pierwszego szeregu na lewém skrzydle w każdej sekcyi obróci się w lewo, i oprze z lekka pierś swoją o ramię prawe przewodniego, stojącego przy nim nieporuszenie; sekcyje zaydą w lewo, podług prawideł zachodzenia w miejscu; każdy sekcyi naczelnik, stosownie do przepisu pod liczbą 164, obróci się twarzą do swej sekcyi, dla doyrzenia go lepiej; i skoro prawe skrzydło jego sekcyi przydzie o dwa kroki do linii boiowej, zakomenderuje:

1. *Sekcyja.*

2. *Stój.*

208. Naczelnik drugiej sekcyi, zatrzymawszy swój półplóton, powróci do szeregu słusujących.

209. Naczelnik plótonu, zatrzymawszy sekcyą pierwszą, uda się z letka na linią boiową, gdzie ma skrzydło oprzeć się prawe plótonu, i zakomenderuje natychmiast:

W prawo — równaj się.

210. Na tę komendę obydwie sekcyje urównają się do linii; człowiek pierwszy sekcyi stojący wedle i naprzeciw nauczyciela, urównanego na przewodnich, oprze z lekka pierś swoją o lewe jego ramie; naczelnik zaś plótonu urówna go na człowieka, stojącego na lewém skrzydle plótonu.

211. Skoro plóton urównany zostanie, naczelnik plótonu zakomenderuie :

Stać.

212. Nauczyciel, widząc plóton uszykowany do boju, zakomenderuie :

Przewodni — na mieysca.

213. Na tę komendę, podofficer zastępca, stanie za naczelnikiem plótonu; przewodni drugiej sekcyi, wstąpi do szeregu słusujących. Nauczyciel przejrzy urównanie, i każe go poprawić naczelnikowi plótonu, gdy tego będzie potrzeba.

214. Chcąc, ażeby kolumna, która odmaszerowała lewém skrzydłem, zaszła do boju w prawo, nauczyciel stanie na czele, i urównawszy przewodnich, zakomenderuie :

1. *W prawo zachodź.*

2. *Marsz.*

215. Na komendę *marsz*, człowiek z pierwszego szeregu na prawém skrzydle w każdej sekcyi obróci się w prawo, i oprze z lekką pierś swoją o lewe ramie przewodniego, który stać będzie przy nim nieporuszenie, każda sekcyja zaydzie w prawo, i stanie na komendę swego naczelnika, skoro zachodzące skrzydło zbliży się o dwa kroki od linii boiowej. Na ów czas naczelnicy sekcyów zakomenderują:

1. *Sekcyja.*

2. *Stój.*

216. Naczelnik drugiej sekcyi, zatrzymawszy swoją sekcyę, powróci do szeregu słusniących.

217. Naczelnik plótonowy, zatrzymawszy pierwszą sekcyą, uda się na lewe skrzydło plótonu, zachowując, ażeby tam stanął w linii boiowej na miejscu, gdzie człowiek lewego skrzydła przypierać ma; poczem zakomenderuje:

W lewo — równaj się.

218. Na tę komendę, obydwie sekcyje urównają się; człowiek na lewém skrzydle z drugiej sekcyi, stojący naprzeciw nauczyciela, dotknie się z letką swą pierśią jego prawego ramienia, a naczelnik plótonowy wykona urównanie na człowieka, stojącego na prawém skrzydle plótonu.

219. Skoro plóton urównanym zostanie, naczelnik jego zakomenderuje :

Stać.

220. Poczém zakomenderuje nauczyciel :

Przewodni — na miejsca.

221. Na tę komendę, naczelnik plótonu uda się na prawe skrzydło plótonu; podofficer zastępca stanie za nim w trzecim szeregu; przewodni zaś drugiej sekcyi wstąpi w szereg słusujących.

Uwagi względem zachodzenia w prawo, lub w lewo do boiu.

222. Przed zayściem w prawo, lub lewo do boiu, niekoniecznie potrzeba, żeby nauczyciel kazał równać się w lewo, lub w prawo; chyba gdyby przewodni stracili odstęp albo kierunek.

223. Przed komendą: w prawo, lub w lewo zachodzenia do boiu, nauczyciel powinien dać bacność, jeżeli druga sekcyja zachowała odstęp; co jest bardzo potrzebném do wprawy przewodnich, ażeby się nie zaniedbywali w tej mierze.

SZOSTA NAUKA.

A R T Y K U Ł I.

Odlamywać się rotami, i znówu niemę wstępować na linię.

224. Chcąc nauczyciel, ażeby plóton ma-

szerując w kolumnie odłamał się rotami, da na to rozkaz naczelnikowi plutonu, który zakomenderuie:

1. *Jedna rota od prawego, lub lewego — odłam się.*

2. *Marsz.*

225. Na ostatnie słowo komendy, pierwsza rota z prawego, lub lewego skrzydła w plutonie robi krok w miejscu, inne zaś maszerują na przód; człowiek trzeciego szeregu odłamanej roty, jeżeli z prawego skrzydła, na lewo się pociągnie, jeżeli z lewego na prawo, i stanie za trzecią rotą, człowiek z drugiego za drugą, a z pierwszego za pierwszą w tyle za trzecim szeregiem, w ten czas iak ich tenże szereg minie, i każdy z tych maszeruie na miejsca przepisane krokiem ukośnym, nadając naprzód ramiona lewe, jeżeli z lewego odłamani, a prawe jeżeli z prawego; uważać przytém będą, aby nie stracić odstępu.

226. Nauczyciel chcąc jedną jeszcze rotę odłamać z tej samej strony, da rozkaz naczelnikowi plutonu, który zakomenderuie sposobem, iak wyżej przepisano.

227. (*Tabl: 13 fig: 9.*) Po zakomenderowaniu przez naczelnika plutonu: *marsz, rota*, która iuż się odłamała, jeżeli iest z lewego skrzydła, nada nieco naprzód lewe ramie, i pocią-

gnie się na iednę rotę daley w prawo; ieżeli jest z prawego skrzydła, nada nieco naprzód prawe ramie i pociągnie się na iednę rotę daley w lewo, a krok przytém tak zmnieyszać będzie, żeby dla roty nowo odłamuiącey się miejsce przed sobą zrobiła. Ta zaś rota tym samym sposobem ma się odłamywać iak i pierwsza.

228. Nauczyciel, zmnieyszać może kazać następnie front plótonu odłamywaniem tyle rot ile mu się podobać będzie, odłamyjąc zaś rotę zawsze z iednego skrzydła, może zmnieyszyć front aż do liczby rot trzech.

229. Szereg slusuiący mieścić się będzie w tyle za resztą maszeruiącą na froncie.

230. Jeżeli nauczyciel będzie chciał, aby rotę wstępowały do linii, rozkaże naczelnikowi plótonu, który zakomenderuie :

1. *Jedna rota z prawego, lub lewego, wstepuy na mieysce.*

2. *Marsz.*

231. Na komendę *marsz*, pierwsza rota z tych, które maszeruią w odłamaniu, wstąpi żywo do linii, następujące zaś nadaiąc ramiona wewnętrzne naprzód, pociągną się na iednę rotę daley w stronę skrzydła swego.

232. Naczelnik plótonu obrócony twarzą do swego plótonu uważać będzie, ażeby prawidła przepisane zachowane były.

233. (*Tabl: 13 fig. 11.*) Nauczyciel kazawszy odłamywać się, i wstępować do linii rotom jedna po drugiej pojedynczo, każe potem odłamać się dwom albo trzem, rotę wyznaczone do odłamania, znaczyć krók będą, dopóki też szereg trzeci frontu nie minie; poczem pociągnie się w tył szeregow sposobem i w miejscu, iak jest przepisano dla rot pojedynczych.

234. Nauczyciel chcąc kazać wstąpić dwom albo trzem rotom razem do linii, rozkaże to naczelnikowi plòtonu, który zakomenderuje:

1. *Trzy pierwsze rotę wstepuy na miejsce.*
2. *Marsz.*

235. (*Tabl: 13 fig: 12.*) Rotę wymienionę wstępować będą żywo naykrótszą drogą do linii.

236. Ile razy odłamywać się będą rotę w tył, przewodni, który jest na skrzydle plòtonu z strony odłamującej się, nie idzie w tył z rotami odłamanymi, ale stawiać się będzie obok człowieka, który po odłamaniu rot jest na skrzydle frontu; gdy zaś rotę wstępują na linię, przewodni stawia się na powrót w miejsce iemu przepisane.

Uwagi względem odłamania się rotami i wstepowania do linii.

237. Wiele na tém zależy względem utrzymywania odstępów w kolumnach podróźnych.

złożonych z kilku batalionów, przyzwyczajając żołnierzy w szkołach szczególnych, aby wszystkie ruchy iak naydokładniey robili.

238. Gdyby roty odłamujące się nie dosyć krokiem w ciągnieniu się dawały szerokości, i gdyby w wstępowaniu na linią nie dosyć żywo posuwały się, zatrzymywałyby w iednym, i w drugim przypadku roty następujące, i straciłyby się odległość, a tym sposobem kolumna rozciągniętaby została.

239. Nauczyciel stawiać się będzie zawsze na skrzydle tém, gdzie poruszenia czynione będą dla upewnienia się, czyli zasady przepisane, ściśle są zachowane.

240. Nauczyciel uważać ma, gdy każde odłamywać roty jedna po drugiej w tył z iednego skrzydła, że może zmniejszyć front aż do trzech rot, za któremi odłamane będą mogły w słup maszerować.

241. Jeżeliby wypadło, odłamywać roty z obydwóch skrzydeł razem, na ten czas nie można umniejszać frontu iak do sześciu rot, ponieważ potrzebaby po trzy rot na każdym skrzydle, aby odłamane mogły za niemi w słup maszerować. Jeżeliby wypadła potrzeba zmniejszenia frontu mniej, iak rot sześć, na ten czas nauczyciel każe wstąpić do linii rotom odłamanym z strony przeciwey przewodniego, i w ten moment odłamać każe z strony przewodniego tyle rot, wiele mu się zdawać będzie, tak naprzy-

kład w kolumnie prawém skrzydłem naprzód, plóton mający rot dwanaście, który ma z każdego skrzydła odłamywane po trzy rot, jeżeli nauczyciel chce zmniejszyć front do pięciu rot, na ten czas każe wstąpić do linii trzem rotom od prawego, i w ten moment czterem rotom od lewego odłamać się każe, a tym sposobem front umniejszy się do do pięciu rot. Do ułatwienia zaś szybko ruchu tego, należy, aby w moment odłamywania się czterech rot od lewego, dwie rot pozostałe na froncie szybko pociągnęły się w lewo dla zrobienia miejsca trzem rotom wstępującym do linii na skrzydło prawe.

A R T Y K U Ł II.

Marsz kolumny krokiem podróźnym, i uskutecznienie różnych ruchów rotami, iak jest przepisano w artykale poprzedzającym.

242. Plóton stojący na miejscu suponując, że jest częścią kolumny, nauczyciel chcąc, aby maszerował krokiem podróźnym, zakomenderuje:

1. *Kolumna na przód.*
2. *Przewodni na lewo.*
3. *Krok podróźny.*
4. *Marsz.*

243. N. komendę marsz., powtórzoną przez naczelnika plótonu, wszystkie trzy szeregi ru-

szą razem, dwa tylne wezmą po trzy stopy odstępu od poprzedzającego szeregu, co gdy jest skutecznione, nauczyciel zakomenderuje:

5. *Do woli broń.*

244. Na tę komendę, żołnierze wezmą broń do woli, jak jest przepisano w szkole żołnierza Nro 120. i nie będą obowiązani utrzymywać krok, ani zachowywać milczenia. Roty maszerować mogą do woli; trzeba jednak przestrzegać, aby się szeregi nie mieszały. Żołnierze pierwszego szeregu nie powinni przechodzić naprzód z linii przewodniego, który jest na stronie dyrekcyi, i aby zawsze dwa tylne szeregi utrzymywały odstęp, na trzy stopy od szeregu poprzedzającego.

245. Jeżeliby kolumnie krokiem zwyczajnym w marszu będącej, chciał nauczyciel kazać maszerować krokiem podróznym, zakomenderuje:

1. *Krok podrózny.*

2. *Marsz.*

246. Na komendę *marsz*, pierwszy szereg zawsze powinien będzie krok dwustopowy utrzymywać, drugi i trzeci wezmą w marszu odstęp na trzy stopy od szeregu poprzedzającego, a nauczyciel zatym komenderuje: *do woli broń*, a jak jest wyżej.

247. Zołnierzom idącym krokiem podróznym, nauczyciel każe odmieniac dyrekcyą na stronę przewodniego, i na stronę przeciwną, co się uskutecznic ma bez komenderowania, ale tylko na ostrzeżenie naczelnika plótonu; drugi i trzeci szereg wchodzą następnie do obracania się w miejsce pierwszego. Každy szereg chociaż w kroku podróznym stosować się powinien do prawideł przepisanych w odmianach dyrekcyi z szeregami zamkniętymi w kroku zwyczajnym, z tą tylko różnicą, że w odmianach dyrekcyi na stronę przeciwną przewodniego, człowiek skrzydłowy ze strony osi, robić będzie krok na iedną stopę dla ułatwienia punktu obrotu.

248. Nauczyciel także każe uskutecznic różne obroty rotowe, przepisane w artykule poprzedzającym; sposobem oznaczonym każe czasem zamknąć szeregi, i zatem naczelnik plótonu zakomenderuje:

1. *Zamknąć szeregi.*

2. *Marsz.*

249. Na komendę *marsz*, pierwszy szereg weźmie krok zwyczajny, dwa zaś tylne i roty, które są w tyle, zamknąwszy żywo odstęp, biorą krok zwyczajny z pierwszym, i wszyscy broń w ramie.

250. Kiedy plóton maszerujący krokiem podróznym, zatrzymanym będzie na komendę *stój*,

szeregi tylne zamykają odstęp, a wszyscy za broń biorą. Toż samo zachowywać się powinno, kiedy plóton maszerujący w szeregach zamkniętych, i w ramie broń mający, zatrzymany będzie. To prawidło służyć ma dla wszystkich ogólnie.

251. Szybkości kroku podróznego w tej szkole będzie 76 dla wprawienia żołnierzy w krok doskonały, i takt pewny; w szkole zaś batalionu szybkość kroku podróznego będzie od 85 do 90 na minutę, co powinno być zachowane w kolumnach podróznym, kiedy położenie miejsca i dróg do tego pozwala.

A R T Y K U Ł I I I.

Łamanie i składanie plótonów.

Łamanie plótonu.

252. Będąc plóton w marszu krokiem zwyyczajnym uważany za część kolumny; mając prawe skrzydło na czele, nauczyciel chcąc kazać łamać się plótonowi na sekcye da rozkaz naczelnikowi plotonu, który zakomenderuje:

1. *Złamcie plóton.*

(*Tabl. 9. fig. 1.*) I póydzie natychmiast przed środek sekcyi pierwszej.

253. Naczelnik drugiej sekcyi przeydzie przed środek swojej sekcyi, gdzie stanąwszy zakomenderuje:

W miejscu kroku

254. Naczelnik plótonu zakomenderuje zatem:

2. *Marsz.*

255. Pierwsza sekcya maszeruje prosto przed siebie, a podofficer zastępca przechodzi w moment, gdy się odłamała, na lewe skrzydło teyże, przechodząc po przed pierwszym szeregiem.

256. Po komendzie naczelnika plótonu *marsz*, druga sekcya ostrzeżona przez swego naczelnika, kroczy na miejscu, a potem ciągnąć się w prawo będzie, gdy ie szereg trzeci pierwszej sekcji maszerujący wprost pominie.

257. Gdy przewodni drugiej sekcji będzie blisko dyrekcyi przewodniego z pierwszej, naczelnik sekcji drugiej komenderować będzie *wprost*. W ten czas zaś, kiedy przewodni iey prosto będzie w dyrekcyi za poprzedzającym, zakomenderuje:

Marsz.

258. Jeżeli na czele kolumny będzie lewe skrzydło, plóton łamie się na sekcye sposobem odwrotnym, sekcya pierwsza zachowa to wszystko, co było przepisano dla drugiej i nawzajem.

259. W przypadku, kiedy lewe skrzydło jest na przodzie, przewodni lewy plótonu przechodzi na skrzydło prawe sekcji drugiej, a skoro się

się odłamała, podofficer zastępca będąc na prawém skrzydle sekcji pierwszej, zostanie na swém miejscu.

Złożenie plutonu.

260. Gdy kolumna sekcjami maszeruje prawém skrzydłem naprzód, a nauczyciel chce złożyć pluton da rozkaz naczelnikowi plutonu, który zakomenderuje:

1. Złóżcie pluton.

261. (*Tabl. 9 fig. 2.*) Po tej komendzie naczelnik plutonu ostrzeże sekcya pierwszą, iż się ma ciągnąć w prawo

262. Naczelnik sekcji drugiej ostrzeże także swoją, że maszeruje wprost.

263. Zatem naczelnik plutonu komenderuje:

2. Marsz.

264. Na tę komendę powtórzoną przez naczelnika sekcji drugiej, sekcya pierwsza ciągnąć się będzie w prawo odkrywając drugą, podofficer zastępca z lewego skrzydła po przed pierwszym szeregiem przechodzi na skrzydło prawe.

265. Gdy pierwsza sekcya będzie blisko odkrycia drugiej, naczelnik plutonu komenderuje: *wprost*, a gdy ją zupełnie odkryje, komenderuje natychmiast: *marsz*.

266. Druga sekcya ciągle w proft maszeruje krokiem nieodmiennym, a pierwsza po od-

kryciu zupełnym będzie kroczyć w miejscu czekając drugiey, z którą się złączyć powinna.

267. Jeżeli kolumna sekcjami ma lewe skrzydło naprzód, na ten czas plóton składać się będzie sposobem przeciwnym, stosując do drugiey sekcji to wszystko, co było przepisano dla pierwszey, i nawzajem.

268. Przewodni sekcji drugiey postawiony na prawém skrzydle teyże, przechodzi na lewe; iak tylko zacznie się ciągnąć, przewodni zaś z pierwszey, stojący na prawém swojej sekcji zostanie na miejscu.

269. Nauczyciel łamać się, i potem składać plótonowi każe krokiem podróźnym, co działano będzie tém samém komenderowaniem, i sposobem iak jest przepisano dla kroku zwyczajnego, z tą tylko różnicą, że każdy człowiek w kroku ukośnym robić będzie pół w prawo, albo pół w lewo nie trzymając piersi prosto w linii, iak jest przepisano w kroku ukośnym zwyczajnym.

270. Nauczyciel chcąc łamać i składać plóton, może czasem sam komenderować sposobem wyżej przepisany dla naczelnika plótonu.

*Uwagi stosowne do ruchów w łamaniu,
i składaniu plótonu.*

271. W łamaniu i składaniu plótonu potrzeba, aby sekcye zdłużały krok ukośnie maszeru-

jąc, inaczej tracić się będzie odstęp albo wstrzyma się marsz oddziałowi następującemu.

272. Jeżeli w łamaniu plotonu, sekcya odłamująca się w miejscu króćzyć będzie nadto długo, zatrzyma w marszu oddział następujący, co sprawi rozciągnięcie się kolumny.

273. Jeżeli w łamaniu albo składaniu plotonu sekcye nadto pociągnęłyby się, na ten czas przeciwnie ciągnęłyby się na powrót musiały dla poprawienia błędu, następujący oddział byłby zatrzymany w marszu.

274. Gdy w kolumnie z wielu plotonów złożonej, łamać się będą jeden ploton po drugim, jest największa potrzeba, aby każdy ploton maszerował w takcie jednostajnym i zgodnym, nie skracając, ani zwalnając kroku, kiedy poprzedzający łamać się będzie, gdyby nawet przymuszonym był zupełnie na niego przysłusować. Ta uwaga koniecznie jest potrzebna dla zapobieżenia rozciągnięciu się kolumny.

275. Błędy najmniejsze popełnione w kolumnie z małej liczby plotonów, stałyby się wielkimi w kolumnie złożonej z wielu batalionów, dla tego nauczyciel powinien mieć największą bacność, aby wszystkie prawidła przepisane, były ściśle zachowane, i doskonale; dla tego stawiać się będzie na skrzydle ze strony kierunku, z kądem najlepiej uważać może wszystkie poruszenia.

ARTYKUŁ IV.

Kontramarsz.

276. Plóton stojący na miejscu wzięty na przykład za część kolumny mającey prawe skrzydło na czele, nauczyciel chcąc zrobić kontramarsz, zakomenderuje :

1. *Kontramarsz.*
2. *Plóton przez prawo.*
3. *W pra — wo.*
4. *Rotami w lewo.*
5. *Marsz.*

277. Na trzecie komenderowanie, plóton zrobi w prawo. Naczelnik plótonu póydzie w bok przewodniego z prawego skrzydła, a przewodni z lewego zrobi prawo w tył.

278. Na komendę *marsz*, przewodni lewy nieporuszony zostanie, plóton ruszy żywo z miejsca. Pierwsza rota prowadzona przez naczelnika plótonu, zaydzie w lewo, i pomaszeruje obok pierwszego szeregu, w takim kierunku, aby przyszła o dwa kroki w tył przewodniego lewego, który został nieporuszony. Każda rota przychodzi, i obraca się następnie na tém samym miejscu, gdzie i pierwsza, zachowując te same prawidła. Gdy pierwsza rota zrówna się z przewodnim lewym, naczelnik plótonu zakomenderuje:

1. *Plóton.*
2. *Stóy.*
3. *Front.*
4. *W prawo równay się.*

279. Pierwsze komenderowanie wymawiać się ma, gdy plóton będzie o dwa kroki od punktu, gdzie się ma zatrzymać.

280. Na drugie, plóton zatrzyma się.

281. Na trzecie, plóton zrobi front w stronę pierwszego szeregu.

282. Na czwarte, równa się plóton do przewodniego lewego, który ieszcze nieporuszony stoi. Człowiek na prawém skrzydle pierwszego szeregu stanie po lewey i obok niego naczelnik plótonu postawi się za przewodnim blisko o dwa kroki odstepu i równać będzie swój plóton; co gdy uskuteczni, zakomenderuje: *stać*, poczem póydzie przed środek swego plótonu, a przewodnik lewy po przed pierwszym szeregiem przechodzi na lewe skrzydło.

283. W kolumnie mającey lewe skrzydło na czele, kontramarsz czynić się będzie komenderowaniem i sposobem przeciwnym, lecz podług tych samych prawideł; tak *naprzykład*: kolumna będąc prawém skrzydłem naprzód, robi obrot *w prawo*, i *rotami w lewo*, kolumna zaś mająca lewe skrzydło naprzód, robi obrot *w lewo* i *rotami w prawo*; w obydwóch tych,

przypadkach przechodzić zawsze należy obok pierwszego szeregu.

284. Nakoniec w kolumnie złożoney z sekcyców kontramarsz robić się będzie takim samym komenderowaniem i sposobem jak w kolumnie plótonami.

ARTYKUŁ V.

Będąc w kolumnie sekcjami zformować się w stronę prawą albo lewą do boiu.

285. Kolumna będąca w marszu sekcjami, mająca prawe skrzydło naprzód; nauczyciel chcąc ją uformować w stronę prawą do boiu, zakomenderuje:

1. *Na prawo do boiu.*
2. *Przewodni na prawo.*

286. Za drugim komenderowaniem przewodni każdej sekcji przechodzi na skrzydło prawe swej sekcji, żołnierze wezmą czucie do prawego skrzydła, a kolumna w prost marszeruje.

287. Nauczyciel po swém drugim zakomenderowaniu uda się na punkt, gdzie się ma przytknąć skrzydło prawe plótonu do boiu, i postawi się twarzą do punktu lewego kierunkowego, który sobie obierze.

288. Linia do boiu ma być dana tak, aby każda sekcya po zayściu w prawo, miała najmniej kroków cztery do wstąpienia na linię.

289. Gdy czoło kolumny zbliżyć się będzie ku nauczycielowi stojącemu na punkcie przytyku, naczelnik pierwszej sekcji zakomenderuje :

1. *Obrót w prawo.*

290. Skoro skrzydło prawe będzie w równej linii z nauczycielem, naczelnik sekcji zakomenderuje :

2. *Marsz.*

291. Na komenderowanie *marsz*, sekcya zaydzie w prawo podług przepisu w szkole żołnierza Nro 270, i naprzód postępować będzie; przewodni prawy taki kierunek utrzymywać ma, aby skrzydłowy wedle niego stojący przyszedł prosto piersiami do lewego ramienia nauczyciela. Naczelnik plutonu maszerujący w środku o dwa kroki po przed pierwszą sekcją, skoro się do nauczyciela przybliży, zakomenderuje :

1. *Sekcya.*

2. *Stój.*

292. Na komendę *stój*, sekcya zatrzyma się, przewodni póydzie na linię, stanie wprost iedney z trzech rot lewego skrzydła sekcji swojej, i obróci się twarzą do nauczyciela, który go urówna do punktu kierunkowego lewego. Naczelnik plutonu w tenże moment stawia się w miejscu, gdzie się ma postawić prawe skrzydło plutonu, i zakomenderuje :

3. *W prawo równay się.*

293. Na tę komenderowanie, sekcyja pierwsza wyrówna się.

294. Druga sekcyja maszeruje wprost, a przyszedłszy do lewego skrzydła pierwszej sekcyji, zaydzie w prawo na komendę swego naczelnika, a potém postąpi ku linii; przewodni ma iść prosto na lewą rotę pierwszej sekcyji.

295. Druga sekcyja przyszedłszy o dwa kroki od linii, zatrzymana będzie od swego naczelnika sposobem przepisany dla pierwszej. Przewodni w ten sam moment, gdy się sekcyja zatrzyma, stawia się na linii boiowej twarzą do przewodniego sekcyji pierwszej, a nauczyciel urówna go. Tenże przewodni uważać ma, aby stanął przed jedną z trzech rot lewego skrzydła.

296. Naczelnik drugiej sekcyji widząc przewodniego na lewej linii urównanego, zakomenderuje:

W prawo równay się.

297. Po tém zakomenderowaniu naczelnik drugiej sekcyji przejdzie w tył, a ta sekcyja równać się będzie do pierwszej.

298. Żołnierz stojący prosto przewodniego przytknie piersiami do ramienia jego w ten czas, gdy sekcyja wstępuje do linii.

299. Nauczyciel widząc ploton na linii boiowej urównany: zakomenderuje:

Przewodni na miejsce.

300. Na to zakomenderowanie podofficer zastępcą, postawi się w tyle za naczelnikiem plutonu, a przewodni sekcyi drugiey stawia się w tyle do słusowania.

301. Kolumna sekcyami w marszu mająca lewe skrzydło na czele, formować się będzie w stronę lewą do boju podług tych samych prawideł; nauczyciel komenderować będzie:

1. *W stronę lewą do boju.*
2. *Przewodni na lewo.*

302. Na drugie zakomenderowanie, przewodni każdej sekcyi idzie letko na lewe skrzydło swej sekcyi, żołnierze wezmą czucie do lewego, a kolumna kontynu e marsz wprost.

303. Nauczyciel po drugiem zakomenderowaniu poydzie letko na punkt boiowy, gdzie się ma przytknąć skrzydło lewe stawiając się twarzą do punktu prawego kierunkowego, który sobie naznaczy.

304. Nauczyciel uważać ma, aby linia była dana do boju tak, żeby każda sekcyja po zayściu w lewo naymniey miała kroków cztery do wstąpienia w linią.

305. Gdy czoło kolumny maszerujące zbliżać się będzie do nauczyciel i stojącego na punkcie przytyku, naczelnik sekcyi drugiey zakomenderuje:

1. *Obrót w lewo.*

Gdy dójdzie lewe skrzydło naprzeciw nauczyciela, naczelnik sekcji zakomenderuje :

2. *Marsz.*

306. Na to zakomenderowanie druga sekcja zaydzie w lewo , stosownie iak iest przepisano w szkole żołnierza pod Nrem 270 , i po zayściu wprost maszerować będzie. Przewodni lewy , tak będzie marsz kierował , żeby skrzydłowy wedle niego stojący przyszedł prosto pierściami na nauczyciela. Naczelnik sekcji maszeruje na środku o dwa kroki po przed drugą sekcją , a gdy się ta zbliży do nauczyciela , zakomenderuje :

1. *Sekcja.*2. *Stój.*

307. Na komenderowanie *stój* , druga sekcja zatrzyma się , przewodni póydzie na linię boiową wprost iedney z trzech rot prawego skrzydła swojej sekcji i stanie twarzą do nauczyciela , który go urówna do punktu kierunkowego na prawém skrzydle obranego. Naczelnik sekcji drugiey , w tenże sam moment stawia się w miejscu , gdzie ma przytknąć lewe skrzydło sekcji iego i zakomenderuje :

W lewo równay się.

308. Na to zakomenderowanie sekcyja urowna się. Człowiek pierwszego szeregu od prawego skrzydła przytknie piersiami do lewego ramienia przewodniego stojącego na linii, a naczelnik sekcyi równać ma sekcyę do tegoż człowieka.

309. Pierwsza sekcyja maszeruje wprost aż do skrzydła prawego drugiej sekcyi, i w ten czas odmieni kierunek w lewo na komenderowanie swego naczelnika; postąpi potém bez zatrzymania się naprzód, przewodni iść będzie prosto na prawe skrzydło drugiej sekcyi.

310. Pierwsza sekcyja przyszedłszy o dwa kroki od linii zatrzymana będzie przez swego naczelnika tém samém komenderowaniem, jak jest przepisano dla drugiej, a gdy stanie, poydzie przewodni na linię białą, postawi się twarzą do przewodniego sekcyi drugiej, i będzie urownany przez nauczyciela; tenże przewodni zachować ma, aby się postawił wprost jedney z trzech rot od prawego skrzydła sekcyi. Naczelnik plótonu przechodzi w tym samym czasie na lewe skrzydło na miejsce naczelnika drugiej sekcyi, który stawia się w tyle między słusującemi.

311. Naczelnik plótonu stanąwszy na lewém skrzydle, zakomenderuje:

W lewo równaj się.

312. Na to zakomenderowanie pierwsza sekcyja wstępuje do linii; naczelnik plótonu urowna

ią do człowieka, który przytyka do przewodniego tej sekcji.

313. Nauczyciel widząc plóton na linii boczowej urownany, zakomenderuje :

Przewodni na miejsce.

314. Na to zakomenderowanie, naczelnik plótonu pójdzie na skrzydło prawe swego plótonu, a podofficer zastępca stanie za nim w trzecim szeregu, przewodni zaś z lewego stawia się w tyle za sekcją drugą.

Uwagi ogólne względem szkoły plótonu.

315. Nauczyciel często każe brać broń w ramie w uskutecznienu tych czterech ostatnich nauk, i przyzwyczaić będzie żołnierzy do maszerowania w takiej regularności, iak gdyby za broń trzymali; ten sposób mniej morduie żołnierza i nie daie mu opuszczać się w noszeniu broni, które zawsze powinno bydz regularne. Gdy żołnierz maszerując będzie miał w ramie broń, wolno mu będzie trzymać rękę w wyrznięciu kółby, albo ją spuścić na bok, iak mu wygodniey będzie.

316. Żołnierz także może w kroku podróznym nosić broń, iak mu się będzie zdawało najwygodniey, lecz zawsze z ostrożnością dla uniżnienia przypadku, aby koniec broni był zawsze do góry.

317. Gdy kompanie będą musztrować oddzielnie w szkole plótonu, komendant regimentu lub batalionu, jeżeli tylko jeden jest batalion, naznaczy nauki, jakie mają być dawane, i da zawsze znak przez werbel dla zaczynania razem; kompanie po ukończeniu każdej nauki, wezmą broń do spoczynku, a gdy komenderujący zechce zacząć na nowo, każe uderzyć werbel.

Koniec Szkoły Plótonu.

N A U K A

STRZELANIA DO TARCZY.

Rzeczą jest wielkiej wagi nauczyć żołnierzy, aby celnie strzelali. Dla wydoskonalenia ich w tym najistotniejszy potrzebny przedmiocie, używa się następujących sposobów. Dla każdego batalionu ma być zrobiona jedna lub więcej tarcz, po $5\frac{1}{2}$ stóp wysokości, a 21 cali szerokości, środek tych oznaczony będzie pasem, czyli pręgą szeroką na trzy cale, kolorn odbijającego, na wierzchu tychże tarcz pręgi także z podobnego koloru oznaczone będą.

Żołnierze w strzelaniu do tych tarcz najprzód w odległości 50 sążni, potem 100, a nakoniec 150 ćwiczoni będą.

W odległości 50 i 100 sążni celować żołnierze będą do pręgi niższej, a o 150 do pręgi wyższej. Strzelać będą najprzód pojedynczo bez komendy, a potem na komendę, gdy już dobrze celować nauczą się.

Przykazywać im potrzeba, aby biorąc na cel, opierali mocno kolbę o prawe ramię, lewą zaś ręką aby dobrze broń trzymali, i aby celowali szybko przez tylną śrubę, i koniec rury do pręgi.

Można czasem, gdy wezmą na cel zakomenderować *od — staw*, aby nabierali łatwości, i zręczności w rzucaniu oka na cel. Nauczać ich się także będzie, ażeby na komenderowanie: *pal*, mocno cyngiel palcem pierwszym przyciskali, nie ruszając bynajmniej głowy ani broni, która raz wymierzona, bez najmniejszego poruszenia zostać powinna; a chcąc, ażeby te tak ważne zasady doskonale były zachowywane, każe się żołnierzowi po wystrzeleniu zostać w tej samej pozycji, którą ma biorąc na cel, aż do komenderowania: *nabij*.

Wszyscy kaprale, grenadyerowie, i fizylerowie, corok szkołę tę przechodzić będą, na co większa część ładunków do musztry wyznaczonych użyta być powinna; każda kompania notować będzie, jakich ma najlepszych strzelców.

Rekruci wyuczwszy się musztry z bronią i prochem, z największą starannością strzeleniem do tarczy co rok ćwiczeni będą.

Kule, które po strzelaniu znaleźć można, przelać należy.

ROBIENIE BRONIĄ PO PODOFFICERSKU.

Podofficerowie od grenadyerów i fizylerow będą mieć zawsze bagnet nasadzony na rurze broni jak żołnierze.

Podofficerowie zaś zastępcy, w szeregach slusujących, i do straży chorągwaney przyftawieni, trzymać mają broń w następujący sposób:

Trzymanie broni.

Broń w prawey ręce, i w prawém ramieniu, w tył rurą, prostopadle wyciągnięta i stępem w pole obrocona, ręka prawa całkiem prawie wyciągnięta, obeymując dłonią kurek i obłączek, kolba w płask do uda ściągnięta, a ręka lewa naturalnie po za gifes pałasza spuszczone.

Prezentuy broń.

Jedno tempo, dwa poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

Broń przenosi się prawą ręką prostopadle naprzeciwko lewego oka stępem w pole, kurek równo z guzikiem ostatnim od kamizelki, w tym samym czasie chwytą się broń lewą ręką tak,

aby mały palec przyszedł na sprężynę od panewki, wieiki palec teyże ręki wzdłuż między rurą i łożem, ręka po tokieć lewy przyciśnięta do ciała bez naciężenia, głowa wprost obrócona i nogi nieporuszone.

Poruszenie drugie.

Uchwycić broń prawą ręką w wyrznięciu kołby tak, jak jest przepisano dla żołnierzy.

Na ramie broń.

Jedno tempo, dwa poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

Podnieść lewą rękę równo z ramieniem, i tą przenieść broń prostopadle naprzeciw ramienia prawego, obić prawą ręką kurek i obłóczek, i wyciągnąć ją prawie do wyprostowania.

Poruszenie drugie.

Spuścić rękę lewą za rękoisć pałasza.

Do nogi — broń.

Jedno tempo, dwa poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

Uchwycić żywo ręką lewą na bączku średnim i odstawić trochę broń od ramienia ręką prawą, spuścić broń lewą ręką, a prawą schwycić powyżej

wyżey pierwszego bączka od dołu, prawy wielki palec na rurze dla uchwycenia broni, cztery inne palce teyże wzdłuż na osadzie, broń prostopadle, kolba o trzy cale od ziemi, tył kolby obrócony obok małego palca prawey nogi, a rękę lewą spuścić za giles pałasza.

Poruszenie drugie.

Spuścić broń prawą ręką (otwierając cokolwiek palce) tak, żeby spód przyszedł obok małego palca prawey nogi.

Złóżcie broń; tak iak żołnierze.

Podnieście broń; tak iak żołnierze.

Na ramie broń.

Jedno tempo, dwa poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

Podnieść broń prostopadle prawą ręką, równo z prawą pierśią wprost ramienia, o dwa cale od ciała, łokieć prawy do ciała przyciśnięty, lewą ręką, uchwycić broń na pierwszym bączku od dołu, i w tym samym razie spuszczo-
ną ręką prawą obiać kurek i obłaczek, przyciskając broń do ramienia.

Poruszenie drugie.

Spuścić lewą rękę za giles pałasza, prawą rękę prawie wyciągniętą opuścić.

Cześć II,

W ramie broń.

Jedno tempo, trzy poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

Przenieść broń prostopadle prawą ręką pomiędzy oczy stępem w pole, uchwycić lewą ręką broń przy pierwszym bączku dolnym, podnieść ją z bronią równo z brodą, a ręką prawą schwyć broń na cztery cale poniżej zamku.

Poruszenie drugie.

Obrócić broń prawą ręką rurą w pole, i przenieść ją przyciskając do ramienia lewego, położyć rękę lewą, między ręką prawą i kurkiem, który ma spoczywać na lewej ręce. Lewa ręka na piersi prawej.

Poruszenie trzecie.

Spuścić rękę prawą obok uda prawego.

Za broń.

Jedno tempo, trzy poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

Uchwycić broń prawą ręką w wyrznięciu kolby.

Poruszenie drugie.

Przenieść broń prostopadle do prawego ramienia stępem w pole, lewą zaś uchwycić róż-

wno z prawem ramieniem, obrócić na dół razem z bronią prawą rękę dla obięcia kurka i obłączka.

Poruszenie trzecie.

Lewą rękę spuścić na gifes pałasza.

ROBIENIE BRONIĄ KAPRALI.

Gdy kaprale stoją w szeregach, noszą broń jak żołnierze, gdy zaś slusują, lub maszerują na czele jakiego oddziału, albo przy rozprawadzeniu sztydwachów, nosić będą broń w prawém ramieniu jak sierżanci, co się uskuteczni sposobem następującym.

Za bron; tak jak sierżanci.

Jedno tempo, trzy poruszenia:

Poruszenie pierwsze.

Uchwycić broń prawą ręką, obracając zamk jak w poruszeniu pierwszym do prezentowania broni.

Poruszenie drugie.

Tak jak jest w poruszeniu drugim, dla sierżantów.

Poruszenie trzecie.

To samo, tak jak jest w poruszeniu trzecim dla sierżantów.

Za broń; tak iak żołnierze.

Jedno tempo , trzy poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

Odsadzić broń od ramienia prawego , i przenieść ją prostopadle pomiędzy oczy stępem w pole , lewą ręką utchwycić równo z halsztukiem , a prawą w wyrznięciu kolby , tak aby kurek przypadł równo z guzikiem ostatnim od kamizelki.

Poruszenie drugie.

Podnieść broń prawą ręką wyciągając palec wielki teyże , wzdłuż śruby dolney , trzymając zamek , obrócić rurę w pole , przytawić broń do ramienia lewego , i w tym razie schwytać ręką lewą pod kolbą.

Poruszenie trzecie.

Spuścić prawą rękę wyciągniętą do swego boku.

ROBIENIE SZPADA OFFICERSKĄ.

Noszenie szpady w szeregach.

Głes w prawey ręce , przyłożony obok prawego biodra , klinga przyciśnięta do prawego ramienia.

Noszenie szpady przed szeregiem.

Gifes w prawey ręce po przed prawém biodrem, klinga w ręce lewey tak, aby iey koniec przechodził na cztery cale nad palec wielki wyciągnięty na klindze, łokieć lewy zgięty, a pierwsza część iego cokolwiek naprzód, lewa ręka o cztery cale poniżey, i wprost swego ramienia.

W ramie broń.

Przewrócić rękę, i pięść paznokciami do góry, i tę wyciągnawszy cokolwiek naprzód, spuścić koniec klingi o dwa cale od ziemi.

Salutowanie szpada.

Cztery tempa.

Pierwsze tempo.

Podnieść szpadę równopadle koniec do góry, klinga w płask przeciw oka prawego, gifes równo z prawą pierśią, łokieć do ciała przycisnięty.

Drugie tempo.

Spuścić raptem klingę z wyciągniętą ręką, która obok uda prawego przyiść powinna, i zostać w tey pozycyi, aż póki osoba, przed którą salutowano, nie minie o dwa kroki.

Trzecie tempo.

Podnieść żywo szpadę do pozycyi, iak jest w pierwszym tempie.

Czwarte tempo.

Przenieść szpadę do prawego ramienia, lub klingę do lewey ręki, jeżeli nie w szeregu.

SALUTOWANIE CHORAĞWIĄ.

W szeregu podchorążowie będą nosili zawsze chorągiew, koniec drążka obog prawego biodra, czy to stojąc na miejscu, czyli w marszu; gdy zaś podchorążowie będą mieli czynić komu honory, salutować będą sposobem następującym: osoba, której się ma salutować, będąc jeszcze o sześć kroków, spuszcza się chorągiew tak, aby koniec wierzchu przyszedł o sześć calów od ziemi, stojąc prosto frontem, koniec dolny drążka nieporuszony obok prawego biodra. Gdy osoba, przed którą salutowano, minie o dwa kroki, podnosi się rąptem chorągiew do pozycyi pierwszej.

K O N I E C.

C Z Ę Ś C D R U G A.

Trzymanie broni.

46. Nauczyciel nie przytąpi prędkiej do tej drugiey części szkoły żołnierza, aż póki rekrut nie będzie umocnionym w postawie ciała i w robieniu kroku prostego i ukośnego.

47. Na ten czas zbierze nauczyciel trzech ludzi, postawi ich w jeden szereg, łokieć do łokcia, i następującym sposobem uczyć ich będzie trzymania broni,

N A U K A P I E R W S Z A.

Prawidła stania pod bronią.

48. Gdy rekrut stać będzie w postawie przepisanej w nauce pierwszej części, nauczyciel podniesie mu rękę lewą bez zgięcia pięści, potem postawi mu broń prostopadle, i umieści ją następującym sposobem:

(1) Broń w ręce lewey, ręka w łokciu mało zgięta, łokieć przy ciele bez przycisku, dłoń przyciśnięta do płasku zewnętrznego kolby, ostrze zewnętrzne w pierwszym zgięciu palców; spód kolby między pierwszym i drugim palcem; wielki palec na wierzchu: ostatnie dwa pod kolbą, która mniej lub więcej będzie w tył przy-

---

(1) Tabl. III. fig. 1 i 2.

ciśniętą, podług budowy fizycznej człowieka, tak, żeby broń z frontu widziana zawsze była prostopadle, i żeby ruch marszu iey nie poruszał; stępel o ramie oparty, ręka prawa wieszająca naturalnie, iak jest przepisano w nauce pierwszej, części pierwszej.

Uwagi względem trzymania broni.

49. Znaleść można częstokroć rekrutów mających wadę naturalną w palcach, w piersiach lub biodrach; nauczyciel więc usiłować będzie, ile możliwości te wady poprawić wprzód, nim rekrutowi da broń w rękę; starać się potem powinien trzymanie broni stosować do tych wad naturalnych, tak, żeby linia była jednostrayna, a ludzie żeby nie stali w wymuszoney postawie.

50. Będzie także mieć wzgląd, że rekruci zazwyczaj postawę tracą w trzymaniu broni, a nayczęściej wywracają łopatki, i że broń nie ma oparcia, zniżają lewą rękę, dla przeszkodzenia, żeby ta im nie wypadła; opuszczają lewą łopatkę, bok wginają, i wystawiają łokcie, dla uzyskania równowagi.

51. Nauczyciel pilnie doglądać będzie, ażeby te wady poprawiać i postawę raz wraz utrzymać; czasem broń mu z ręki weźmie, znowu ją postawi, a naybardziej wystrzegać się będzie na początku, ażeby rekrutów nie mordować, owszem starać się winien potrochu postawę przepisaną tak

Poruszenie drugie.

59. Prawą ręką nachylić broń w lewą rękę, która ją na pierwszym bączku uchwyci; wielki palec wyciągnięty wzdłuż łoża; kolba pod rękę prawą w ujęciu kolby, przyciśnięta do ciała, poniżej dwa cale od piersi prawey; koniec rury równo z okiem, kabłąk trochę w pole obrocony; łokieć lewy do boku przyciśnięty; skoro broń rzucona w lewą rękę, palec od prawey przychodzi na dekiel, wyżej skałki, inne trzy palce zamknięte, prawa ręka wzdłuż kolby.

2. Otworz — panewkę.

Jedno tempo, jedno poruszenie.

60. Otworzyć panewkę, odpychając mocno dekiel wielkim palcem od prawey ręki; lewa ręka nieporuszona utrzymuje broń, łokieć lewy cofnąć w tył, prawą rękę przenieść do patron-tasa, i otworzyć go, prowadząc rękę między ciałem i kolbą.

3. Do — ładunku.

Jedno tempo, jedno poruszenie.

61. Schwycić prędko ładunek między wielki i dwa pierwsze palce i przenieść go razem przed głowę, prawą rękę prowadząc między kolbą i ciałem.

4. *Odgryź — ładunek.*

Jedno tempo, iedno poruszenie.

62. (1) Odgryść ładunek równo z prochem, trzymając przy otworze, między wielkim a dwoma pierwszymi palcami, spuścić razem rękę, ładunek trzymając prostopadle, blisko panewki, dłoń ku ciału, łokieć prawy do kolby przyciśnięty.

5. *Podsyp.*

Jedno tempo, iedno poruszenie.

63. Spuścić głowę, okiem rzucić na panewkę, podsypać, ścisnąć ładunek między wielkim i pierwszym palcem; podnieść głowę, prawą rękę przenieść za dekiel, opierając o niego dwa ostatnie palce.

6. *Zamkniy — panewkę.*

Jedno tempo, iedno poruszenie.

64. Zamknąć panewkę silnie dwoma ostatnimi palcami ręki prawey, lewą dając opór, i trzymając zawsze ładunek między wielkim i dwoma pierwszymi palcami ręki prawey, pięść przy ciele, łokieć w tył i trochę od ciała odsadzony.

7. *Do lewey nogi — broń.*

Jedno tempo, dwa poruszenia.

---

(1) Tabl: III. fig: IV.

Poruszenie pierwsze.

65. Wyprostować broń wzdłuż uda lewego; przycisnąć silnie kolbę, wyciągnąć żywo rękę prawą, bez pochylenia ramienia i stępem obrócić ku ciału; spuścić broń w lewey ręce do drugiego bączka; kurek oprzeć o wielki palec prawey ręki, front razem zrobić obracając się na obcasie lewym; prawą nogę przenieść, stawiając jej piętę naprzeciw środka lewey nogi.

Poruszenie drugie.

66. Puścić broń prawą ręką, lewą opuścić ją wzdłuż i blisko ciała, prawą rękę podnieść równo z wylotem o cal od rury, kolbę oprzeć o ziemię bez stukania; ręka lewa oparta o ciało, przy ostatnim guziku kamizelki, broń dotyka się lewego uda, koniec rury naprzeciw środka ciała.

8. Ładunek — w rurę.

Jedno tempo, jedno poruszenie.

67. (1) Okiem rzucić na koniec rury, obrócić rzesko wierzch prawey ręki do ciała, dla wysypania prochu w rurę; łokieć równo z pięścią; wytrząść ładunek, wpuścić go w rurę i zostawić rękę wywróconą; palce zamknięte bez ich ściskania.

---

(1) Tabl. III. fig. 5.

9. *Za — stępel.*

Jedno tempo, dwa poruszenia.

78. Spuścić żywo łokieć prawy, uchwycić stępel między wielki a pierwszy palec, rękę przewrócić dłonią w pole, stępel obrócić szypko między bagnetem a twarzą, zamknąwszy palce; stęple drugiego i trzeciego szeregu strychować małą o łopatkę poprzednika, stępel prosto, w równi z bagnetem ręka wyciągnięta, oczy w górę, gruby koniec stępla naprzeciwko wylotu, lecz nie wsadzony.

Poruszenie drugie.

69. Gruby koniec stępla wsadzić w rurę, aż do ręki.

10. *Przybij.*

Jedno tempo, jedno poruszenie.

70. (1) Wyciągnąć rękę, uchwycić stępel, za cienki koniec wielkim palcem wyciągniętym, a pierwszym zgiętym, inne palce zamknięte; przybić silno dwa razy, uchwycić znowu za cienki koniec, łokieć prawy mając przy ciele.

11. *Stępel — na miejsce.*

Jedno tempo, dwa poruszenia.

---

(1) Tabl. III. fig. 6.

Poruszenie pierwsze.

71. Jak w pierwszym poruszeniu za stępel; cienki koniec stępla przenieść do bączków bez wsadzenia.

Poruszenie drugie.

72. Zasadzić cienki koniec w bączek wielkim palcem i wpuścić stępel, rękę prawą podnieść żywo, i zgiętą nieco położyć na grubym końcu stępla.

12. Na ramie — broń.

Jedno tempo, trzy poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

73. (1) Podnieść broń lewą ręką wzdłuż biała, równo z ramieniem, łokieć lewy przy ciele, rura w pole, prawą rękę razem przenieść i i uchwycić broń w ujęciu.

Poruszenie drugie.

74. Podnieść broń prawą ręką, lewą puścić i przenieść ją pod kolbę; prawą nogę obok lewej postawić, prawą ręką broń do ramienia przycisnąć, w postawie przepisanej o trzymaniu broni; prawa ręka dotyka się broni w ujęciu kolby, bez iey ściskania:

---

(1) Tabl. III. fig. 1.

Poruszenie trzecie.

75. Rękę prawą na swoje miejsce odrzucić szybko.

1. — *Plóton.*

2. — *Tóy.*

Jedno tempo, trzy poruszenia.

(1) POSTAWA PIERWSZEGO SZEREGU.

Poruszenie pierwsze.

76. Obrócić broń lewą ręką zamkiem w pole, prawą uchwycić ją w ujęciu kolby, tak, iak w pierwszym poruszeniu *do nabijania broni*; frontu nie odmieniać, tylko palce od lewej nogi nieco ku prawej posunąć.

Poruszenie drugie.

77. Prawą nogę posunąć w tył szybko, piętą obróconą do góry, palce u nogi zgięte, kolano na ziemi w tył o dziesięć lub dwanaście cali, a blisko na sześć cali w prawo lewej pięty, uważając żeby nie nagle klękać; w tymże samym czasie broń spuścić prawą ręką, lewą uchwycić za pierwszy bączek, kolbę na ziemi postawić, bez stukania, naprzeciw uda prawego tak, żeby róg kolby przychodził naprzeciw obcasa lewego; kurek uchwycić między wielki i pierwszy palec ręki prawej.

---

(1) Tabl. IV. fig. 1.

Poruszenie trzecie.

78. Odwieść kurek.

(1) POSTAWA DRUGIEGO SZEREGU.

*Poruszenie pierwsze.*Całkiem iak pierwsze poruszenie do *nabiania*.*Poruszenie drugie.*

79. Prawą ręką broń przywieść na środek ciała; lewą rękę położyć tak, ażeby mały palec przyszedł na sprężynę dekła; wielki palec wyciągnięty wzdłuż łoża i równo z podbrodkiem; stępel w pole, nieco ku lewey stronie; wielkim palcem prawey ręki chwyta się za kurek; pierwszy zaś z innemi trzema zostanie pod samym kabłąkiem.

Poruszenie trzecie.

80. Spuścić żywo łokieć prawy, odwodząc razem kurek, i broń uchwycić w ujęciu kolby.

POSTAWA TRZECIEGO SZEREGU.

Pierwsze, drugie i trzecie poruszenie.

Tak, iak w drugim szeregu.

Cel.

Jedno tempo, iedno poruszenie.

---

 (1) Tabl. IV. fig. a.

81. (1) Spuścić rzeźwo koniec rury, lewą rękę wyciągnąć aż do pierwszego bączka, kolba o prawe ramie oparta, koniec rury trochę niżony, łokcie opuszczone bez przyciśnięcia ich do ciała; oko lewe zamknąć, prawem patrzeć wzdłuż rury, głowę spuścić na kolbę dla celowania, pierwszy palec położyć na cynглу.

82. (2) Ludzie trzeciego szeregu, postawią prawą nogę, o calów ośm na prawo ku lewej pięcie swego pobocznika.

Od — staw.

Jedno tempo, jedno poruszenie.

83. Podnieść rzeźwo broń i postawić ją w postawie, jak trzecie poruszenie komendy *tóy*,

Pal.

Jedno tempo, jedno poruszenie.

84. Oprzeć silnie pierwszy palec na cynглу, nie spuszczać ani zwracając głowy, i w tej postawie zostać.

Nabiy.

Jedno tempo, jedno poruszenie.

85. Przyciągnąć rzeźwo broń i wziąć postawę przepisaną w drugim poruszeniu pierwszą.

(1) Tabl. IV. fig. 4 i 5.

(2) Tabl. IV. fig. 3.

go tempa do nabiiania, z tą różnicą, że wielki palec od prawey ręki już nie na dekiel przychodzi, lecz i nim i pierwszym palcem zgiętym chwyta się za szrubę kurka, inne palce zamknięte. Pierwszy szereg podniesie się żywo, nie pochylając ciała naprzód, lecz nadając ramię prawe dla niespotkania się z bronią drugiego szeregu; trzeci szereg nogę prawą postawi za lewą środkiem do pięty.

86. W tej postawie gdy zechce nauczyciel kazać broń nabiić, zakomenderuje;

Kurek — na mieysce,

Jedno tempo, iedno poruszenie.

87. Podnieść kurek, aż do pierwszego spustu, uważając, żeby go nie odwieść, rękę przynieść do patrontasa między kolbą a ciałem, i otworzyć patrontas.

88. Kiedy zamiast nabiiania, zechce nauczyciel kazać broń wziąć na ramię, zakomenderuje:

Na ramię — broń.

89. Na komendę *na ramię*, podniesie żołnierz kurek do pierwszego spustu, iak dopiero rzeczono; panewkę zamknie, i broń uchwyci w uięciu kolby; na słowo *broń*, weźmie ją na ramię i zrobi front.

(1) *Prezentuy — broń.*

Jedno tempo , dwa poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

90. Jak pierwsze poruszenie do nabijania , z tą różnicą , że frontu żołnierz nie odmienia.

Poruszenie drugie.

91. Obrócić broń zupełnie prawą ręką , dla przeniesienia iey prosto naprzeciw oka lewego ; stępel naprzód , kurek równo z guzikiem ostatnim od kamizelki , prawa ręka obeymuie broń u spodu kabłąka ; w tymże samym czasie lewą ręką uchwycić szybko broń , kładąc mały iey palec nad samą sprężyną dekła , wielki zaś palec wyciągając wzdłuż rury , przy samey osadzie ; ręka przy ciele bez wymuszenia , frontu nic nie odmieniać i nóg nie poruszać.

Na ramie — broń.

Jedno tempo , dwa poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

92. Obrócić broń prawą ręką rurą w pole , podnieść ją i oprzeć o lewe ramie prawą ręką ; lewą zaś przenieść pod kolbę , prawa zostanie wolna w ujęciu kolby.

Poruszenie drugie.

93. Prawą rękę żywo na swoje miejsce odrzucić.

Z ramienia — broń.

Jedno tempo, dwa poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

94. Spuścić broń, wyciągnawszy lewą rękę, uchwycić ją prawą nad i blisko pierwszego bączka; lewą rękę puścić, broń przenieść naprzeciw prawego ramienia, stępel naprzód, mały palec za rufę, kolba o trzy cale od ziemi, prawa ręka oparta o biodro, broń prostopadle, lewa ręka wisząca.

Poruszenie drugie.

95. Puścić broń z pomiędzy palców, tak, żeby się do ziemi pośliznęła, bez stuknięcia; wziąć postawę, jako niżej będzie opisano.

Postawa żołnierza trzymającego z ramienia broń.

96. (1) Ręka spuszczone, broń między wielkim i pierwszym palcem, wyciągniętym wzdłuż łoża; drugie trzy palce w kupie, także wyciągnięte; koniec rury o dwa cale od ramienia prawego, stępel naprzód, róg od kolby blisko palców nogi prawej, broń prostopadle.

97. Gdy zechce nauczyciel kazać odpocząć, zakomenderuje :

---

(1) Tabl. V. fig. 2.

Spoczniy.

98. Na tę komendę, żołnierz przeniesie rękę prawą wyciągniętą na stępel, a koniec rury oprze o ramię prawe.

99. Gdy zechce nauczyciel żołnierza znowu do baczności przywieść, zakomenderuje:

100. 1. *Baczność.*

2. *Plóton.*

101. Na drugą komendę weźmie żołnierz postawę, iak jest przepisano z *ramienia broń*.
Numero 96.

Przejrzenie broni.

102. Żołnierz będąc w postawie z *ramienia broń*, zakomenderuje nauczyciel:

Do przejrzenia — broń.

Jedno tempo, iedno poruszenie.

103. Obrócić się raz i pół w prawo na obcasie lewym, prawą nogę przenieść o sześć cali od lewey w tył, prostopadle do linii urownania; obydwie nogi kąt prosty formować powinny; lewą ręką broń uchwycić żywo równo z guzikiem ostatnim od kamizelki; nachylić koniec rury nie poruszając kolby, stępel obrócony ku ciału; prawą ręką uchwycić bagnet tak, żeby jego rurka o cal wychodziła z dłoni, i żeby wielki palec przyszedł na głównią bagnetu,

i przy jego dobyciu ; wyrwać bagnet z pochwy , zasadzić go na broń , uchwycić za stępel , wyciągnąć go , iak iest przepisano w *nabiianiu na 12 tempów* ; wpuścić stępel w rurę , front zrobić i wziąć postawę przepisaną : z *ramienia broń* , pod *Nrem 96*.

104. Nauczyciel chcąc przeyrzeć broń żołnierza , przechodzić będzie poprzód szeregu ; każdy żołnierz skoro się nauczyciel do niego zbliży , podniesie żywo broń prawą ręką , lewą uchwyci ją między pierwszym bączkiem , a sprężyną zamku ; zamek w pole , lewa ręka równo z podbrodkiem co do wysokości , broń naprzeciw oka lewego. Gdy nauczyciel obeyrzy broń żołnierzowi , ten odbierze ją ręką prawą , i postawi , iak : z *ramienia broń*.

105. Skoro nauczyciel minie żołnierza , ten sam z siebie stępel włoży na miejsce , biorąc postawę przepisaną na komendę : *do przeyrzenia broń* ; poczem stanie znowu frontem.

106. Jeżeli zamiast obeyrzenia broni , nauczyciel chce tylko kazać bagnety nasadzić , zakomenderuie :

Bagnety — na broń.

Jedno tempo , iedno poruszenie.

107. Wziąć postawę wyżey przepisaną , bagnet nasadzić na broń , iak iuż się powiedziało , i znowu stanąć frontem.

108. Gdyby bagnet był na broni , a nauczyciel chciał ją przeyrzeć po ogniu , zakomenderuie.

Stępel — w rurę.

Jedno tempo, iedno poruszenie.

109. Puścić stępel w rurę sposobem powyżey przepisanyym i front zrobić, gdy zaś bron zostanie obeyrzaną, stępel wsadzić na mieysce.

110. W tym przypadku żołnierz nie będzie podnosił broni, do podania iey nauczycielowi, który chcąc tylko widzieć czyli broń nienabita, zapewnić się o tém może, biorąc stępel za cienki koniec i podzucając go w rurze.

Złożcie — broń.

Jedno tempo, dwa poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

111. Obrócić broń prawą ręką zamkiem w tył, lewą przytrzymać patrontas, ciało rzesko zgiąć, lewą nogę naprzód posunąć, tak, żeby pięta naprzeciw pierwszego bączka przychodziła; położyć broń na ziemi prosto przed siebie, spód kolby zostać ma równo z palcami nogi prawey, prawa noga trochę zgięta w kolanie, pięta prawa podniesiona.

Poruszenie drugie.

112. Podnieść się; lewą nogę przytawić do prawey; patrontas puścić, obydwie ręce wilżące, podług przepisu,

Podnieście — broń.

Jedno tempo, dwa poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

113. Pierwsze poruszenie tak, jak pierwsze w złożeniu broni.

Poruszenie drugie.

114. Podnieść broń, lewą nogę postawić przy prawej, obrócić broń prawą ręką stępem naprzód, puścić patronas, i odrzucić lewą rękę na miejsce.

Na ramie — broń.

Jedno tempo, dwa poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

115. Podnieść broń prawą ręką, przenieść ją do lewego ramienia, obrócić rure naprzód, lewą rękę położyć pod kolbę, prawą rękę spuścić aż do zamku.

Poruszenie drugie.

116. Prawą rękę rzesko na miejsce odrzucić.

(1) W ramie — broń.

Jedno tempo, trzy poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

117. Uchwycić rzesko broń o cztery cale pod zamkiem, i nie obracając, podnieść ją trochę.

---

(1) Tabl. V. fig. 3.

Poruszenie drugie.

118. Puścić kolbę lewą ręką, i położyć też rękę wzdłuż piersi, tak, ażeby przypadła pod kurek blisko łokcia, dłoń zaś iey na prawey piersi.

Poruszenie trzecie.

119. Odrzucić żywo prawą rękę na swoje miejsce.

Do woli — broń.

120. Nieść broń dowolnie na prawém lub na lewém ramieniu, bądź iedną, bądź dwoma rękami, końcem rury w górę.

W ramie — broń.

121. Wziąć szybko postawę trzeciego poruszenia tego tempu, iak iest pod numerem 119.

Za — broń.

Jedno tempo, trzy poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

122. Prawą ręką uchwycić broń rzesko w ujęciu kolby.

Poruszenie drugie.

Lewą rękę położyć rzesko pod kolbę.

Poruszenie trzecie.

123. Prawą rękę szybko na miejsce odrzuci-

cić, broń trochę opuścić, ażeby przyszła do postawy przepisanej: *na ramie broń.*

124. *Zdeymcie — bagnsty.*

Jedno tempo, trzy poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

125. Spuścić broń wyciągnawszy lewą rękę, prawą uchwycić ją nad i blisko pierwszego bączka, tak, iak w pierwszym poruszeniu z ramienia broń.

Poruszenie drugie.

126. Spuścić broń prawą ręką wzdłuż uda lewego: lewą ręką uchwycić ją powyż prawej i wziąć postawę drugiego poruszenia *do lewej nogi broń*, z tą tylko różnicą - że noga prawa nie porusza się z miejsca; zdiąć bagnet prawą ręką, wsadzić go w pochew, i prawą rękę przy nim zostawić.

Poruszenie trzecie.

127. Podnieść broń lewą ręką, prawą uchwycić ją w ujęciu kolby, i wziąć broń na ramie.

Pod lewe ramie — broń.

Jedno tempo, dwa poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

128. Uchwycić żywo broń prawą ręką, tak; żeby wielki palec na blasze przeciw zamku, a pierwszy był przy kurku, odjąć broń od ramienia, tak, żeby rog kolby został w miejscu, uchwycić broń lewą ręką na pierwszym bączku, palec wielki wyciągnięty na stęplu, broń prostopadle naprzeciw ramienia, lewy łokieć przy broni.

Poruszenie drugie.

129. Przewrócić broń pod lewe ramie, lewa ręka zostaje na pierwszym bączku, wielki palec wyciągnięty na stęplu, ażeby się nie wysuwał, mały palec oparty o biodro, prawa ręka odrzucona na swoje miejsce.

Na ramie — broń.

Jedno tempo, dwa poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

130. Podnieść broń lewą ręką bez szarpnięcia, żeby stępel nie wyskoczył, uchwycić broń prawą ręką w ujęciu kolby i óprzeć ją o ramie, lewą rękę przenieść szybko pod kolbę.

Poruszenie drugie.

Prawą ręką na swoje miejsce odrzucić, lewą spuścić broń i postawić ją w postawie przepisanej.

Bagnet

Bagnet — na broń.

Jedno tempo, trzy poruszenia,

Poruszenie pierwsze.

132. Jak pierwsze poruszenie przy *zdięciu bagnetów*.

Poruszenie drugie.

133. Jak drugie poruszenie przy *zdięciu bagnetów*, z tą różnicą, że prawą ręką uchwycić należy bagnet, iak iest przepisano w *przyrzeniu broni*; nasadziwszy bagnet na broń, zostawić na nim prawą rękę.

Poruszenie trzecie.

134. Wziąć broń na ramie, iak iest opisano w trzecim poruszeniu *zdięcia bagnetów*.

(1) *Do ataku — broń.*

Jedno tempo, dwa poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

135. Jak pierwsze poruszenie pierwszego tempu *nabijania broni*: uchwycić ją o dwa cale pod kurkiem:

Poruszenie drugie.

136. Rzucić broń prawą ręką do ręki lewej, która ją uchwyci wyżej pierwszego bączka; ru-

---

(2) Tabl. V. fig. 4.

ra do góry; lewy łokieć przy ciele, ręka prawa oparta o biodro, koniec bagnetu równo z okiem. Ludzie 2go i 3go szeregu uważać będą, ażeby końcem bagnetu nie dotykali swych poprzedników.

Na ramie — broń.

Jedno tempo, dwa poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

137. Obrócić się na lewym obcasie, ażeby front zrobić; prawą nogę przy lewej postawić, podnieść broń prawą ręką, przenieść ją do lewego ramienia, lewą rękę położyć pod kolbę.

Poruszenie drugie.

138. Prawą rękę rzeźwo na miejsce odrzucić.

Spuśćcie — broń.

Jedno tempo, dwa poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

139. Jak pierwsze poruszenie z ramienia broń.

Poruszenie drugie.

140. Koniec rury pochylić naprzód; kolba w tył o trzy cale od ziemi; ręka prawa oparta o biodro, tak, ażeby bagnety 2go i 3go szeregu nie dotykały swoich poprzedników.

Na ramie — broń.

141. Na słowo *na ramie*, wyprostować broń prostopadle; na słowo *broń*, wziąć ją na ramie sposobem przepisany; kiedy broń od nogi na ramie się bierze.

Uwagi względem robienia bronią.

142. Robienie bronią psuje częstokroć postawę rekrutom, kiedy w niej doskonale nie są jeszcze zapewnieni; potrzeba zatem, ażeby nauczyciel w ciągu nauki wprowadzał ich często do dokładnej postawy i trzymania broni.

143. Rekruci także są bardzo skłonni do wgięcia krzyżów i przechylania ciała, zwłaszcza w pierwszym tempie do nabijania, kiedy długo wykonywać go muszą; nauczyciel więc unikać powinien, ażeby ich długo w tej postawie nie trzymać.

NAUKA TRZECIA.

Nabijanie śpieszne.

144. Przedmiotem tego nabijania jest okazanie żołnierzowi różnicy między tempami, które się czynią śpiesznie, a temi, których wykonanie potrzebuje więcej dokładności i uwagi, jak *np.* tempa *podsymp*, *ładunek w rurę*, *przybiy*; takowe przeto nabijanie podzielone będzie na cztery tempa szczególne, jak następuje:

145. Pierwsze tempo wykona się na końcu komendy; inne trzy na komendę: *dwa, trzy, cztery*.

146. Nauczyciel komenderować będzie! *Nabianie śpieszne*.

Nabiy — broń.

147. (1) Wykonać pierwsze tempo do nabiania, otworzyć panewkę, dobyć ładunka, odgryść go, zbliżyć do panewki i/ podsypać.

Dwa.

148. (2) Zamknąć panewkę, przenieść broń do lewej nogi, ładunek włożyć w rurę, potrząść go i wpuścić.

Trzy.

149. (3) Dobyć stępla, włożyć go w rurę, aż do ręki, i przybić dwa razy.

Cztery.

150. (4) Stępel włożyć na miejsce, i wziąć broń na ramie.

NABIANIE DOWOLNE.

151. Nauczyciel pokaże potem nabianie dowolne, które tak się robi iak śpieszne, tylko

---

(1) Tabl: III. fig: 4.

(2) Tabl: III. fig: 5.

(3) Tabl: III. fig: 6.

(4) Tabl: III. fig: 7.

że się nie zatrzymuje na czterech wyznaczonych tempach; nauczyciel zakomenderuje;

152. *Nabijanie dowolne.*

Nabiy — broń.

Uwagi względem nabijania.

153. Nauczyciel uważać powinien, że żołnierze, którzy na pozor zwolna robiąc, nabijają broń z krwią zimną i flegmą, powszechnie ją nabijają lepiej i prędzej, gdyż obracając stęple, nie zaczepiają niemi o stęple poboczników, albo poprzedników; nie chybiają wylotu broni, ani otworu bączków; lepiej przybijają; nie rozsypują prochu podsypując, nie wyrzucają ładunków, dobywając ich z patrontasa; co wszystko rzeczą jest ważną, i nauczyciel dopilnuje żołnierza, ażeby na to największą dał bacność.

154. Nauczyciel wymagać będzie dokładności w skutecznieniu tempów i w postawie, inaczej bowiem żołnierze zawadzaliby sobie nawzajem. Po kilku naukach należy dać żołnierzom ładunki z otrąb, lub trocin, co ich przyzwyczai do porządnego podsypywania i nabijania,

CZWARTA NAUKA.

Ogień.

155. Ognie będą proste, lub ukośne, i wykonywać się mają następującym sposobem.

Ogień prosty.

156. Nauczyciel komenderować będzie:

Ogień płótonowy.

1. *Plóton.*
2. *Tóy.*
3. *Cel.*
4. *Pal.*
5. *Nabiy.*

157. (1) Wszystkie te komendy uskutecznione będą, jak jest przepisano o robieniu bronia.

158. Na drugą komendę, trzech ludzi weźmie przepisaną już postawę, podług szeregu, w którym stać będą; na piątą, nabiją broń i wezmą ją na ramie.

Ogień ukośny.

159. Ogień ukośny wykona się w prawo i lewo, na też samą komendę, co i prosty ogień, z tą tylko różnicą, że komendę *cel*, uprzedzać będzie komenda ostrzegająca: *ogień ukośny w prawo*, albo *w lewo*.

Na to ostrzeżenie ludzie trzeciego szeregu rzucają okiem na lukę, którądy celować mają.

---

(1) Tabl. VI. fig. 1.

*Postawa trzech szeregów w ogniu ukośnym
w prawo.*

160. (1) Na komendę *tóy*, wszystkie trzy szeregi zrobią to, co im jest przepisano w ogniu prostym.

161. Na komendę *cel*, pierwszy szereg obróci koniec rury w prawo, nachylając ku sobie lewe kolano, nie poruszając nóg z miejsca.

162. Drugi szereg podobnie rurę obróci w prawo, bez poruszenia nóg, jak pierwszy.

163. Trzeci szereg pomknie lewą nogę naprzód, o sześć cali ku palcom prawej nogi człowieka drugiego swej roty, pochyli ciało naprzód, zgiąwszy trochę kolano lewe, broń także kierując w prawo.

164. Wszystkie trzy szeregi ramie prawe w tył nadadzą. W tej postawie dwa tylne szeregi przyłożą się w tę samą lukę, co i w ogniu prostym, chociaż w ukośnym kierunku.

165. Na komendę *nabiy*, wszystkie trzy szeregi wezmą postawę przepisaną w ogniu prostym; trzeci szereg spuszczając broń, lewą nogę postawi przy prawej, tak, ażeby pięta lewej dotykała środka prawej.

---

(1) Tabl. VI. fig. 2.

*Postawa trzech szeregów w ogniu ukośnym
w lewo.*

166. (1) Na komendę *tóu*, każdy szereg skuteczni to, co mu jest przepisano w ogniu prostym.

167. Na komendę *cel*, pierwszy szereg zwróci koniec rury w lewo, bez poruszenia nóg, i nachylenia kolan.

168. Drugi szereg przyłoży się w lukę, po lewey ręce poprzednika swego, nic nie poruszając nóg.

169. Trzeci szereg posunie naprzód lewą nogę, o sześć calów ku pięcie prawey poprzednika swego, nachyli ciało naprzód zgiąwszy trochę lewe kolano, i przyłoży się w lukę lewą swego poprzednika.

170. Wszystkie trzy szeregi ramiona lewe w tył podadzą.

171. W tej postawie dwa tylne szeregi gotowe będą do wystrzału w lukę lewą swych poprzedników, w ukośnym kierunku.

172. Na komendę *nabiy*, wszystkie trzy szeregi spuszczą broń w postawie ukośney, w której zostały, i w teyże postawie podsypywać będą. Ludzie trzeciego szeregu piętę nogi lewey do środka prawey przywiodą, biorąc broń do lewey; wszystkie trzy szeregi wezmą postawę przepisaną w ogniu prostym.

Uwagi względem ukośnego ognia.

Łopadkę w tył nadać w celowaniu;

173. Dla tego, ażeby łatwiey kierować rufą, mniej lub więcej ukośnie, w miarę przedmiotu, do którego się mierzy.

Nauczyciel to prawidło da poznać rekrutom, stawiając z nich jednego naprzód, mniej, więcej, w prawo lub lewo, dla oznaczenia tego przedmiotu; lecz pierwey potrzeba, ażeby rekruci byli dobrze wprawieni i znali porządek ukośnego ognia.

Kazać trzeciemu szeregowi nogę lewą o sześć calów wysunąć i ciało naprzód podać.

Dla uniknienia przypadków; gdyż bez tey ostrożności, broń trzeciego szeregu nie wyszłaby dostatecznie z pierwszego, w postawie ukośney, w której zostaie.

W ogniu ukośnym w lewo, spuścić broń, i podsypać ją w postawie ukośney, w której się trzyma.

Dla tego, że chciawszy wziąć postawę do podsypiania, iak w ogniu prostym, trzebaby było przenosić broń po nad głowy poprzedników.

Ogień dwoma szeregami.

174. Ogień dwoma szeregami dawać będą dwa pierwsze szeregi, trzeci zaś ma tylko nabijać,

i podawać broń drugiemu, tym sposobem pierwszy szereg strzelać będzie stojący.

175. Nauczyciel komenderować będzie:

1. *Dwoma szeregami ognia.*
2. *Plóton.*
3. *Tóy.*
4. *Zaczynay.*

176. Na trzecią komendę, trzy szeregi wezmą postawę przepisaną dla drugiego i trzeciego szeregu, w ogniu prostym i ukośnym.

177. Na czwartą komendę, pierwszy i drugi szereg, przyłożą się razem, i ognia dadzą; trzeci zaś szereg będzie tylko nabijać i podawać broń szeregowi drugiemu.

178. Szereg pierwszy broń żywo nabijać i strzelać wciąż będzie.

179. Skoro drugi szereg wystrzeli, każdy poda swoją broń prawą ręką człowiekowi trzeciego szeregu swej rotę; ten odbierze ją ręką lewą, a prawą poda broń swoją człowiekowi drugiego szeregu, który wystrzeliwszy ją, nabije i znowu wystrzeli; potym odda ją trzeciemu szeregowi, i tak wciąż; tym sposobem drugi szereg dwa razy strzela z tej samej broni, nim ją odda trzeciemu szeregowi, oprócz pierwszego razu

180. Po pierwszym ogniu, ludzie pierwszego i drugiego szeregu nie potrzebują już pilnować się, ażeby razem strzelali.

181. Wszystkie trzy szeregi robić będą front za każdym przeniesieniem broni do lewey nogi, a nabawiwszy ją, wezmą postawę przepisana pod numerem 79.

Na ten koniec, każdy żołnierz włożywszy stępel na miejsce, podniesie broń lewą ręką, i tak ją w niey posunie, żeby taż ręka przyszła nad sprężynę dekla; równo z wysokością podbrodka; w tymże samym czasie zrobi w pół prawo, wielki palec położy na śrubie kurka, dla odwiedzenia, mały palec pod kabłąg. Trzeci szereg podawać będzie zawsze broń nieodwiedziona szeregowi drugiemu.

182. Skoro nauczyciel zechce nakazać po-przeftanie ognia, zakomenderuie:

Werbel.

183. Na tę komendę, żołnierz strzelać przefta-
ie; stawia kurek na miejscu, nabija, lub koń-
czy nabijanie broni, i bierze ją na ramie, lu-
dzie drugiego i trzeciego szeregu pilnować po-
winni, ażeby każdy odebrał broń swoją.

Uwagi ogólne względem ognia.

184. Masztra ogniowa czynioną nayprzód
będzie bez ładunków, potem ładunkami z otrąb
lub trocin, dla przyzwyczajenia żołnierza, aże-
by prędko podsypywał i kładł ładunek w rurę
bez wysypywania prochu, i ażeby dobrze przy-

biała. Ta nauka skończy się ładunkami prochemi.

185. Gdy musztra ogniowa z prochem robioną będzie, należy zalecić żołnierzom, ażeby stawiając kurek na miejsce, uważali, czy dym wychodzi z zapału, co jest dowodem wystrzelenia: jeśli zaś dym nie wychodzi, żołnierz powinien poyść za front dla przetknięcia zapału i podsypania na nowo panewki. Gdyby żołnierz w mniemaniu, że broń wystrzeliła, drugi ładunek włożył, powinien to poznać, w przybicianiu, po wysokości stępla, i bardzo słusznie podpadłby karze, gdyby trzeci ładunek włożył. Nauczyciel w każdej musztrze ogniowej z prochem, powinien często broń przeyrzeć, dla pewności, czyli który żołnierz nie włożył trzech ładunków.

186. Nauczyciel także pilnie doglądać będzie, ażeby żołnierz stawiając kurek na miejsce, nie odwiódł go przez prędkość, gdyż przypadki ztąd zdarzyćby się mogły.

*Uwagi ogólne względem drugiej części
szkoły żołnierza.*

187. Gdy po kilku dniach musztry zostanie trzech ludzi pewnemi swojej postawy pod bronią, nauczyciel zakończy każdą naukę maszerowaniem w ieden szereg przez czas nieiaki, o krok odstępu, przez co rekruci wydoskonalą się w mechanizmje prostego i ukosnego kroku. Na-

uczy ich także znaczyć i odmieniać krok, a to następującym sposobem:

Krok w miejscu.

188. Gdy rekruci maszerować będą zwyczajnym krokiem, nauczyciel zakomenderuje:

1. *W miejscu krok.*
2. *Marsz.*

189. Na drugą komendę, która właśnie w ten czas wyrzeczoną będzie, kiedy noga ma stawać na ziemi, żołnierze udawać będą, iakby maszerowali, stawiając zawsze piętę obok pięty, nie ruszając z miejsca, i spadek utrzymując kroku.

190. Gdy zechce nauczyciel znowu krokiem zwyczajnym ruszyć, zakomenderuje:

1. *Naprzód.*
2. *Marsz.*

191. Na drugą komendę, która wykonaną będzie sposobem wyżej powiedzianym, żołnierze wezmą krok dwustopowy.

Przemienić krok.

192. Gdy żołnierze maszerować będą zwyczajnym krokiem, nauczyciel zakomenderuje:

1. *Przemień krok.*
2. *Marsz.*

193. Na tę drugą komendę, która w ten-
czas uczynioną będzie, kiedy noga ma stać
na ziemi, żołnierz nogę będącą z tyłu prze-
niesie obok postawionę, i tą ostatnią krok
uchwyci znowu.

CZĘŚC TRZECIA.

NAUKA PIERWSZA.

194. Skoro trzy ludzie poznają doskonale
mechanizm, prawidła kroku i postawę ciała pod
bronią, nauczyciel zgromadzi najniewięcej pięciu,
a najwięcej dziewięciu ludzi, dla nauczania ich
czucia łokciów, w maszerowaniu frontem, pra-
widła marszu rotowego, kroku podwoynego i
wstecznego, prawideł co do odmian kierunku,
zachodzenia tak z miejsca iako i marszu, tu-
dzież prawideł równania.

195. Nauczyciel postawi ich w jeden szereg,
łokieć do łokcia, i komenderować będzie:

1. *Plóton naprzód.*
2. *Przewodni na lewo (lub na prawo.)*
3. *Marsz.*

196. Na komendę *marsz*, cały szereg le-
wą nogę ruszy z miejsca żywo.

197. Nauczyciel każe wprawionemu już do-
brze człowiekowi maszerować o dwa kroki przed
tym, który stać będzie na skrzydle, gdzie prze-

wodni jest wyznaczony; skrzydłowemu zaś żołnierzowi przykaże maszerować krok w krok za poprzedzającym, zachowując zawsze odstęp dwóch kroków. Ten sposób jest najpewniejszy do przyzwyczajania rekrutów, ażeby robili krok podług prędkości i długości przepisanych.

198. Nauczyciel każe zachowywać następujące prawidła:

Dotykać letko łokcia swego pobocznika.

Skoro bowiem łokieć dotykać się będzie łokcia swego pobocznika, żołnierz może bydź pewnym urównania, i luki się nie zrobią między rotami; gdyby zaś miasto dotykania się letko łokcia swego pobocznika, żołnierz opierał się na nim; przymusiłby go do oparcia się także na stronę przewodniego, przez co ten z kierunku wypchniętymby został.

Nie odsadzać łokcia lewego ani prawey ręki;

Dla tego, iżby przewodniego z kierunku nie wypchnąć.

W przypadku oddalenia się od łokcia pobocznika ze strony przewodniego, nie nagle, lecz potrochu do niego się zbliżać;

Gdyż może się zdarzyć, że pobocznik niepotrzebnie ciągnie się w prawo, lub w lewo; — gdyby więc obok stojący człowiek i następni po nim, ten fałszywy naśladowali ruch, wypadło-

by, że błąd jednego, rozciągnąłby się na wielu; a gdyby znowu ten, który pierwszy zmylił, chciał swój błąd poprawić, musiałby popchnąć swego pobocznika, ów następnego, i tak dalej, aż do skrzydła, co byłoby przyczyną ustawnego chwiania się linii. Jeżeli przeciwnie każdy pilnować będzie przepisu, ażeby potrochu tylko stosować się do ruchu swego pobocznika, ten chociażby zmylił, będzie miał czas poprawić swój błąd, który nie rozciągnie się dalej, i chwiania się linii nie będzie.

Z iakiejkolwiek strony przewodni wyznaczony będzie, należy zawsze trzymać głowę prosto i oczy patrzące na ziemię o 12, lub 15ście kroków przed sobą;

Bo gdyby żołnierz obracał głowę na stronę przewodniego, ramiona koniecznie nadaćby się musiały, co fałszywy kierunek dałoby szeregowi, pociągnęłoby ustawne spychanie na stronę przewodniego, i byłoby przyczyną chwiania się linii. Oczy patrzące w ziemię o 12, lub 15 kroków przed sobą, nie pozwalają żołnierzowi ciągnąć się w prawo i lewo; co bardzo ważną jest rzeczą.

Gdyby żołnierz postrzegł, że sam się naprzód wysunął, albo w tyle pozostał, powinien znowu urównać się zwolna, krok zwiększając, albo pomniejszając nieznacznie;

Bo

Bo gwałtowne poruszenia w marszu rozrywają szereg, psują linię i spadek nadwierzają, gdyż człowiek nie może zrobić kroku półtrzeciej stopy, w tymże samym czasie, kiedy jego pobocznik robi krok dwustopowy, chyba że poruszenie pierwszego będzie daleko żywsze, niż poruszenie drugiego; gdy tym czasem krok można powiększać o jeden, lub dwa cale, nie czyniąc znaczney odmiany w poruszeniu.

199. Nakoniec nauczyciel przyłoży się pilnie do wytlómaczenia rekrutom, że równanie w marszu utrzymać się nie może, iak tylko równością kroku, czuciem w łokciach, i trzymaniem prosto ramion; — że gdyby naprzykład jedni mniejsze, drudzy większe robili kroki, jedni prędzey, drudzy maszerowali wolniey, musieliby się koniecznie rozerwać: — że trzymając głowę prosto, gdyby nie zważali na czucie łokciów, niepodobnaby zgadnąć, azali w równey z pobocznikami maszerują linii, i czy nie robią się luki.

200. Każe im potém nauczyciel maszerować ukośno w prawo, z przewodnim na lewo, i ukośno w lewo, z przewodnim na prawo.

201. W marszu ukośnym, równie iak w prostym, czucie zawsze bydz powinno od strony przewodniego; każdy więc człowiek z tey strony dotykać się ma letko pobocznika swego.

202. Ponieważ marsz ukośny w stronę przeciwną przewodniego jest nierównie trudniejszy

nad ciągnięcie się w stronę przewodniego, nauczyciel więc winien podwoić bacznąć, w każdym razie takowego marszu.

203. Gdy rekruci z temi wszystkiemi prawidłami oswoieni zostaną, i wszystko, co dotąd przepisano, doskonale znać będą, każe im nauczyciel z kroku zwyczajnego do podwójnego, a z podwójnego do zwyczajnego przechodzić, sposobem następującym:

204. Gdy szereg maszerować będzie krokiem zwyczajnym, nauczyciel zakomenderuje:

1. *Krok podwójny.*

2. *Marsz.*

205. Na słowo *marsz*, które wymówione będzie niezważając na nogę, cały szereg weźmie krok podwójny.

206. Długość tego kroku będzie ta sama, co kroku zwyczajnego; prędkość zaś, sto na minutę.

Uwagi względem podwójnego kroku.

207. Krok ukośny nie będzie nigdy podwoynym.

208. Maszerowanie krokiem podwoynym czyni się podług tychże zasad, co i krokiem zwyczajnym; lecz ponieważ krok podwójny pobudza żołnierza do opuszczenia się, nauczyciel więc ma pilnie doglądać, ażeby spadek czyli takt

w tym kroku był doskonale zachowanym, ciało prostopadle trzymane, i równość kroku dopełniona została.

209. Maszerując podwójnym krokiem, każdy nauczyciel krok robić na miejscu i przemieniać.

210. Skoro nauczyciel zechce wrócić do kroku zwyczajnego, zakomenderuje:

1. *Krok zwyczajny.*

2. *Marsz.*

211. Na słowo *marsz*, które wymówione będzie, nie zważając, którą stawi się nogę, cały szereg weźmie krok zwyczajny.

212. Gdy szereg maszerować będzie, nauczyciel zatrzyma go komenderowaniem przepisaniem *Nro 24.*

213. Kiedy szereg maszeruje podwójnym krokiem, słowo *stój*, wymówione bynajmniej powinno wprzód, nim noga ma stanąć na ziemi.

214. Gdy szereg stoi na miejscu, a nauczyciel każe mu wstecz maszerować, komenderować będzie:

1. *W tył.*

2. *Marsz.*

215. Na słowo *marsz*, żołnierz lewą nogę pomknie w tył żywo, i postawi ją o stopę od prawej, licząc od pięty do pięty, i tak wciąż, aż do komendy *stój*, którą uprzedzać będzie ostrzeżenie *plótka*. Na słowo *stój*, żołnierz

stanie, przenosząc nogę, która jest na przodzie obok drugiej.

216. Nauczyciel doglądać będzie, ażeby ludzie nie kładli się na swych poboczników, żeby prosto w tył maszerowali, i żeby równowaga i postawa ciała z bronią była ściśle zachowana.

N A U K A D R U G A.

Marsz rotami.

217. Gdy żołnierze stoją w jednym szeregu, łokciem do łokcia, nauczyciel zakomenderuje:

1. *Plóton przez prawo (lub lewo.)*
2. *W pra—wo (albo w le-wo.)*
3. *Marsz.*

218. Na drugą komendę zrobią w prawo, lub lewo.

219. Na komendę *marsz*, ruszą wszyscy razem lewą nogą, zwyczajnym krokiem.

Uwagi względem marszu rotami.

220. Nauczyciel postawi obok pierwszego żołnierza, na skrzydłe, którym zechce maszerować, wprawnego dobrze człowieka, ażeby go prowadził i krok regulował; żołnierzowi zaś skrzydłowemu zaleci, ażeby maszerował zawsze z prowadzącym go człowiekiem, łokciem do łokcia.

221. W marszu rotami, nauczyciel następujących prawideł pilnować będzie:

Ażeby krok robiony był podług przepisanych prawideł;

Gdyż te prawidła, bez którychby ludzie nawet frontem nie mogli maszerować równo, są jeszcze potrzebniejsze w marszu rotami.

Aby za każdym krokiem żołnierz stawiał nogę w miejscu nogi swego poprzednika;

Dla tego, ażeby nie robiły się luki.

Ażeby żołnierz nie zginał kolan, dla nie-nastąpienia na piętę poprzednika;

Zginając bowiem kolana, traci się odstęp między rotami i spadek kroku.

Ażeby żołnierzowi będącemu w szeregu, głowa jego poprzednika zasłaniała głowy innych, którzy są na przodzie;

Gdyż to jest najpewniejszy sposób maszerowania na swego poprzednika.

222. Nauczyciel w marszu rotami, stanie często o pięć, lub sześć kroków na skrzydle ludzi, których uczy, dla dopilnowania, czyli prawidła są dochowane.

223. Czasem także stanie w tył, i przepuści ich o piętnaście, lub dwadzieścia kroków naprzód, ażeby uważał, czyli prosto na poprzednika maszerują.

224. Nauczyciel każe zachodzić w lewo i w prawo, na komendę następną:

1. *Rotami w prawo, (albo w lewo.)*
2. *Marsz.*

225. Na drugą komendę, człowiek pierwszej roty obróci się w prawo, lub w lewo, i prosto naprzód maszerować będzie; poczem każdy następnie dojdzie i obróci się w tymże samym miejscu, gdzie pierwszy.

226. Nauczyciel każe także w marszu robić w prawo i w lewo, komenderując iak następuje:

1. *Przez prawo (lub przez lewo)*
2. *Marsz.*

227. Na drugą komendę wyrzeczoną nieco pierwej, nim którakolwiek noga stanie na ziemi, żołnierz obróci ciało, a nogę, która jest na powietrzu, postawi w nowym kierunku, drugą zaś ruszy bez nadwężenia spadku czyli taktu.

228. Gdy nauczyciel zechce kazać stanąć szeregowi maszerującemu rotami, i zrobić front, zakomenderuje:

1. *Plóton.*
2. *Stóy.*
3. *Front.*

229. Na drugą komendę, szereg stanie, i żaden człowiek już się nie poruszy, chociaż-

by odstępu utracił. Ta uwaga potrzebna jest do wprawy żołnierza w nieustanne pilnowanie odstępu.

230. Na komendę trzecią, każdy człowiek zrobi front w lewo, jeżeli odmaszerował w prawo, albo w prawo, jeżeli odmaszerował w lewo.

Uwagi względem marszu rotami.

231. Gdy ludzie nabiorą zwyczaju i łatwości maszerowania rotami, każe im nauczyciel tenże marsz odbywać krokiem zwyczajnym;—ten sposób wskaże im konieczność wstępowania krok w krok, utrzymania taktu, i prostopadłości ciała.

NAUKA TRZECIA,

Równanie.

232. Dla łatwiejszego pojęcia prawideł równania, nauczyciel pokaże ludziom, jak mają równać się, jeden po drugim: na ten koniec każe dwom pierwszym ludziom z prawego skrzydła wystąpić naprzód dwa kroki, i urównawszy ich, każe wszystkim następnie wstępować na linię dwóch pierwszych ludzi.

233. Każdy żołnierz na ostrzeżenie nauczyciela, ażeby wstępował na linię, rzuci oczy wprost podług przepisanej postawy w nauce *1wszej* i części *1wszej*; potem krokiem zwyczajnym postąpi naprzód dwa kroki, skracając nieco ostatni, tak, ażeby się znalazł o sześć

calów w tyle nowego urównania, którego nigdy przestępywać nie powinien, i wyciągnąwszy podkolanie, postępować będzie małemi krokami, spokojnie bez szamotania, obok człowieka, o którego powinien przypierać, ale tym sposobem, iżby nie odmieniając trzymania głowy, oczy i ramiona znalazły się w tymże kierunku, co i pobocznika, i żeby czuł jego łokieć, nie wystawiając swego.

234. Równanie w lewo, podług tych samych zasad czynić się będzie.

235. Gdy każdy rekrut umieć będzie równać się dokładnie z osobna, nauczyciel każe całemu szeregowi równać się razem, na komendę następującą:

W prawo, lub w lewo, równiaj się.

236. Na tę komendę cały szereg, wyiawszy dwóch ludzi postawionych naprzód, dla dania kierunku i równania, ruszy krokiem zwyczajnym do nowej linii, i w niej uftanowi się spokojnie, podług przepisanych prawideł pod Numerem 233.

237. Nauczyciel stojący o pięć, lub sześć kroków przed frontem, i obrócony do niego, uważać będzie, jeżeli przepisy są zachowane, poczem poydzie na skrzydło, które służyło za kierunek równania, dla przejrzenia linii.

238. Nauczyciel, uyrzawszy większą część ludzi zrównanych, zakomenderuje;

Stać.

239. Na tę komendę, żołnierz głowę i oczy obróci wprost, i nieporuszenie stać będzie.

240. Gdyby szereg od razu nie został urownanym, nauczyciel każe go poprawić, wymieniając nieurównane roty ich numerami; np. ta i ta rota w tył, albo naprzód; poczem każda z rot wymienionych rzuci okiem w szereg, na stronę urowniania, ażeby mogła sądzić, o wiele wprzód, lub w tył, pomknąć się powinna, i stanąwszy spokojnie w linii zrównanej, głowę znowu prosto postawi.

241. Nauczyciel starać się będzie, ażeby każda rota miała swój numer.

242. Równanie w tył czynić się będzie podług tychże prawideł: żołnierze cofną się w tył za linią, i powrócą do niej małemi krokami naprzód, stosownie do przepisu pod Nrem

233. Nauczyciel zakomenderuje :

243. *W tył w prawo, lub w lewo równaj się:*

Uwagi względem prawideł równania.

Nauczyciel dopilnuje wykonania następujących prawideł :

Zeby żołnierz spokojnie wstąpił na linią;

Pospieszność bowiem przeciwną jest dobremu porządkowi i samej nawet szybkości wykonania, które nie może bydź inaczej dopełnio-

nym, iak przyzwyczajając żołnierza, ażeby wszystkie poruszenia czynił i z wolna i z dokładnością.

Ażeby ciała w tył, a głowy nie podawał naprzód;

Dokładność bowiem urównania, zawisła od postawy dokładney ciała.

Ażeby iak najmniey obracał głowę, i tylko tyle, żeby mógł widzieć linią oczów;

Gdyż obrócenie zbyt czne głowy pociągnęłyby za sobą ramię, a zła postawa iednego człowieka, mogłaby w błąd wprowadzić wszystkich następujących.

Zeby nie przestępywał linii urównania.

Gdyby bowiem ieden ią tylko przestąpił, musiałby się cofać dla powrotu na nią; za tym iednym, musieliby toż samo powtórzyć drudzy, i błąd stałby się powszechnym, którego bardzo unikać należy, gdyż oprócz straty czasu, zawsze jest trudniey równać się w tył, niż naprzód.

Ażeby na komendę *stać*, żołnierz się nie ruszał, chociażby nie był urównanym;

To go bowiem przyzwyczajai równać się przedko i bez poprawy.

Ażeby na komendę; *ta*, lub *te rotę naprzód*, albo *w tył*, nie wymienione rotę nie ruszyły z miejsca;

A to dla tego , iżby nie popsuć rot iuż urównanych.

Ażeby w równaniu w tył , żołnierz przestąpił nieco wstecz linię oznaczoną ;

Dla tego , iżby małemi krokami powrócił na nią ; gdyż tym sposobem najłatwiey pozna , czyli jest dobrze zrównanym.

NAUKA CZWARTA.

O zachodzeniu.

244. Zachodzenia są dwojakiego rodzaju : zachodzenie w miejscu , i zachodzenie w marszu.

245. Zachodzenie w miejscu robi się w ten czas , kiedy wojsko będące w linii , chce złać w kolumny , albo kolumny chce rozwinąć w linię.

246. Zachodzenie w marszu czyni się dla odmienienia kierunku kolumny , w ten czas , gdy się zachodzi w stronę przeciwną przewodniego.

247. W zachodzeniu w miejscu , człowiek stojący na skrzydle , które , tak mówiąc , jest osią obrotu , obraca się w miejscu , nie posuwając się w tył , ani naprzód.

248. W zachodzeniu w marszu , człowiek będący na osi , robi krok sześciocalowy , dla ustąpienia się z punktu zachodzenia ; to jest potrzebném dla tego , ażeby oddziały kolumny mo-

gły odmienić kierunek, nie tracąc odstępu, co jasniey wytłumaczoném będzie *w szkole plotonu*.

249. W tych dwóch, powyżey wyrażonych przypadkach, człowiek będący na zachodzącym skrzydle, krok zwyczajny brać zawsze powinien.

250. Obracanie się w prawo, lub w lewo, robi się, chcąc odmienić kierunek kolumny na stronę przewodniego. Ten obrot należy koniecznie rozróżnić od obrotu zachodzenia w marszu.

Zachodzenie w miejscu.

251. Nauczyciel postawi żołnierza dobrze już wprawionego na skrzydle zachodzącém, ażeby go prowadził, i zakomenderuie :

1. *Plotonami w prawo zachódź.*
2. *Marsz.*

252. Na drugą komendę, żołnierz ruszy lewą nogą, i razem zwróci nieco głowę w lewo, patrząc na linię oczów ludzi, po lewey stronie będących; — człowiek na osi stojący robić w miejscu tylko krok będzie i stosować się do obrotu skrzydła zachodzącego; będący zaś na skrzydle zachodzącém, robić będzie krok zwyczajny, nadając nieco lewe ramię za pierwszym krokiem i rzucając okiem na drogę, którą ma odbyć; czasem spojrzy w szereg, i będzie czuć zawsze letko łokieć pobocznika, nie popychając go nigdy.

253. Inni żołnierze czuć także powinni lekko łokieć pobocznika ze strony osi, opierać się ciśnieniom ze strony przeciwney, i stosować się do obrotu zachodzącego skrzydła, zmniejszając krok, w miarę zbliżenia się ku osi.

254. Nauczyciel każe dwa, lub trzy koła obeyść, nim zatrzyma szereg, a to dla lepszego wrażenia prawideł; dozierać także będzie iak naysilniey, ażeby nie przełamował się środek.

255. Każe zachodzić w lewo, podług tychże samych prawideł; a gdy zechce wstrzymać zachodzenie, zakomenderuie:

1. *Plóton.*

2. *Stóy.*

256. Na drugą komendę, szereg cały stanie, i nikt z mieysca nie ruszy, aż do komendy następującej.

257. Nauczyciel przeszedłszy na skrzydło przeciwne osi, postawi dwóch ludzi z tego skrzydła, w kierunku, iaki dać zechce szeregowi, zostawując między niemi a osią tyle przedziału, żeby cały szereg mógł się umieścić; potem zakomenderuie:

W prawo, lub, w lewo, — równay się.

258. Na tę komendę cały szereg postawi się w linii urównania dwóch ludzi, postawionych dla kierunku, stosując się do przepisanych prawideł.

259. Poczém, zakomenderuie: *stać*; co się ukuteczni sposobem przepisany, pod numerem 239.

260. *Uwagi względem prawideł zachodzenia.*

Zwracać nieco głowę na stronę skrzydła zachodzącego, i patrzeć na linię oczów, po teyże stronie będących ludzi;

Gdyż bez tey ostrożności, niepodobna iest żołnierzowi umiarkować szerokość kroku, tak, ażeby się mógł stosować do obrotu zachodzącego skrzydła.

Dotykać się z letka, od strony osi, łokcia pobocznika;

Dla tego, iżby roty nie otwierały się w zachodzeniu.

Opierać się ciśnieniu od strony zachodzącego skrzydła;

W przypadku bowiem zaniedbania rzeczzonego prawidła, oś, która byź powinna stałym punktem w zachodzeniu w miejscu, mogłaby byź przez ciśnienie wypartą.

Zachodzenie w marszu.

261. Gdy rekruci będą umieli zachodzić dobrze w miejscu, należy ich nauczyć zachodzenia w marszu.

262. Kiedy więc nauczyciel zechce kierunek szeregu, będącego w marszu, odmienić na stronę przeciwną przewodniego, komenderować będzie :

W prawo, lub, w lewo zachodź.

263. Pierwsze słowo komendy wymawia się, gdy oś o dwa kroki znajdować się będzie od punktu zachodzenia.

264. Na drugie słowo komendy, zachodzenie czyni się tymże samym sposobem, iak w mieyscu, z tą różnicą, że czucie nie od strony osi, lecz od strony przewodniego byź powinno; że człowiek będący na osi, zamiast obrócić się na mieyscu, stosować się powinien do obrotu zachodzącego skrzydła, czując letko łokieć swego pobocznika, i robiąc krok sześciocalowy; tym sposobem postępować będzie naprzód, robiąc małe koło, dla ustąpienia z punktu zachodzenia; środek zaś szeregu będzie w tył nieco wydany.

265. Gdy się zachodzenie dopełni, nauczyciel zakomenderuje :

1. *Naprzód.*

2. *Marsz.*

266. Pierwsza komenda wyrzeczona będzie w ten czas, kiedy skrzydłu zachodzącemu poźstanie jeszcze zrobić dwa kroki do zakończenia zeyścia.

267. Na drugą komendę, wyrzeczona w ten

czas właśnie, kiedy się zachodzenie skończyło, człowiek prowadzący skrzydło ruszy prosto naprzód; człowiek będący na osi, i cały szereg weźmie krok dwustopowy i głowę obróci prosto.

Odmienić kierunek na stronę przewodniego.

268. Odmiana kierunku na stronę przewodniego, uskuteczni się następującym sposobem: nauczyciel zakomenderuje:

1. *Obróć w prawo (lub w lewo.)*
2. *Marsz.*

269. Pierwsza komenda poprzedzi, iako wyżej dwa kroki przed dośnięciem do punktu.

270. Na drugą komendę, wyrzeczoną w ten czas, gdy szereg ma się obracać, przewodni zrobi w prawo, lub w lewo w maszerowaniu, i postępywać będzie w nowym kierunku, nie przedłużając, ani skracając kroku; cały zaś szereg szybko, lecz bez biegania, stosować się będzie do tego nowego kierunku; na ten koniec, każdy człowiek poda naprzód ramie, będące z przeciwnej strony przewodniego, weźmie krok podwójny, dla wzięcia nowego kierunku, zwróci głowę i oczy w stronę przewodniego, dotknie łokciem łokcia pobocznika z tejże samej strony, równając się na linię przewodniego i biorąc jego kroki, poczem głowę i oczy zwróci prosto.

Koniec Szkoły Żołnierza.

P R Z Y P I S E K

*Do karty zotey względem nabiiania broni Cy-
lindrowey niepotrzebuiącej podsypywania.*

N A B I I A N I E N A O Ś M T E M P Ó W .

1. *Nabiy — broń.*

Jedno tempo, trzy poruszenia.

Poruszenie pierwsze.

Obrócić nieco broń lewą ręką zamkiem w pole, prawą ręką chwycić ją w ujęciu kolby, dotykając wielkim palcem średniej zamkowej śruby. Rękę lewą przenieść do pierwszego bączka, i odjąć broń od ramienia, tak, ażeby lewy łokieć przypadał wzdłuż broni, a prawa ręka aby przytawiała do ciała.

Poruszenie drugie.

Spuścić broń do reszty przy lewem udzie, kolba oparta o ziemię, lewą ręką trzyma się broń przy ostatnim guziku od kamizelki, tak, ażeby palec wielki obeymował trzeci bączek, a stępel nieco obrócony do ciała, prawą zaś ręką trzyma się broń u końca rury, tak, ażeby palec iey wielki wyciągnięty na rurze, sięgał wylotu, noga prawa przed środkiem lewey.

Poruszenie trzecie.

Przenieść rękę prawą do ładownicy i uchwycić za ładunek.

2. *Do — ładunka.*

Jedno tempo, jedno poruszenie.

Dobądź szybko ładunka, przenieść go o cal ieden od ust, i trzymać w tey postawie, łokieć mając oparty przy ciele.

3. *Odgrzyż — ładunek.*

Jedno tempo, jedno poruszenie.

Odgrzyść ładunek równo z prochem, podnosząc łokieć równo z ramieniem, i spuszczać go znowu, ładunek zaś po odgrzyzieniu, trzymać o cal ieden przy otworze rury.

4. *Ładunek — w rurę.*

Jedno tempo, jedno poruszenie.

Rzucić okiem na koniec rury, i wpuścić w nią ładunek, podnosząc nieco łokieć i przewracając rękę, w koniec rury uderzyć dłonią, i chwycić za stępel wielkim i pierwszym palcem prawey ręki.

5. *Za — Stępel.*

Jedno tempo, jedno poruszenie.

Wyciągnąć szybko stępel, i tak długo iak ręka wystarczy chwycić go całą ręką po środku i wyciągnąwszy do reszty wpuścić w rurę po rękę.

6. *Przybij.*

Jedno tempo, iedno poruszenie.

Przybić raz, chwycić stępel pośrodku, i wpuścić go nieco w pierwszy bączek.

7. *Stępel — na mieysce.*

Jedno tempo, iedno poruszenie.

Wpuścić stępel do reszty w bączek i mały palec prawey ręki położyć na końcu stępła przy otworze tury.

8. *Na ramie — broń.*

Jedno tempo, trzy poruszenia.

Poruszenie Pierwsze.

Podnieść broń lewą ręką wzdłuż ciała, równo z ramieniem, łokieć lewy przy ciele, rura w pole, prawą rękę razem przenieść i uchwycić broń w ujęciu.

Poruszenie drugie.

Podnieść broń prawą ręką, lewą puścić i przenieść ją pod kolbę; prawą nogę obok lewey postawić, prawą ręką broń do ramienia przycisnąć w postawie przepisanej o trzymaniu bro-

ni; prawa ręka dotyka się broni w ujęciu kolby bez ięć skania.

Poruszenie trzecie.

Rękę prawą na swoje miejsce odrzucić szypko.

NABIJANIE SPIESZNE.

1. *Nabij — broń.*

Wykonać pierwsze tempo do nabijania, dobyć ładunku, odgryść go, i zbliżyć o cal od wylotu rury.

2. *Dwa.*

Włożyć ładunek w rurę, dobyć stępla i przybić.

3. *Trzy.*

Stępel włożyć na miejsce i wziąć broń na ramię.

Nabijanie dowolne.

Nauczyciel pokaże potem nabijanie dowolne; które tak się robi, jak spieszne, tylko że się nie zatrzymuje na trzech wyznaczonych tempach. Nauczyciel zakomenderuje: *Nabijanie dowolne.*

Nabij — broń.

NOTA: Po wystrzeleniu na słowo: *Nabij*, wszystkie trzy szeregi zachowują to, co jest przepisano w szkole żołnierza na karcie 37. pod Nrem 85.

PRZEPIS
MUSZTRY Y MANEWROW

DLA

PIECHOTY FRANCUZKIEJ.

WYDANY ROKU 1791.

Tłómaczenie z Francuzkiego.

CZĘŚĆ III.

W WARSZAWIE 1808.

---

w Drukarni Sukcessorów Zawadzkich.

PRINTED

WENTWORTH & MANNEWELL

1847

WENTWORTH & MANNEWELL

WENTWORTH & MANNEWELL

WENTWORTH & MANNEWELL

WENTWORTH & MANNEWELL

WENTWORTH & MANNEWELL

PRZEPIS

MUSZTRY Y OBROTOW PIECHOTY.

TYTUŁ IV.

Szkoła Batalionu.

SZKOŁA Batalionu dzielić się będzie na pięć części.

1wsza. Zawiera sposób otworzenia szeregów, i uskutecznienia różnych ogniów na mieyscu.

2ga. Różne sposoby formowania kolumn.

3cia. Marsz w kolumnie i różne inne poruszenia ściągające się do kolumny.

4ta. Różne sposoby rozwijania kolumn.

5ta. Marsz bojowy naprzód i w tył — marsz rotami — wstępowanie rotami do boju, — przejście przez wąwóz w cofaniu, — przechód liniiów, — odmiany frontu, — kolumna do ataku, — i zebranie się batalionu.

Ta szkoła mając za cel, ćwiczenie batalionów oddzielnie i przygotowanie ich do tego, co w ewolucyach linii uskutecznić im przydzie.

a zgodność poruszeń wielkich, gdy iedynie zawiśła od wydoskonalenia szczególnego batalionu, iednostayności w komenderowaniu, od prawideł i sposobów ufkutecznienia; szefowie batalionów stosować się co do litery powinni do tego wszystkiego, co niżej przepisaniem będzie; nie przyczyniając ani uymuiąc; starać o to mają, aby wszystkie poruszenia były ufkutecznione krwią zimną, regularnie i w naywiększej cichości.

CZĘŚĆ PIERWSZA.

A R T Y K U Ł I.

Otworzyć szeregi.

1. Gdy szef batalionu zechce kazać otworzyć szeregi, zakomenderuje:

1. *W tył otwórzcie szeregi.*

2. *Marsz.*

2. Na pierwsze komenderowanie wszyscy szefowie plótonów i podofficerowie zastępcy, niemniej dway podofficerowie zamykający lewe skrzydło batalionu w pierwszym i trzecim szeregu, udadzą się szybko w tył, aby oznaczyć urównanie dla dwóch tylnych szeregów.

3. Szefowie plótonów i podofficer lewego skrzydła pierwszego szeregu batalionu, staną w szeregu słusujących naprzeciw swych odstępow,

się urowniają się w tym szeregu doskonale, który ruszać się nie powinien; podofficerowie zastępcy i kapral lewego skrzydła trzeciego szeregu, staną o cztery kroki lub ośm stop za szeregiem słusujących, naprzeciw swych odstępów; odstęp ten sędzić mają podług oka i urowniają się w prawo.

4. Szef batalionu uda się na prawe skrzydło szeregu słusujących i dojrzy, aby szefowie plotonów dokładnie się w tym urownali szeregu, o którego urownaniu powinien się być zapewnić przed wyrzeczeniem pierwszego komenderowania.

5. Adjutant uda się na prawe skrzydło szeregu podofficerów zastępców, i ich urownania dopilnuje na kaprała, który zamykał lewe skrzydło trzeciego szeregu batalionu, który dokładnie o cztery kroki za szeregiem słusujących stanąć i broń swoją prostopadle do góry między oczami trzymać powinien, dla oznaczenia adjutantowi dyrekcyi, którą ma dać szeregowi podofficerów zastępców.

6. Na komendę *marsz*, ostatecznie dwa szeregi batalionu, iako i szereg słusujących, udadzą się w tył krokiem zwyczajnym i bez rachowania kroków; żołnierze przejdą nieco swój szereg i zatrzymawszy się, wnidą sami przez się w urownanie szefów plotonu i podofficerów zastępców, którzy ich dokładnie w swych odstępach urowniają.

7. Szereg słusujących stanie o dwa kroki za trzecim szeregiem batalionu, i urówna się na prawo. Adjutant major stojący na prawém skrzydle tego szeregu, urówna go na podofficera słusującego lewego skrzydła, który dokładnie o dwa kroki za trzecim szeregiem batalionu stanąć i broń prostopadle do góry między oczami trzymać powinien.

8. Szef batalionu, gdy zobaczy, że szeregi urównane, zakomenderuje :

3. *Stać.*

9. Na tę komendę, szefowie plótonu, iako i podofficer lewego skrzydła pierwszego szeregu batalionu powrócą na swoje miejsca w pierwszy szereg.

A R T Y K U Ł II.

Robienie bronia.

10. Szef batalionu, nim każe zamknąć szeregi, może następujące wykonać kazać robienia bronia :

prezentować broń,
wziąć broń na ramię,
wziąć broń z ramienia,
wziąć broń na ramię,
wziąć broń w ramię,
wziąć za broń,
nabijanie.

11. Szef batalionu dojrzy pierwszy szereg, adjutant major trzeci, a adjutant drugi. Jeżeli jest broń z podsypką, a zatem bierze się wpłask, officerowie i podofficerowie stojący w szeregu zrobią zawsze w pół prawo w pierwszym tempie nabijania, tak jak i żołnierze, zrobią front, gdy żołnierz ich plutonu, obok stojący weźmie broń do nabijania.

A R T Y K U Ł. III.

Nabijanie do woli i ognie.

12. Szef batalionu każe zamknąć szeregi, komenderując tym sposobem, jak przepisano dla nauczyciela w szkole plutonu Nro 26, poczem skutecznie każe nabijanie do woli.

13. Szef batalionu każe dawać ognia plutonami, półbatalionami, batalionem i dwoma szeregami, komenderując tak, jak się niżej przepisze.

14. Ogień plutonami i dwoma szeregami, nie może nigdy być inny, jak prosty; ogień batalionem lub półbatalionami może być prosty lub ukośny.

15. Gdy ogień będzie miał być ukośny, szef batalionu za każdą razą, po komenderowaniu *tóy*, i przed wyrzeczeniem *cel*, komenderować powinien; *w pół prawo* (lub *w pół lewo*) przyłoż *ste*.

16. Ogień plótonowy w każdej dywizyi, pierwszy i drugi plóton na przemianę skutecznie powinien tak, iak gdyby dywizya była oddzielną: pierwszy plóton wypali naprzód; szef drugiego plótonu nie prędzey wyrzeczy pierwsze komenderowanie swoje, aż zobaczy iednę lub więcey broni na ramieniu w plótonie pierwszym; szef pierwszego plótonu z swoiey strony toż samo względem drugiego uważać powinien, a tak ogień na przemianę ciągle dawanym będzie.

17. Szef batalionu toż samo uważać powinien w ogniu półbatalionami; także w ogniu batalionami też reguła między batalionami parzystemi i nieparzystemi, gdy ich jest kilka, zachowuje się.

18. Ogień dwoma szeregami zaczynać się będzie we wszystkich plótonach razem, i stosownie do tego, co przepisano w szkole plótonu Nro 53.

19. Straż chorągwiana strzelać nie powinna; podczas ogniów trzyma za broń.

20. Szef batalionu gdy chce, aby ogień ustał, każe uderzyć bardzo krótki werbel, poczem uderzy się raz w bęben; na ten znak szefowie plótonu, podofficerowie zastępcy i straż chorągwiana powrócą szybko na miejsca swoje.

21. Skoro tylko werbel bić się zacznie, żołnierze to skutecznią, co przepisano w szkole plótonu Nro 54.

22. Podczas spoczynku, szefowie plótonu, podofficerowie zastępcy i słusujący nie oddalają

się z swych mieysc bez potrzeby, a szefowie plótonu zostawią na ów czas swego podofficera, zastępcę na mieyscu swoim, aby pośrednicze punkta urównania będąc stałemi, po spoczynku do poprawienia nic nie było, chyba w samych tylko plótonach.

23. Szef batalionu ogień zawsze komenderować będzie za swym batalionem, stanawszy tam, z kąd go naylepiej słyhać będzie.

24. Adjutant major podczas ogniów znajdować się powinien za środkiem prawego półbatalionu, a adjutant za środkiem lewego o ośm kroków za szeregiem słusujących; podczas spoczynku, doniosą szefowi batalionu o błędach, które dostrzegli.

Ogień plótonowy.

25. Gdy szef batalionu zechce kazać uskuteźnić ogień plótonowy, zakomenderuje:

1. *Ognia plótonami.*

2. *Zaczynay.*

26. Na pierwsze komenderowanie, szefowie plótonu i podofficerowie zastępcy staną tam, gdzie im przepisano, w szkole plótonu Numero 45 i 46.

27. Chorągiew i iey straż cofną się tak, aby pierwszy szereg ich trzech rot stanął w trzecim szeregu batalionu.

28. Na drugie komenderowanie plótony nieparzyste zaczęły ogień; ich szefowie zakomenderują tak, jak w szkole plótonu Numero 47. przepisano, aby zawsze do słowa plóton przydawali numer pierwszy, trzeci, piąty lub siódmy, stosownie do numeru każdego.

29. Szefowie plótonów parzystych tym samym sposobem komenderować, i każdy swego plótonu numer dodawać powinien: a tak następnie na przemianę.

30. Aby plótony nieparzyste, które razem zaczynają, nie wystrzeliły razem wszystkie, szefowie tych plótonów uważać mają, lecz w pierwszym tylko ogniu, aby komenderowali *pal* ieden po drugim; a zatem szef trzeciego plótonu nieprzódzy zakomenderuje *cel* i *pal*, aż ufląszy ogień pierwszego plótonu; też samę regułę zachowa szef 5go plótonu, względem 3go, a szef 7go względem 5go.

Ogień półbatalionowy.

31. Gdy szef batalionu zechce kazać uskutecznić ogień półbatalionowy, zakomenderuje:

1. *Ognia półbatalionami.*
2. *Prawe półbatalionu.*
3. *Tóy.*
4. *Cel.*
5. *Pal.*
6. *Nabiy.*

32. Szef batalionu każe na przemianę strzelać prawemu i lewemu półbatalionowi, zachowując co wyżej przepisano w Nrze 17.

Ogień batalionowy.

33. Szef batalionu, każe uskutecznić ogień batalionowy: komenderując tak, iak w ogniu półbatalionowym, z odmianą słowa półbatalionu, na batalion.

Ogień dwuszeregowy.

34. Dla uskutecznienia ognia dwuszeregowego, szef batalionu, komenderuje:

1. *Ognia dwoma szeregami.*
2. *Batalion.*
3. *Tój.*
4. *Zaczynaj.*

35. W ogniu półbatalionowym i dwuszeregowym, szefowie plótonu na pierwszą komendę szefa batalionu, staną o krok za trzecim szeregiem, naprzeciw swego odstępu, a podofficerowie zastępcy tak, iak w ogniu plótonowym, w szeregu słusujących za szefami plótonu.

36. Chorągiew i iey straż stanie na tęż samę komendę, tak iak przepisano w ogniu plótonowym.

Ogień w tył.

37. Gdy szef batalionu zechce kazać uskutecznić ogień w tył, zakomenderuje:

1. *W tył — ognia.*
2. *Batalion.*
3. *Prawo w tył — zwrot.*

38. Na trzecie komenderowanie, szefowie plótonu, podofficerowie zastępcy i słusujący wykonają to, co przepisano w szkole plótonu Numero 58 i 59.

39. Gdy tak batalion w tył się obróci, szef batalionu także uskutecznić też same ognie, co naprzód i na toż same komenderowanie.

40. Prawe i lewe półbatalionu, zatrzymają to samo nazwisko, chociaż się w tył obrócą, plótony zatrzymają także swój numer *1wszy, 2gi, 3ci*, i t. d.

41. Ogień dwuszeregowy zacznie się od lewego skrzydła plótonu, które po obróceniu zostało prawém.

42. Szefowie plótonu, podofficerowie zastępcy, i straż chorągwianna staną w miejscach, które dla nich przepisano w ogniach naprzód, i również na pierwsze komenderowanie szefa batalionu.

43. Gdy szef batalionu zechce, aby batalion znowu front zrobił, zakomenderuje:

1. *Odwrót czołem.*
2. *Batalion.*
3. *Prawo w tył — zwrot.*

44. Na trzecie komenderowanie, szefowie plótonu, podofficerowie zastępcy i słusniący wykonaią to, co przepisano w szkole plótonu Numero 64 i 65.

Uwagi względem ogniów.

45. W musztrach z ogniem, szef batalionu powinien czasem rozkazać szefom plótonu, aby po ogniach przeyrzeli broń, co się skutecznie, tak iak przepisano w szkole plótonu Nro 72.

46. W ogniu półbatalionowym, szef batalionu nieprędzey każe strzelać półbatalionowi, aż zobaczy kilka broni na ramieniu w półbatalionie, który strzelał poprzedniczo: taż reguła zachowa się równie między batalionami parzystymi i nieparzystymi w linii.

CZĘŚĆ DRUGA.

Różne sposoby formowania kolumn.

ARTYKUŁ I.

Zachodzenie w prawo i w lewo.

47. Zwyczajnie zachodzić się będzie z linii, plótonami krokiem zwyczajnym.

48. Szef batalionu każe zachodzić, używając tego samego komenderowania, które przepisano dla nauczyciela w szkole plótonu, z odmianą wyrazu *plóton*, zamiast *sekcyja*.

49. (1) Co się w szkole plótonu przepisało dla zayścia sekcyami, uskuteczni się dla zayścia plótonami. Szefowie plótonu, zachować mają toż samo względem plótonów swoich, co przepisano szefom sekcyów względem ich sekcyów, a szef batalionu to, co przepisano dla nauczyciela.

50. Gdy plótony grenadyerskie będą mocniejszye lub słabsze iak fizylierskie, szef każdego z tych plótonów zatrzymawszy zachodzenie, postawi szybko przewodniego w przyzwoitey odległości i dyrekcyi, nim zakomenderuje: *równay się*, a plóton przysunie się do swego przewodniego równając się.

51. Gdy szefowie plótonu zakomenderują: *stać*, żaden już przewodni ruszyć się nie powinien, gdyby nawet nie znajdował się w dyrekcyi poprzedzających przewodnich, a to dla tego, aby błąd iednego plótonu, któryby za wiele lub za mało zaszedł, nie miał wpływu na inne; przewodni, którzyby nie znajdowali się w dyrekcyi, w marszu dopiero w nią wniydą.

52. Gdyby iednak szef batalionu chciał zaraz znowu do boiu zachodzić kazać, musiałaby pierwey poprawić urównanie przewodnich sposobem przepisanyym niżej w *Nrach* 218, 219 i następujących.

53. Ile razy batalion zaydzie plótonami, ie-

---

(1) Tabl. X. fig: 1.

żeli w prawo, podofficer zastępca każdego, nazywający się *przewodnim prawym* plutonu, stanie obok człowieka prawego skrzydła pierwszego szeregu swego plutonu, wtedy, gdy szef plutonu zatrzyma zachodzenie, a jeżeli w lewo, slusujący najbliźszy lewego skrzydła każdego plutonu, nazywający się *przewodnim lewym*, stanie obok człowieka lewego skrzydła pierwszego szeregu swego plutonu, w ten czas również gdy szef plutonu zatrzyma zachodzenie: a zatem, czyli kolumna ma prawe lub lewe skrzydło na czele, pierwszy szereg każdego plutonu znajdować się będzie między dwoma przewodniami.

54. W kolumnie z dywizyów złożoney, prawy przewodni plutonu nieparzystego każdej dywizyi nazywać się będzie *iey prawym przewodnim* na prawém skrzydle dywizyi, a lewy przewodni plutonu parzystego nazywać się będzie *lewym przewodnim* dywizyi, na lewém oney skrzydle.

55. Gdy batalion zaydzie plutonami, adjutant major i adjutant znajdować się mają z boku na stronie dyrekcyi, adjutant major równo z pierwszym oddziałem, a adjutant z ostatnim. Szef batalionu nie ma miejsca stałego, gdy swój batalion dla nauki musztruie, lecz w kolumnach złożonych z kilku batalionów, szefowie batalionu znajdować się zawsze mają z boku kolumny na stronie dyrekcyi, o ośm lub dzie-

sięć kroków od przewodnich, i równo ze środkiem swego batalionu.

56. Gdy batalion będzie miał w kolumnie maszerować ku prawey lub lewey stronie, albo też prostopadle lub przekątnie, naprzód lub w tył iednego z łkrzydeł, szef batalionu każe mu zayść plótonami w prawo lub lewo (1), iak się dopiero przepisało; lecz kiedy będzie miał zachodzić w prawo i odmaszerować w lewo, albo przeciwnie, plóton łkrzydłowy pomaszeruie naprzód dwa razy tak daleko, iak jest długi, w ten czas gdy drugie plótony zachodzą; i tym końcem szef batalionu zakomenderuie: *zachodzić w prawo i odmaszerować w lewo, albo zachodzić w lewo i odmaszerować w prawo, a potem dopiero, plótonami w prawo (lub w lewo) zachodź.*

A R T Y K U Ł II.

Złamać się w tył w prawo lub w lewo.

57. Gdy szef batalionu zechce złamać batalion, plótonami w tył, zakomenderuie:

1. *Plótonami w tył przez prawo;*
2. *(2) Batalion przez prawo.*
3. *W pra — wo.*
4. *Marsz.*

---

(1) Tabl: X. fig: 2.

(2) Tabl: X. fig: 3.

58. Na pierwsze komenderowanie, szefowie plótonu wyidą przed środek swego plótonu.

59. Na drugie, ostrzegą swe plotony, że mają zrobić w prawo.

60. Na trzecie, batalion zrobi w prawo; każdy szef plótonu przeniesie się szybko na prawe skrzydło swego plótonu, każe wysunąć się trzem pierwszym rotom w tył, tak żeby pierwsza całkiem wyszła za trzeci szereg, druga nieco mniej, a w trzeciej ludzie podadzą tylko lewe ramie naprzód; gdy to się skutecznii, każdy szef plótonu stanie tak, aby się pierśmi lekko opierał o lewe ramie człowieka lewego skrzydła plótonu pobocznego w pierwszym szeregu. Szef plótonu prawego skrzydła batalionu, tym samym stanie sposobem, iak gdyby plóton znajdował się ieszcze po prawey stronie jego, i zrówna się z drugimi szefami plótonu, podofficer zastępcza wysunie się w tył razem z trzema rotami, i stanie przed człowiekiem pierwszego szeregu i pierwszej roty dla poprowadzenia go.

61. Na komendę *marsz*, pierwsza rota każdego plótonu zaydzie w prawo, a podofficer zastępcza znajdujący się przed nią, poprowadzi ją prostopadle w tył; następne rotę, zaydą w tém samym co pierwsza miejscu; szefowie plótonu nie ruszając się z miejsca, gdy plóton koło nich przejdzie, zatrzymają go, gdy ostatnia rota zaydzie, komenderując:

1. *Plóton.*
2. *Stóy.*
3. *Front.*
4. *W lewo — równay się.*

62. W moment, gdy plóton front zrobi, przewodni lewy stanie przed szefem plótonu opierając lekko lewe ramie o piersi jego.

63. Na czwarte komenderowanie, plóton zrówna się z swoim lewym przewodnim, a szef plótonu tak go ustanowi, aby nowa jego pozycja była prostopadłą do tej, którą w szyku bojowym zajmował; aby o tem lepiej mógł sądzić, odsunie się w tył o dwa kroki od skrzydła.

64. Gdy się plóton urówna, szef plótonu zakomenderuje: *stać*, i przeniesie się przed środek swego plótonu; ta reguła jest powszechną.

65. Gdy plótony grenadyerskie są mocniejsze lub słabsze jak fizylierskie, szefowie tych plótonów, po komenderowaniu *front*, postawią przewodniego w przyzwoitey odległości, poczem dopiero zakomenderują: *równay się*.

66. Aby batalion złamać plótonami w tył przez lewo, szef batalionu tym samym komenderuje co wyżej sposobem, odmieniając tylko słowo *prawo*, na *lewo*.

67. To poruszenie podług tych samych uskuteczni się prawideł, jak złamanie plótonami w tył przez prawo; każdy szef plótonu przeniesie

się na lewe skrzydło swego plótonu, każe wysunąć się trzem pierwszym rotom w tył, poczem stanie przed pierwszą rotą prawego skrzydła plótonu, który przy iego plótonie jest lewym, tak jak się wyżej przepisało.

68. Skoro trzy pierwsze roty z lewego skrzydła w tył się wysuną, przewodni lewy każdego plótonu stanie przed człowiekiem pierwszego szeregu i pierwszej roty dla poprowadzenia go.

69. W moment, gdy plóton który zrobi front, iego prawy przewodni stanie przed szefem plótonu, opierając lekko swe ramię prawe o iego pierś.

Uwagi względem poruszenia do złamania się plótonami w tył przez prawo i przez lewo.

70. Ten sposób złamania się w kolumnę, może być użyty w ten czas, gdy miejsce nie pozwala, aby zachodzić plótonami jak w poprzedzającym przepisano artykule; niemniej wtedy, gdy batalion będzie miał postępować w kolumnie na tej samej linii, na której w boiowym stoi szyku.

A R T Y K U Ł III.

Zwinąć batalion w kolumnę ściśniętą.

71. To poruszenie może się ulkutecznić plótonami lub dywizjami na którykolwiek od-

dział batalionu z prawem lub lewem skrzydłem na czele.

72. Aby batalion zwinąć w kolumnę ściśniętą dywizyami na dywizyą środkową z prawem skrzydłem na czele, szef batalionu zakomenderuje:

1. *Kolumna ściśnięta dywizyami.*
2. *Na drugą dywizyą, prawem skrzydłem na czele — w kolumnę.*
3. *Batalion przez lewo i przez prawo.*
4. *W lewo i w pra — wo.*
5. *Marsz.*

73. Na drugie komenderowanie, wszyscy szefowie dywizyi pójdą przed środek swych dywizyów.

74. Na trzecie, szef drugiey dywizyi, ostrzeże ją, że się z miejsca nie rusza.

75. (1) Szef każdej dywizyi znajdujący się po prawey stronie dywizyi drugiey, ostrzeże swą dywizyą, że ma zrobić w lewo; szef każdej dywizyi znajdujący się po lewey ieży stronie, ostrzeże swą dywizyą, że ma zrobić w prawo.

76. Na czwarte komenderowanie, pierwsza dywizya i grenadyery zrobią w lewo: szef każdej z tych dywizyów przydzie szybko na le-

---

(1) Tabl. XI. fig. 2.

wę skrzydło swej dywizyi, i każe wysunąć się trzem pierwszym rotom lewego skrzydła naprzód; cò skoro się uskuteczni, przewodni lewey dywizyi staną przed człowiekiem pierwszego szeregu pierwszej roty dla poprowadzenia go.

77. Trzecia i czwarta dywizya zrobią w prawo: szef kaźdey z nich przejdzie szybko na prawe skrzydło swej dywizyi i każe wysunąć się w tył trzem rotom prawego skrzydła; przewodni prawy kaźdey z tych dwóch dywizyów staną przed człowiekiem pierwszego szeregu pierwszej roty dla poprowadzenia go.

78. Szefowie tych dywizyów, które zrobiły w lewo, staną obok przewodniego lewego; a tych dywizyów, które zrobiły w prawo, obok prawego przewodniego.

79. Na komendę *marsz*, szef drugiey dywizyi, zakomenderuje: *przewodni na lewo*; przewodni lewy tey dywizyi staną zatém na lewém skrzydle, skoro tylko będzie mógł przejść, a słusujący przystąpią na krok ieden do trzeciego szeregu.

80. Wszystkie inne dywizye, kaźda prowadzona przez swego szefa, zaczną maszerować dla wniścia w kolumnę: pierwsza zachodząc rotami naprzód odsunie się na trzy kroki, który to odstęp oddzielić ją powinien w kolumnie, poczem tak się zwróci, aby prosto i równo do drugiey w kolumnę weszła: grenadyery stosować się mają do pierwszej dywizyi, aby

podobnież iak ta w kolumnę weszli, zostawiając między trzecim szeregiem, a pierwszym tamtey dywizyi trzy kroki odstępu.

81. Trzecia dywizya, zachodząc rotami w tył, odsunie się na trzy kroki, które ją oddzielać powinny od drugiey dywizyi, poczem zwróci się tak, aby weszła w kolumnę, prosto i równo odlegle do tey dywizyi: czwarta stosując się do trzeciey, podobnież iak ta wniydzie w kolumnę, zostawiając trzy kroki odstępu między swym pierwszym szeregiem, a trzecim dywizyi trzeciey.

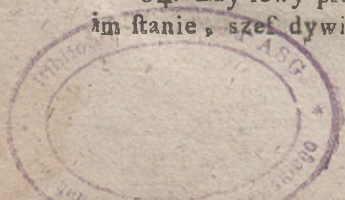
82. Szef każdej dywizyi, która w kolumnie ma znajdować się przed dywizyą stanowiącą kierunek, a która teraz, naprzykład jest drugą, zatrzyma swą dywizyą nieco przędzy, nim przewodni lewey zrówna się z przewodnim dywizyi kierunkowey; tym końcem zakomenderuje:

1. *Takowa dywizya (lub grenadyery.)*

2. *Stoy.*

83. Na drugie komenderowanie, dywizya się zatrzyma; lewy iey przewodni natychmiast się obróci twarzą w tył, zrówna się dokładnie na przewodniego dywizyi dyrekcyi, zostawiając między sobą a przewodnim przed nim stojącym, pięć kroków odstępu, tak, żeby gdy kolumna się uformuje, dywizye miały między sobą trzy kroki odstępu.

84. Gdy lewy przewodni tak w miejscu swoim stanie, szef dywizyi zakomenderuje:

3. *Front.*

4. *W lewo — równay się.*

85. Na trzecie komenderowanie, dywizya zrobi front, lecz przewodni lewy zostanie tważą w tył obrócony.

86. Na czwarte, dywizya przysunie się do swego przewodniego lewego, i na niego się zrówna; szef dywizyi odsunie się o dwa kroki w tył, i ztamtąd takie dywizyi da urównanię, aby było równoodległe od linii dyrekcyi, poczem zakomenderowawszy: *stać*, uda się przed środek dywizyi.

87. Szef każdej z dywizyów, które w kolumnie znajdować się mają za dywizyą dyrekcyi, poprowadzi swą dywizyą, aż się zrówna z lewym przewodnim dywizyi dyrekcyi; tam się zatrzyma; co do swojej osoby, przepuści koło siebie swą dywizyą, i w moment gdy ostatnia rota koło niego przejdzie, zatrzyma dywizyą komenderując jak wyżej przepisano Nro 82.

88. Skoro się dywizya zatrzyma, przewodni lewy, stanie natychmiast na dyrekcyi, o trzy kroki od ostatniego szeregu dywizyi poprzedzającej, poczem szef dywizyi zakomenderuje: *front i w prawo równay się*, wyrówna swą dywizyą, stanawszy tak, jak przepisano Nro 86; poczem zakomenderowawszy: *stać*, przejdzie przed środek dywizyi.

89. Po wniyściu dywizyów w kolumnę, gdy-

by z nich która za mały lub za wielki miała odstępek, czemuby jedynie był winien przewodni, który zaniedbał stanąć w przepisanej odległości od poprzedzającej dywizyi, dywizya powinna zostać tak, iak stanęła, aby tey omyłki nie rozciągnąć daley.

90. Gdy poruszenie to się uskuteczni, szef batalionu zakomenderuje :

Przewodni, prawo w tył — zwrot.

91. Na tę komendę, przewodni którzy byli w tył obrócenii zrobią front.

92. Szef batalionu dojrzyi uskutecznienia tego poruszenia, i aby wszystkie prawa przepisane, zachowane były.

93. Adjutant major stanie przed lewym przewodnim dywizyi dyrekcyi i twarzą do niego, i poprawi następnie dyrekcyą przewodnich, w miarę wstępowania ich w kolumnę przed dywizyą dyrekcyi.

94. Adjutant toż samo uczyni względem przewodnich, którzy staną w kolumnie za dywizyą dyrekcyi.

95. Podobnym sposobem zwinie się batalion w kolumnę na drugą dywizyą, z lewem skrzydłem na czele, odmieniając wyraz *prawem skrzydłem na czele*, na *lewem skrzydłem na czele*.

96. Dywizye lewego skrzydła zrobią na ów czas to, co przepisano dla dywizyów skrzydła prawego i nawzajem.

97. Szef dywizyi dyrekcyi zakomenderuje : *przewodni na prawo*, skoro poruszenie się zacznie.

98. Te dwa przykłady obeymują wszystkie przypadki ; i tak , gdy batalion będzie miał formować kolumnę ściśniętą na dywizyą prawego skrzydła, zakomenderuje się :

1. *Kolumna ściśnięta dywizyami.*
2. *Na grenadyerów w tył (lub na-
przód) w kolumnę.*
3. *Batalion przez prawo.*
4. *W pra — wo.*
5. *Marsz.*

99. (1) Grenadyerowie nie ruszą się, ich szef zakomenderuje : *przewodni na prawo (lub na lewo)*, skoro poruszenie się zacznie.

100. Gdy kolumna ma mieć prawe skrzydło na czele, wszystkie dywizye oprócz grenadyerów zrobią to, co przepisano dla dywizyi lewego skrzydła w przypadku, gdy kolumna formuje się na środkową dywizyą z prawem skrzydłem na czele.

101. Gdy przeciwnie kolumna ma mieć lewe skrzydło na czele, wszystkie dywizye zrobią to, co się przepisało dla dwóch dywizyów

---

(1) Tabl. XI. fig. I.

lewego skrzydła, w przypadku gdy kolumna formuje się na dywizyą środkową z lewym skrzydłem na czele.

102. Nakoniec, gdy batalion ma się zwinąć w kolumnę ściśniętą na dywizyą lewego skrzydła, komenderuje się:

1. *Kolumna ściśnięta dywizyami.*
2. *Na czwartą dywizyą w tył (lub naprzód) — w kolumnę.*
3. *Batalion przez lewo.*
4. *W lewo.*
5. *Marsz.*

103. (1) Czwarta dywizya nie ruszy się: skoro poruszenie się zacznie, szef tej dywizyi zakomenderuje: *przewodni na lewo, (lub na prawo.)*

104. Gdy kolumna ma mieć prawe skrzydło na czele, wszystkie dywizye, oprócz czwartej, zrobią to, co przepisano dla dwóch dywizyów prawego skrzydła, gdy kolumna formuje się na środkową dywizyą z prawem skrzydłem na czele.

105. Jeżeli przeciwnie kolumna ma mieć lewe skrzydło na czele, wszystkie dywizye oprócz czwartej zrobią to, co przepisano dla dwóch

---

(1) Tabl. XI. fig. 3.

dywizyów prawego skrzydła, gdy kolumna formuje się na środkową dywizyą z lewem skrzydłem na czele.

106. W tych wszystkich przypadkach różnych, dywizya najbliższa dywizyi dyrekcyi zachodząc rotami naprzód lub w tył, powinna odsunąć się o trzy kroki, które powinny ją odzielić od drugiej w kolumnie.

107. Czyli kolumna ma prawe lub lewe skrzydło na czele, lewy przewodni dywizyi dyrekcyi zawsze powinien stanąć na lewem skrzydle tej dywizyi, skoro tylko przejść może.

Uwagi względem zwiłania batalionu w kolumnie.

108. Można by zwinąć batalion w kolumnę w otwartych i półodstępach, podług tych samych prawideł, i na też same komenderowania, odmienniejąc wyraz *kolumna ściśnięta*, na *kolumna w otwartych odstępach*, lub *kolumna na półodstepu*.

109. Rzeczą jest ważną, aby przewodni dywizyi, która pierwsza wchodzi w kolumnę, dokładnie stanął na przewodniego dywizyi dyrekcyi, ponieważ od pozycyi tych dwóch przewodnich zależy urównanie drugich.

110. Również jest ważną, aby każda dywizya wchodząc w kolumnę tak się kierowała, aby weszła prosto i równo odległe do dywizyi

i dyrekcyi, a to dla tego, aby fałszywa iednej dywizyi dyrekcyja nie pociągnęła za sobą omyłki następujących.

III. Wszystkie poruszenia poprzedzające mogą się skutecznic krokiem zwyczajnym, lub podwójnym; i gdyby dla przeszkód miejscowych zdarzyło się, żeby roty zbyt były otwarte, każdy szef dywizyi kazałby je zamknąć przed wniściem w kolumnę.

CZĘŚC TRZECIA.

ARTYKUŁ I.

Marsz w kolumnie w otwartych odstępach.

112. Gdy szef batalionu zechce, aby kolumna maszerowała, wskaże pierwszemu przewodniemu dwa przedmioty znaczne lub wyraźne przed nim w linii, na które ma postępować. Jeżeli na gruncie takie się znajdują, przewodni do nich obróciwszy się, weźmie za punkt stosunkowy, najdalszy z dwóch oznaczonych mu przedmiotów, a za pośredniczy najbliższy.

113. Gdyby na gruncie ieden tylko znajdował się przedmiot widoczny w dyrekcyi, na której będzie miał postępować pierwszy przewodni, również do niego frontem się obróci, skoro ten będzie wskazanym, i natychmiast wynajdzie sobie na ziemi punkt pośredni.

114. Nakoniec, gdyby wcale nie było przedmiotów wydatnych i wyraźnych, szef batalionu poszle adjutant majora, który stanie o 30 lub 40 kroków naprzód i twarzą do kolumny, i tę ustanowi, (dając znak szpada,) na dyrekcyi, którą pierwszy przewodni ma zachować; adjutant major skoro tak stanie, pierwszy przewodni obróci się twarzą do niego, obierze dwa punkta na ziemi w miarę dalszego postępowania, tak iak się opisało w szkole plótonu No. 79.

115. Po tém przygotowaniu, szef batalionu zakomenderuje:

1. *Kolumna na przód.*
2. *Przewodni na lewo (lub na prawo.)*
3. *Marsz.*

116. Łatwo będzie pierwszemu przewodniemu daną zachować dyrekcyą, maszerując zawsze na przedłużeniu dwóch punktów iemu wskazyanych, lub przez niego obranych: jeżeli te punkta, są przedmioty wyniesione nad ziemię, może być przekonany, że w prawdziwey znajduje się dyrekcyi, ile razy punkt naybliższy zakryje mu punkt dalszy.

117. Następujący przewodni dokładnie zachowują krok i odstęp, każdy maszerując w ślady przewodniego poprzedzającego, bez względu na dyrekcyą ogólną.

118. Adjutant major, maszerować powinien obok pierwszego przewodniego dla dopilnowa-

nia, aby nie schodził z dyrekcyi iemu wskazaney, i aby przewodni następującego oddziału wstępował dokładnie w ślady pierwszego.

119. Adjutant maszerować powinien obok ostatniego przewodniego batalionu; i gdyby który z przewodnich poprzedzających znacznie wyszedł z dyrekcyi dwóch naczelnych przewodnich, poprawić powinien ten błąd, i zapobiedz, aby się dalej nie rozciągał; lecz takowe poprawianie w ten czas tylko nastąpić powinno, kiedy tego potrzeba, dla zapobieżenia znacznym błędom.

120. Szef batalionu zwyczajnie znajdować się powinien na boku z strony dyrekcyi dla uważania, aby krok, odstępy i wszystkie prawidła dla marszu w kolumnie przepisane w szkole plótonu, zachowane były.

121. Te sposoby, które praktyka szkoły plótonowej, powinna była zrobić łatwemi, zapewnią dyrekcyą kolumny z tą dokładnością, którą zachować należy, ile razy kolumna będzie miała zachodzić na przód lub w tył, na prawo lub na lewo, do boju, i zemknąć się do rozwiania.

122. Lecz gdy kolumna, przychodząc z przodu lub z tyłu na linią boiową, będzie miała na teyże linii postępować i zachodzić w lewo lub w prawo do boju, ponieważ na ów czas jest rzeczą ważną, aby kolumna, ani przeszła za tę

linią, ani się od niej zbyt nie oddalała, następujących do tego użyje się środków.

123. Jeżeli kolumna mając prawe skrzydło na czele, przychodzi z przodu na linię boiową, przewodni pierwszego oddziału maszerować powinien prosto na punkt pośredni, wytknięty na tejże linii dla oznaczenia, w którym miejscu kolumna ma odmienić kierunek w lewo, i w nowym maszerować dyrekcyi (1): szef pierwszego oddziału nieprzedy mu każe kierunek odmienić, aż przejdzie za linię boiową o cztery kroki; i w moment, gdy ten oddział odmieni kierunek, ogólny prawy przewodni wniydzie na linię boiową w równości z pierwszym oddziałem, obróci się twarzą do dwóch punktów dyrekcyi naprzód, które szef batalionu lub adjutant major wskazać mu powinien, i maszerować będzie prosto po linii, którą mu dwa punkta wskazują.

124. Podchorąży tym samym sposobem wniydzie na linię w moment, gdy oddział chorągwiany odmieni kierunek, i pomaszeruje na linii boiowej w równości z tym oddziałem, trzymając chorągiew prostopadle przed środkiem ciała; postępując dokładnie w dyrekcyi przewodniego ogólnego, który maszeruje przed nim, i punktu stosunkowego jemu wskazanego.

---

(1) Tabl. XII. fig. 1.

125. Nakoniec ogólny przewodni lewy również wstydzie na linię bojową w moment, gdy ostatni oddział batalionu odmieni kierunek, i pomaszeruje dokładnie w dyrekcyi podchorążego i przewodniego ogólnego prawego, który maszeruje przed nim.

126. Przewodni pierwszego oddziału maszerować zawsze powinien w równości z przewodnim ogólnym prawym i cztery kroki od niego wewnątrz; przewodni oddziałów następujących maszerować powinni każdy w ślady przewodniego, który go poprzedza, iak się wyżej w numerze 117 przepisało.

127. Szef batalionu znajdujący się na boku zewnątrz przewodnich ogólnych, dopilnuje, aby kolumna równoodlegle i o cztery kroki wewnątrz linii tych przewodnich maszerowała.

128. Adjutant major i adjutant dopilnują, aby przewodni ogólni maszerowali dokładnie w dyrekcyi dwóch punktów naprzód; i tym końcem staną czasem z tyłu podchorążego lub ogólnego przewodniego lewego, aby się o tém przekonać.

129. Jeżeli kolumna składa się z kilku batalionów, przewodni ogólni każdego batalionu następnie wyidą na linię bojową w miarę odmiennienia kierunku oddziału naczelnego, chorągwiowego i ostatniego ich batalionu, i zachowają tak jak szef, adjutant major i adjutant to, co wyżej przepisano dla batalionu naczelnego kolumny.

130. Adjutant major każdego batalionu, dopilnuje, aby przewodni pierwszego oddziału marszerował zawsze o cztery kroki wewnątrz linii przewodnich ogólnych, chociaż nawet ostatnie oddziały batalionu poprzedzającego zeszyłyby z dyrekcyi, a to tym końcem, aby fałszywa dyrekcyja jednego batalionu nie miała wpływu na następujące.

131. (1) Gdy kolumna mająca prawe skrzydło na czele, przychodzi z tyłu na linię boiową, szef kolumny lub naczelnego batalionu, poprowadzi przewodniego lewego pierwszego oddziału nie na punkt pośredni na tejże linii znajdujący się, lecz całym przynajmniej frontem oddziału bardziej na lewo, i każe zachodzić w prawo, aby gdy zachodzenie się skończy, przewodni znajdował się o cztery kroki z tej strony punktu pośredniego.

132. W moment, gdy pierwszy oddział zaszedłszy w prawo zacznie postępować na linię boiowej, przewodni ogólny prawy wyidzie na tę linię kierując się ku dwóm punktom naprzód wyznaczonym; podchorąży wyidzie na tę linię, gdy oddział chorągwiany zajdzie, i nakoniec lewy przewodni ogólny wtedy, gdy zajdzie oddział ostatni.

135. Gdy kolumna składa się z kilku batalionów, przewodni ogólni batalionów następu-

(1) Tabl. XII. fig. 2.

iących uskutecznią następnie to, co się przepisało dla przewodnich batalionu naczelnego kolumny, również iak przewodni oddziałów, szef, adjutant major i adjutant każdego batalionu to, co się wskazało wyżej dla kolumny przycho-
dzącej z przodu do linii boiowej.

134. Te poruszenia uskutecznią się w kolumnie, mającej lewe skrzydło na czele, i przychodzącej z przodu lub z tyłu do linii boiowej, podług tychże samych prawideł w porządku odwrotnym.

135. Gdy nakoniec kolumna, zamiast przy-
ścia z przodu lub z tyłu do linii boiowej, przy-
szła z prawey lub lewey strony, i gdyby mia-
ła postępować na tey linii, dla zayścia na niey
w lewo lub w prawo do boju, szef batalionu ka-
załby wyiść przewodnim ogólnym na bok kolu-
mny, na komenderowanie: *przewodni ogólni na
linią*, a ciż przewodni postępowaliby na linii
boiowej, stosując się do tego, co się przepi-
sało wyżej.

136. Gdyby szef batalionu chciał, aby ko-
lumna maszerowała krokiem podróźnym, zamiast
krokiem taktowym, przed komendą *marsz*, ko-
menderowałby: *krok podróźny*.

137. Wszystko, co się tu wyżej przepisa-
ło względem kierunku, również przystosować
się może do kolumny, maszerującej krokiem
podróźnym.

Uwagi względem marszu w kolumnie.

138. Lubo krok nietaktowy powinien być zawsze używanym w kolumnach podróżnych, i nawet najczęściej w ewolucjach linii, gdyż pozwalając maszerować żołnierzowi wygodnie, krok ten jest najużyteczniejszy w wielkich manewrach, i pełnych zawał miejscach; gdy jednak przed wszystkiem należy żołnierza wydoskonalić w prędkości i mierze kroku taktowego, nigdy nie należy używać kroku podróżnego w mustrze batalionowej, chyba wychodząc na plac musztry i z niego powracając, albo też na pokazanie różnych poruszeń kolumny podróżnej, tak jak się niżej w Nrze 148. i następnie opisze i objaśni.

139. Można czasem kazać maszerować w kolumnie krokiem podwójnym, gdy żołnierze już będą wydoskonaleni w szybkości kroku zwyczajnego.

140. Na przewodnich ogólnych należy wybrać najdoskonalszych dwóch podofficerów, tak co do dokładności kroku, jako też co do postępowania naprzód bez oddalenia się od wskazanej dyrekcyi; ci dwaj podofficerowie w szyku bojowym znajdować się mają, jeden za plutonem prawego, drugi za plutonem lewego skrzydła batalionu, gdzie stojąc w szeregu słusujących, oprócz powinności w tym tu artykule przepisanych, wypełnić mają te, które się ni-

żey wkazą w marszu boiowym ; nazywać się będą : *ogólny przewodni prawy i ogólny przewodni lewy.*

141. Podchorążowie trzymać mają chorągwie prostopadle między oczami, spód drzewca równo z pasem, ile razy znajdując się na boku kolumny będą mieli postępować na linii boiowej.

142. Ponieważ wiele na tém zależy, aby (gdy kolumna na linii boiowej postępuje) przewodni ogólni maszerowali doskonale na tej linii; potrzeba, aby szefowie batalionu, adjutanci majorowie, i adjutanci, którzy utrzymywać ich na niey powinni, widzieli zawsze ile możliwości dwa przedmioty, do których ma się stosować marsz ogólnych przewodnich. A gdyby przez położenie gruntu nie było znacznych takowych przedmiotów, szef kolumny użyje dwóch lub więcej adjutantów, albo innych officerów na koniach na wytycznie.

143. Trzech adjutantów lub officerów na koniu mogą przedłużyć, iak daleko się podoba, linią sposobem następującym: staną naprzód na linii boiowej, pierwszy na punkcie, gdzie czoło kolumny ma wniknąć na linię, drugi o trzy-
 fta lub czterysta kroków za pierwszym, a trzeci w równej odległości za drugim. Adjutant znajdujący się na punkcie, gdzie kolumna wchodzi na linię, tam zostanie póty, aż pierwszy oddział odmieni kierunek; poczem galopem poie-

dzie. o trzyśta lub czteryśta kroków za trzeciego, drugi zrobi toż samo, gdy czoło kolumny do niego się zbliży i tak daley. Ciż officerowie nie powinni zsiadać z koni, obróca się twarzą do kolumny i urówniają się dokładnie ieden za drugim: na nich to przewodni ogólni kierować się powinni, i tém łatwiej będzie dla nich utrzymać się w danym kierunku, że widząc zawsze officerów na koniu nad głowami poprzedzających przewodnich, omyłka iednego z nich, któryby się z linii oddalił, nie może mieć wpływu na przewodnich ogólnych następujących.

144. Gdy punkt stosunkowy, na który kierować się ma kolumna, jest bardzo, wyraźny, ieden adjutant lub officer na koniu jest dostateczny do zapewnienia kierunku kolumny, w ten czas adjutant stanąć powinien na linii boiowej za punktem, gdzie ma stanąć czoło kolumny, gdzie póty zostanie, póki kolumna znajduie się w marszu i tym sposobem służy za punkt pośredniczy dla przewodnich ogólnych.

145. Gdy kolumna składa się z iednego tylko lub dwóch batalionów, można użyć ludzi pieszych dla oznaczenia linii, na której postępować mają przewodni.

ARTYKUŁ II.

Kolumna podróżna.

146. Prawidłem ogólnem tak dla kolumn podróżnych, iako i dla kolumn w manewrach, jest,

aby od czoła aż do końca nigdy nie zabierały więcej miejsca iak w szyku boiowym.

147. Zachowanie tego prawidła, żadnego szczególnego nie wymaga przepisu dla kolumny w manewrach, lecz ponieważ kolumny podróżne często przechodzić muszą przez drogi ciasne, mosty i wąwozy, które przymuszają do zmniejszenia frontu oddziałów, potrzeba tu wskazać sposób, którego w tym razie używać mają, aby iak naydłużej zachować mogły, krok podrzędny bez przedłużenia kolumny, zatém:

Awsze.

148. (1) Gdy kolumna w plótonach maszerująca krokiem podrzędnym spotka wąwóz, przez który sekcyami tylko przechodzić można, powinna złamać plótony przed wniściem w wąwóz.

149. To poruszenie uskutecznić się może następnie plótonami: tym końcem szef plótonu naczelnego każe go złamać na ostrzeżenie szefa batalionu albo adjutanta majora, komendujący tak sobie postąpią, iak w szkole plótony przepisano: każdy z plótonów następujących na tém samym miejscu złamie się co plóton naczelny.

150. Albo też szef batalionu może kazać wszystkim plótonom razem złamać się, i tym końcem zakomenderuje:

---

(2) Tabl: XIII. fig: 1.

1. Łamcie plótony.

2. Marsz.

151. Wszyscy szefowie plótonu, szefowie drugich sekcjów i wszystkie sekcyje batalionu, stosować się powinny na to komenderowanie, do tego, co przepisano w szkole plótonu.

2gia.

152. (1) Gdy kolumna w sekcjach dla niedostatku miejsca jeszcze zwężoną być musi, szefowie sekcji każą się jedney lub kilku rotom odłamać podług zwężania się wężozu, i oraz udadzą się na skrzydło swej sekcji na miejsce przewodniego, który się w drugi szereg cofnie; słuszący zaś wniydzie w trzeci szereg za szefa sekcjów i przewodniego.

153. Dla zmniejszenia tym sposobem sekcji, należy raz z prawego, drugi raz z lewego skrzydła w równey liczbie odłamywać rotę w miarę zmniejszania się miejsca, aż front sekcji zmniejszony zostanie do sześciu ludzi, nie rachując szefa sekcji.

3cie.

154. Gdy sekcya do sześciu rot zmniejszy się, a brak miejsca każe jeszcze front ten zmniejszyć; ponieważ na ów czas rotę odła-

---

(1) Tabl. XIII. fig. 2.

mane z iedney tylko mogłyby bydź strony, należy na ów czas, aby kolumna nie przedłużała się, zamknąć kazać szeregi i wziąć krok taktowy; tym końcem szef sekcyi zakomenderuje:

1. *Zamknij szeregi.*

2. *Marsz.*

155. (1) Tylne dwa szeregi i roty w tyle znajdujące się, szybko się zamkną; sekcyja weźmie krok taktowy i broń w ramie, poczem szef sekcyi każe razem wstąpić na miejsce wszystkim rotom odłamanym z strony przeciwney przewodniego, i odłamać się oraz z strony przewodniego teyże samey liczby rot, więcey iedną lub dwiema podług potrzeby zmniejszenia frontu iedną lub dwiema rotami; i ażeby roty, które mają wstąpić na miejsce, nie miały przeszkody, i nie zatrzymywały przez to tych, które się odłamać mają z przeciwney strony, szef sekcyi ostrzeże roty, które frontem maszerować mają, aby się iak naybardziej ciągnęły w stronę przewodniego, tak iak się objaśniło w szkole plutonu Nro 241.

4te.

156. (2) Gdy sekcyja cztery już tylko roty ma w froncie, nie rachując szefa sekcyi, a

---

(1) Tabl. XIII. fig. 3.

(2) Tabl. XIII. fig. 4.

niedostatek miejsca , każe jeszcze zmniejszyć jedną rotą front , szef sekcyi nie każe się odłamać rocie , lecz ostrzegłszy cztery rotę , aby nie przestawały maszerować , zatrzyma się co do swojej osoby , również przewodni i słusujący znajdujący się za nim , ostrzeże oraz rotę znajdującą się w tyle , aby się posunęły na jedną rotę ku stronie przeciwnej przewodniemu ; a szef sekcyi , przewodni i słusujący maszerować będą za rotą zewnętrzną tych , które maszerują frontem ; tym sposobem rotę odłamaną więcej będą miały miejsca do maszerowania , iak gdyby szef sekcyi kazał być nowej rocie odłamać się.

5te.

157. (1) Gdy droga znowu rozszerzy się , szef sekcyi , przewodni i słusujący powrócą na swoje miejsca ; szef sekcyi każe wstąpić jednej lub dwom rotom w miarę rozszerzania się drogi , a sekcyja wciąż maszeruje w zamkniętych szeregach i krokiem taktowym.

6te.

158. (2) Skoro sześć rot w froncie znajdować się będzie , nie rachując szefa sekcyi , tenże szef nim każe maszerować znowu krokiem po-

---

(1) Tabl. XIII. fig. 5.

(2) Tabl. XIII. fig. 6.

dróznym, wprzód połowie rot znajdujących się jeszcze w tyle, każe wstąpić na miejsce, i takieży liczbie z przeciwney strony przewodniego odłamać się; gdy tak sekcyja mająca 6 rot w froncie równą liczbę rot odłamanych będzie miała z kaźdey strony, szef plótonu zakomenderuje:

1. *Krok podróżny.*
2. *Marsz.*
3. *Do woli — broń.*

159. Te komenderowania uskutecznią się, tak jak przepisano w szkole plótonu Nro 243 i 244.

160. (1) Szef sekcyi każe potém wstąpić rotom raz z prawego, drugi raz z lewego skrzydła, w miarę rozszerzenia się drogi.

161. Wszystkie poruszenia opisane wyżej wykonają się na komendę szefa sekcyi, naprzód w sekcyi naczelney, a następnie we wszystkich innych, gdy kaźda na to samo miejsce przyjdzie.

162. Sekcyja naczelna postępuje tak, iak są zakręty drogi lub wąwozu; następujące sekcyje nie zważając na kierunek, następnie wszystkie przejdą tam, gdzie przeszła sekcyja poprzednica. Żołnierz nigdy nie powinien mieć złej drogi, i kaźdy ile można tam przejść powinien, gdzie go kierunek jego prowadzi.

163. Odmiany kierunku wszystkie bez komenderowania uskutecznią się, gdy sekcyja ma-

---

(1) Tabl: XIII. fig: 7.

szeruie krokiem podróznym: szefowie sekcji ostrzegą tylko o tém swe sekcye, w ten czas, gdy odmiana kierunku będzie znaczna, a dwa ostatnie szeregi i rotę odłamane w tém samym miejscu kierunek odmieniają, co pierwszy szereg.

164. Gdy dwie sekcye naczelne wyidą z wozu, szef plótonu każe złożyć plóton, za ostrzeżeniem szefa batalionu lub adjutanta majora; szefowie następnych plótonów każą ie uformować przychodząc na toż samo miejsce.

165. Szef batalionu, adjutant major i adjutant z pilnością dóyrzają, aby wszystkie prawidła w tym artykule przepisane, były zachowane, aby kolumna nigdy nie przedłużała się, i aby ani zatrzymywano się, ani nabiegiwano w marszu, co szczególnie zależy od uwagi szefów sekcjów, aby ludzie zawsze równo maszerowali.

166. Szef batalionu lub adjutant major, znajdować się ma na czele batalionu dla regulowania kroku pierwszego oddziału, i wskazania szefowi tego oddziału, kiedy ma kazać uskutecznić różne poruszenia rot wyżej przepisane, podług okoliczności.

167. Gdy kolumna składa się z kilku batalionów, każdy z nich wykona to, co dla naczelnego przepisano, na tém samym miejscu i tym samym sposobem.

168. Aby uskutecznienie wszystkich tych poruszeń ułatwić woysku, i przyzwyczaić go do

marszu w kolumnie podróżney w drogach ciasnych bez przedłużenia kolumny; szefowie batalionu każą powszechnie maszerować krokiem podróżnym, gdy bataliony wychodzić będą na musztrę, lub gdy z niej powracają, i każą im czasem przejść przez ciasne miejsca, aby lepiey zrozumieli użytek prawideł wyżej przepisanych; mogą nawet w ciągu musztry, gdy żołnierze dobrze się nauczą miary i prędkości kroku zwyczajnego, kazać czasem maszerować batalionowi w kolumnie podróżney, kazać się łączyć plutonom, to razem, to następnie i pojedynczo, a potem uskutecznić odłamianie się rot, iak się wyżej objaśniło.

169. Tym końcem, szef plutonu naczelnego każe następnie zmniejszyć front swojej sekcyi aż do czterech, i znowu następnie każe wstąpić rotom na miejsce stosując się do prawideł wyżej przepisanych: szef batalionu zaleci adiutantowi majorowi, aby tego dopilnował, i wskazał szefowi tej sekcyi moment, kiedy będzie miał uskutecznić różne te poruszenia rot, które w tym artykule objaśniono.

170. Szef batalionu dojrzy sam, aby następujące sekcyje uskuteczniły każda toż samo poruszenie, co poprzedzająca w tém samym miejscu, i aby kolumna nie przedłużała się.

171. Gdy uauka ta kilka razy powtórzy się, szefowie sekcyi wydoskonalały się w wykonywaniu tych poruszeń i przyzwyczajały żołnierzy do

uskutcznienia z łatwością i dokładnością wszystkiego, co natura dróg w kolumnie podróźney wymagać może.

172. Zachowanie prawideł wyżej przepisanych do zmniejszenia frontu kolumny, podług okoliczności, jest tém łatwieysze, że szefowie sekcyów na to tylko uważać powinni, aby wszystko to kazać uskutecznić swojej sekcyi, co widzą, że poprzedzająca robi.

Uwagi ogólne względem kolumny podróźney.

173. Z wszystkich nauk, ktore dać woysku można, żadna w swém przyftosowaniu nie jest ważniejszą, iak ta, która się ściąga do kolumny podróźney: ieżeli ta nie zasadza się na dobrych prawidłach, nayczęściej się zdarza, że tylne oddziały kolumny podróźney, będą musiały dobiegać dla odzyskania swoich odstępow, albo czoło będzie się musiało zatrzymać, aż tył kolumny doydzie; że kolumna, nadto zabierając mieysca, nie potrafi oprzeć się napaści niespodziewaney; że marsz kilku godzinami będzie trwał dłużej, iak gdyby się był w porządku odprawił; że woysko będzie zmordowane; i że generał, nie mogąc wyrachować czasu, którego potrzebuie kolumna do przebiegnięcia naznaczoney rozległości mieysca, nigdy nie potrafi z dokładnością ułożyć marszu, kilku kolumn razem.

174. Kolumna podróźna, gdy droga dobra

i kray równy, powinna na minutę przebiec 85 do 90 kroków; ta prędkość nie jest za wielka, iakożkolwiek kolumna będzie głęboka; lecz w drogach zepsutych przez deszcze, na gruncie ornym, w piasku lub w górach, prędkość bydcz ma 65 kroków na minutę; do szefa kolumny należy przystosować prędkość marszu do okoliczności. Kolumna z jednego regimentu lub nawet brygady z łatwością może przebiec 90 do 100 kroków, kiedy tego potrzeba.

175. Najpewniejszy środek, aby kolumna podróżna dobrze maszerowała, jest ten, aby zawsze równo i porządnie maszerowała, i żeby, gdy przeszkoda jaka przymusi jeden lub więcej oddziałów zwolnić lub zmniejszyć krok, natychmiast powróciły do pierwiastkowego, skoro przyczyna ta ustanie.

176. Nigdy oddział nadto odstępu zoftawiać nie powinien między sobą a poprzedzającym; lecz czasem potrzeba zmniejszyć ten odstęp, aby nie spóźnić marszu, iak się niżej objaśni.

177. Jeżeli naprzykład, oddział naczelny trafi na trudną przepawę, na przykry wzgórek, lub inną iakąkolwiek przeszkodę, która go przymusi zwolnić lub zmniejszyć krok, następujący oddział, nie powinien dla tego, ani zwolnić, ani zmniejszyć kroku przed przyściem na toż samo miejsce, gdyby nawet ztąd wypadło mu zupełnie zbliżyć się do poprzedzającego oddziału: trzeci oddział toż samo zachować powinien

względem drugiego; czwarty względem trzeciego, i tak daley aż do końca kolumny.

178. Gdyby zamiast zachowania tego prawidła, wszystkie oddziały kolumny zwolniły lub skróciły krok razem, wypadłoby ztąd, gdyby naprzykład długość kolumny była z 600 sążni, że ostatni oddział, zaczął zwolnić swój krok o 600 sążni od przeszkody, a zatém, aby kolumna nie przedłużała się, musiałby oddział naczelny minawszy przeszkodę, jeszcze 600 sążni maszerować wolniejszym lub skróconym krokiem. Łatwo ztąd poznać można, do jakiego stopnia, spóźniłyby się tém marsz kolumny, gdyby często spotkała podobne przeszkody.

179. Wypadłoby ztąd jeszcze, gdyby chciało zawsze dokładnie utrzymywać odstępy między oddziałami, że gdy oddział naczelny zmniejszyłby lub skrócił krok, następujący dopiero po iednym lub dwóch krokach to dostrzegłszy, zmniejszyłby swój odstęp; toż samo doświadczyłby trzeci oddział względem drugiego, czwarty względem trzeciego i t. d. z kądby wynikło, że każdy z tych oddziałów musiałby potém maszerować w mieyscu dla odzyskania swego odstępu; coby było przyczyną zatrzymywania się, dobiegiewania i bujania ustawicznego w kolumnie.

180. Wszystkim tym niedogodnościom zapobieży się, gdy każdy oddział zatrzyma swój krok aż do momentu spotkania przeszkody, i odstępy potém same przez się znowu wezmą się,

ponieważ każdy oddział po przebyciu przeszkody, powracając do pierwsiastkowego kroku, gdy tym czasem oddział następujący, dla przeszkody swój musiał zmniejszyć, wypadnie ztąd, że pierwszy oddział w kolumnie oddali się w tym samym stosunku od drugiego, w jakim drugi zbliżył się był przed przeszkodą do pierwszego; co następnie powtarzając się we wszystkich oddziałach, każdy minawszy przeszkodę będzie miał odstęp swój przyzwoity od poprzedzającego.

181. Tym sposobem nigdy kolumna nie przedłuży się, lecz gdy spotka wzgórek, część kolumny, która wchodzi, tyle zmniejszy odstępy, ile zwolniła lub skróciła krok; i tak gdy szostą częścią *n. p.* zwolniła krok, każdy oddział miałby szostą częścią za mało miejsca do zachodzenia do boju, gdy tym czasem część, która jeszcze maszeruje na równinie, albo która już weszła na wierzchołek góry, miałaby swe odstępy, gdyby w takiej okoliczności kolumna widziała się przymuszoną zachodzić do boju dla zrobienia frontu na bok, każdy oddział, któryby nie miał dosyć odstępu na długość swego frontu, zostawiłby za linią w tyle iedną lub więcej rot, w miarę niedostatku miejsca; zkądby nic zdróżnego nie wynikało, gdyż te rotę zbytnie każdego batalionu mogłyby formować ieden lub dwa plutony, któreby się postawiły w rezerwie za batalionem, albo któreby się wzmożniły części linii, któreby tego potrzebowały.

182. Gdy

182. Gdyby kolumna zamiast zrobienia frontu na bok, miała się formować naprzód lub w tył do boju, tém prędzey uformuje się, im mniej będzie zabierać miejsca. Dowiedliśmy zatem, że prawidło wyżej ustanowione czyni marsz kolumny żywszem i mniej trującym, bez narażenia iey na niebezpieczeństwo w ozasie napaści.

183. Ile razy czoło kolumny schodzić będzie z góry, ten sam krok zachować powinna, który miała w równinie.

184. Gdy szef kolumny zechce kazać przyspieszyć krok lub zwolnić, poszle rozkaz stosowny do szefów wszystkich batalionów, zalecając im, aby się każdy stosował do poprzedzającego, a sam kaze nieznacznie zwolnić lub przyspieszyć krok batalionowi naczelnemu, aż krok ten będzie taki, jaki osądzi być potrzebnym.

185. Gdy kolumna składa się z kilku batalionów, szef kolumny zostawi zawsze adjutanta za kolumną, który go szybko ostrzedz powinien, gdyby koniec kolumny nie mógł wystarczyć kroku.

186. Gdy w kolumnie maszerującej plutonami dla niedostatku miejsca, wypada odłamać kilka tylko rot, szefowie plutonu z prawego i lewego skrzydła kazać się rotom odłamać; lecz, gdyby tak mało było miejsca, że front połową zmniejszyé potrzeba, lepiej na ów czas złamać plutony na sekcyje.

187. Lepiej zawsze złamać plótony batalionu razem; lecz do złożenia znowu plótonów wszystko iedno, czyli to poruszenie uskuteczni się razem w całym batalionie lub następnie plótonami: w kolumnie złożoney z sekcyów lepiej także, aby na komendę szefa batalionu, we wszystkich sekcyach razem potrzebna liczba rot odłamowała się, przed wniysciem w wąwóz, kiedy zawczasu jest znana szerokość iego w nayeźszem miejscu. Gdy niedostatek miejsca przymusi sekcyą do wzięcia kroku taktowego, prędkość ta sama powinna być zachowana, co w kroku podróznym.

188. W ciągnieniu się, sekcye spory krok brać powinny, bądź dla złamania, bądź dla złożenia plótonów; toż samo zachować powinny odłamujące się lub na miejsce wstępuiące roty. Odłamując lub formując następnie plótony, uważać należy, aby żaden oddział nie zmniejszył ani zwolnił kroku, gdy poprzedzający poruszenie to uskutecznia, inaczey kolumna przedłużyłaby się.

189. Dowiodło się wyżey, że kolumna nie może maszerować krokiem podróznym mnieyszym frontem iak sześciu ludzi, nie rachuiąc szefa sekcyi, bez przedłużenia się: kolumna maszeruiąca krokiem podróznym, trzema frontem, nie rachuiąc szefa sekcyi, zabierałaby drugie tyle miejsca niż w szyku boiowym; i gdyby niespodzianie była napadniętą, mogłaby być

Porażoną przed uformowaniem się. Dla tego lepiej znajdując się w bliskości nieprzyjaciela, maszerować krokiem taktowym i w zamkniętych szeregach, gdyby droga nie pozwalała maszerować frontem sześciu ludzi, nie rachując szefa sekcji.

190. Gdyby kolumna spotkała miejsce tak ciasne, że tylko jednym lub dwoma ludźmi razem iść można, szef kolumny rozkaże jedną lub dwiema rotami przechodzić; rotę powinny jak najbliżej postępować jedna za drugą i bez stracenia czasu, sekcye formować się będą w miarę wychodzenia z cieśniny; czoło kolumny pomaszeruje naprzód, aż tyle zostawi miejsca między sobą i wężozem, że się wszystkie w kolumnie ściśniętey zmieści; na ów czas się zatrzyma, i zaczeka, aż koniec kolumny przejdzie.

A R T Y K U Ł III.

Odmiana kierunku w kolumnie w całych odstępach.

191. Gdy szef batalionu zachce kazać odmienić kierunek, rozkaże to szefowi pierwszego oddziału kolumny, a sam stanie tam, gdzie się poruszenie będzie miało zacząć, czyli kierunek w stronę przewodnidgo lub przeciwną będzie miał odmienić się tak, jak wyrażono na Tablicy XIV. fig: 1 i 2, gdzie zostanie dopóty,

póki ostatni oddział jego batalionu nie dojdzie do niego.

192. Przewodni każdego oddziału tak maszerować powinien, aby przeszedł koło samej głowy konia szefa batalionu, gdzie skoro dojdzie, szef oddziału każe odmienić kierunek na komenderowanie, i podług prawideł przepisanych w szkole plótonu.

193. Gdy kolumna odmieni kierunek w przeciwną stronę przewodniego, szef batalionu dojrzy z pilnością, aby przewodni każdego oddziału zachodząc, nie przybierał ani skracał długości frontu, lecz przechodził przez wszystkie punkta okręgu, który ma przebiec.

194. Ile razy w nowym kierunku nie będzie przedmiotu widocznego i znacznego, któryby służył za punkt stosunkowy dla przewodniego naczelnego oddziału, adjutant major tam się uda o trzydzieści lub czterdzieści kroków naprzód, a pierwszy przewodni skoro zajdzie, obierze sobie dwa punkta w linii prostej między nim i adjutantem majorem, twarzą do niego obróconym; pierwszy ten przewodni w miarę postępowania dalej, nowe sobie punkta obierać powinien.

195. Adjutant dojrzy, aby przewodni maszerowali prosto na szefa batalionu stojącego na punkcie obrotu, tak, aby się otarli o głowę jego konia.

196. Gdy kolumna z kilku składa się batalionów, szef drugiego batalionu stanie na pun-

kie zachodzenia w moment, kiedy szef batalionu poprzedzającego to miejsce opuszcza; i tak daley od batalionu do batalionu, aż do końca kolumny: adjutant major pierwszego tylko batalionu stanie w nowym kierunku, gdyż czoła wszystkich innych batalionów, powinny wstępować w ślady batalionu poprzedzającego.

Uwagi względem odmiany kierunku w kolumnie.

197. Dowiedziono w szkole plótonu, iak jest rzeczą ważną, aby każdy oddział uskutečnił odmianę kierunku w tém samym właśnie miejscu, co oddział naczelny, i aby maszerował prosto aż do tego miejsca; aby punkt zachodzenia był zawsze odsłonięty, tak, żeby oddział zachodzący, nie zatrzymywał oddziału następującego, i aby przewodni każdego oddziału znajdujący się na stronie kierunku, nie przedłużał, ani skracał kroku w obrocie. Im kolumna będzie dłuższa, tém zachowanie ścisłe tego prawidła jest potrzebniejsze, ponieważ błąd mało znaczący na czele, stałby się bardzo wielkim, żeby się rozciągał aż do końca długiey kolumny; czemu szefowie batalionu, adjutanci majorowie i adjutanci z naywiększą troskliwością zapobiedz powinni.

198. Podczas nauki szef batalionu może postawić wytycznego na swoim miejscu na punkcie

obrotu ; lecz gdy kolumna składa się z kilku batalionów , sam w tém miejscu stanąć powinien.

A R T Y K U Ł . IV.

Odmiana kierunku w kolumnie w całych odstępach przez prędkie manewr.

199. Odmiana kierunku przez prędkie manewr na tém się zasadza , ſby kolumnę w warzszu szybko w nowy przenieść kierunek , tak , aby oddziały zamiast postępowania w pierwsiastkowym kierunku , i zachodzenia następnie w tém samym miejscu co oddział naczelny , wchodziły w nowy kierunek rotami.

200. A tak kolumna w otwartych odstępach plutonami znajdując się w marszu i mająca prawe skrzydło na czele , gdy szef batalionu zechce iey kazać odmienić kierunek na lewo przez prędkie manewr , ostrzeże szefa pierwszego plutonu , aby kazał odmienić kierunek w lewo , i wskaże oraz przewodniemu lewemu tego plutonu (1) punkt , na który będzie miał maszerować po obrocie , albo gdyby nie było przedmiotu wyraźnego , któryby służył za punkt stosunkowy przewodniemu naczelnemu , posle adjutanta majora o 30 lub czterdzieści kroków naprzód na nowy kierunek.

---

(1) Tabl. XIV. fig. 5.

201. Plóton naczelny odmieni kierunek w lewo na komendę swego szefa, a przewodni lewy tego plótonu postępować będzie w nowym kierunku sposobem opisanym wyżej Nro 194.

202. Gdy przynajmniej dwa plótony wniyda w nowy kierunek, szef batalionu zakomenderuje:

1. *Prędkie manewr przez prawo.*
2. *Sześć ostatnich plótonów krok podwójny.*
3. *Marsz.*

203. Na komendę *marsz*, wszystkie plótony oprócz tych, które już weszły w nowy kierunek, obróca się prawo w marszu, i wezmą krok podwójny; plótony poprowadzone każdy przez swego szefa znajdujacego się obok prawego przewodniego, pomaszerują rotami ku nowemu kierunkowi, i następnie wniyda w kolumnę, mając się ku czołu teyże, dopóki to dalej postępuje, a wchodząc w kolumnę, każdy plóton weźmie kierunek równoodległy do plótonu przed nim maszerujacego.

204. Każdy szef plótonu zrównawfszy się z przewodnim lewym tych plótonów, które już weszły w kolumnę, zatrzyma się sam, przepuści około siebie swój plóton, uważając, aby przewodni prawy, który go prowadzi, maszerował równoodlegle do plótonu poprzedzajacego:

a gdy lewy przewodni zrówna się z szefem plótonu, tenże zakomenderuje :

1. *Plóton.*
2. *Stój.*
3. *Front.*
4. *Marsz.*
5. *Przewodni na lewo.*

205. Te komenderowania szybko jedno po drugim wyrzeczone być powinny.

206. Na trzecie komenderowanie, plóton front zrobi: szef plótonu natychmiast stanie o dwa kroki przed środkiem plótonu, a lewy przewodni w kierunku przewodnich poprzedzających.

207. Komenda *marsz*, w ten czas powinna być wyrzeczona, kiedy plóton ma swój odstęp, plóton żywo pomaszernie, biorąc krok ten sam, co plóton poprzedzający, a przewodni lewy wstępniąc w ślady poprzedzającego.

208. Na piąte komenderowanie, plóton przymknie się nieznacznie do swego przewodniego lewego, gdyby był odstęp między rotami, i flosować się powinien do kierunku tego przewodniego.

209. Szef batalionu uważać powinien marsz plótonów maszerujących rotami i dopilnuje, aby się miały ku czółu kolumny tak, aby wchodząc w kolumnę, nigdy nie miały zbyt wielkiego od-

stępu; tym końcem każdy plóton wchodząc w kolumnę, powinien dochodzić do plótonu, który go poprzedza.

210. Adjutant major maszerować powinien obok przewodniego naczelnego, uważając, aby ten przewodni postępował dokładnie w kierunku jemu wskazanym, i aby przewodni, który idzie za nim, maszerował w tymże samym kierunku.

211. Adjutant w równości z ostatnimi plótonami maszerować powinien.

212. W kolumnie mającej lewe skrzydło na czele, poruszenie to odwrotnemi sposobami skuteczni się.

Uwagi względem prędkiego manewru.

213. Najważniejszą jest rzeczą, aby plótony wchodząc w kolumnę, nie traciły nigdy swego odstępu, i dla tego powiedziano, aby się miały ku czole kolumny, maszerując rotami ku nowemu kierunkowi, i aby maszerowały krokiem podwójnym, bez czego strata odstępów byłaby niechybna: dla tego także kazano szefom plótonu, aby komenderowania ich szybko jedno po drugim następowały wchodząc w kolumnę, i aby komenderowali *marsz*, a potem dopiero *przewodni na lewo*.

214. Można by także, gdyby tego potrzeba, — kazać razem maszerować i dwom naczelnym pló-

enom rotami tak , iak i następującym , prowadzić je tak , aby prosto weszły w nowy kierunek , gdzie doszedłszy też plötony zrobiłyby front , i w nowym postępowałyby kierunku

215. Gdyby szef batalionu chciał zatrzymać kolumnę , nimby wszystkie plötony weszły w nowy kierunek , na komendę szefa batalionu *stóy* , te tylko zatrzymałyby się , które w ten kierunek już weszły : te zaś , któreby ieszcze maszerowały rotami , maszerowały dalej , mając się w tył , i tym sposobem weszłyby w nowy kierunek , zachowując odstęp przyzwoity od plötону poprzedzającego ; poczem zachodziłyby do boiu w miarę wstępowania w kolumnę , gdyby plötony naczelne już skutecznily to poruszenie.

A R T Y K U Ł . V.

Zatrzymać kolumnę.

216. Szef chcąc zatrzymać kolumnę w marszu będącą , zakomenderuie :

1. *Kolumna.*
2. *Stóy.*

217. Na komendę *stóy* , która powinna bydzć powtórzona przez szefów plötónów , skoro ją tylko usłyszą , kolumna zatrzyma się ; żaden już przewodni nie ruszy się , choćby nawet nie-

niał odstępu, albo nie znajdował się w kierunku przewodnich poprzedzających.

218. Gdy szef batalionu po zatrzymaniu kolumny zechce, aby zaszła do boju, stanie nieco przed przewodnim czoła, obróciwszy się do niego twarzą; ten przewodni i następujący spojrzą się na szefa batalionu, aby się zaraz stosować mogli do kierunku, który im wskaże.

219. Gdyby szef batalionu chciał dać kierunek ogólny przewodnim kolumny, postawi dwóch pierwszych przewodnich w nowym kierunku, potem zakomenderuje:

Przewodni na swoich poprzedników.

220. Na komenderowanie, wszyscy następujący przewodni wysuną się szybko w kierunku dwóch pierwszych przewodnich, zostawiając między sobą doskonale odstępy plótonu; szef batalionu poprawiwszy ich w tym kierunku, zakomenderuje:

W lewo (lub w prawo) — równaj się.

221. Na to komenderowanie każdy plóton urowna się przysuwając się do swojego przewodniego; szefowie plótonu, odstąpią o dwa kroki od swego przewodniego, urownają szybko swe plótony równoodległe do poprzedzającego, zakomenderują potem *stać*, pójdą szybko na swoje miejsce w kolumnie.

222. Gdyby szef batalionu nie sądził potrzebą ogólny dać kierunek przewodnim kolumny, poprawi tylko urównanie tych, którzyby wyszli z kolumny lub nadto weszli wewnątrz, komenderując: *przewodni tego plutonu*, (lub *plutonów*) *odsuń się* lub *przysuń się*; na te komendę oznaczeni przewodni staną w kierunku, drudzy zaś nie ruszą się.

223. Gdyby nakoniec przewodni ogólni maszerowali z boku kolumny, szef batalionu zatrzymawszy ją, i stanawszy za podchorążym, uważałby czyli naczelny ogólny przewodni i podchorąży dokładnie znajdują się w przedłużeniu dwóch punktów naprzód wskazanych, na które powinni byli kierować się, i poprawi ich, gdyby potrzeba była; podobnym sposobem poprawi adjutant ogólnego przewodniego tylnego kierunku; co skuteczniejszy szef batalionu zakomenderuje:

1. *Przewodni na linię.*

224. Na to komenderowanie, przewodni znajdujący się na skrzydle każdego plutonu z strony kierunku, szybko weyde w kierunek przewodnich ogólnych, obróciwszy się twarzą ku czołu kolumny; adjutant major znajdujący się przed ogólnym przewodnim czoła i twarzą do niego obrócony, i adjutant znajdujący się z tyłu ogólnego tylnego przewodniego, szybko urównają przewodnich plutonów.

225. Szef batalionu przerwawszy kierunek przewodnich, zakomenderuje:

1. *W lewo (lub w prawo) równaj się.*

226. Na to komenderowanie wszystkie plutony kolumny zemkną się do swych przewodnich, a ich szefowie szybko ich urownają, stanąwszy o dwa kroki zewnątrz przewodnich.

U w a g a.

227. Sposoby skazane wyżej Nro. 219 dla dania ogólnego kierunku przewodnim kolumny, nie przydadzą się, jeżeli jest w otwartych odstępach, chyba że kolumna składa się tylko z jednego lub dwóch batalionów gdyby zaś liczba batalionów była większa, szef kolumny, kazałby podchorążemu i ogólnym przewodnim każdego batalionu wystąpić na kierunek, który chce dać kolumnie, iak się niżej objaśni w tytule ewolucyów linii.

A R T Y K U Ł VI.

Scisnąć kolumnę na pół odstepu lub do rozwiania.

228. Batalion będąc w kolumnie plutonami, w całych odstępach, gdy szef batalionu zechce scisnąć kolumnę na pół odstepu, zakomenderuje:

1. *Na pół odstepu.*

2. *Marsz.*

229. Na komenderowanie *marsz*, które wszyscy szefowie plutonu powtórzą, oprócz plutonu naczelnego, pierwszy pluton nie ruszy się, jeżeli kolumna stoi na miejscu, a szef jego zakomenderuje: *w lewo* (lub *w prawo*) — *równaj się*; lecz jeżeli kolumna jest w marszu, szef plutonu pierwszego, za ostrzeżeniem szefa batalionu zakomenderuje:

1. *Pluton.*
2. *Stój.*
3. *W lewo* (lub *w prawo*) *równaj się.*

230. Na komendę *marsz*, szefa batalionu, wszystkie plutony, oprócz naczelnego, zaczną maszerować, albo dalej pomaszerują, a gdy który pluton dojdzie do poprzedzającego na pół odstęp, szef jego zatrzyma go na komenderowanie powyższe.

231. W moment, gdy pluton który zatrzyma się, lewy przewodni, jeżeli kolumna ma prawe skrzydło na czele, a prawy przewodni, jeżeli ma lewe skrzydło na czele, szybko stanie w kierunku przewodnich poprzedzających; szef plutonu, stanąwszy zewnątrz swego przewodniego zakomenderuje: *w lewo* (lub *w prawo*) — *równaj się.*

232. Skoro pluton będzie urównany, szef plutonu zakomenderowawszy *stać*, stanie o dwa kroki przed środkiem plutonu.

233. Nie potrzeba wchodzić w kierunek przewodnich, dopóki nie staną; dosyć na tém, aby każdy postępował w ślady przewodniego poprzedzającego.

234. Szef batalionu znajdujący się na boku kolumny z strony kierunku, dojrzy skutecznienia tego poruszenia, i aby szefowie plutonu zatrzymali dokładnie swe plutony w odstępie półplotonowym.

235. Adjutant major stanie o kilka kroków przed plutonem naczelnym, obróci się twarzą do przewodniego, znajdującego się na stronie kierunku, i z pilnością poprawi kierunek przewodnich następnych, w miarę iak który wchodzi w kierunek.

236. Adjutant znajdować się będzie w równości z ostatnim przewodnim.

237. Aby kolumna zemknęła się do rozwiania, szef batalionu zakomenderuje:

1. *Zemknij się do rozwiania.*
2. *Marsz.*

238. Szefowie plutonu sosować się będą do tego wszystkiego, co im tu wyżej przepisano, wyjąwszy, że swe plutony o trzy tylko kroki odstępu od plutonu poprzedzającego zatrzymają; słuszący przystąpią na krok jeden, gdy ich pluton się równa.

ARTYKUŁ VII.

Maszerować w kolumnie w półodstępach lub w kolumnie ściśniętej.

239. Gdy kolumna w półodstępach lub zemięta do rozwiania stoi na miejscu, szef batalionu każe jej maszerować na toż samo komenderowanie, iak gdyby była w odstępach otwartych.

240. Sposoby zachowania kierunku są też same w kolumnie w półodstępach lub ściśniętej, co i w kolumnie z otwartemi odstępami, wyjąwszy przewodnich ogólnych.

241. Gdy szef batalionu zechce zatrzymać kolumnę w półodstępach lub ściśniętą, tym samym komenderunie sposobem, iak gdyby w otwartych była odstępach; a gdy potem osądzi potrzebą dać kierunek ogólny przewodnim kolumny, użyje komenderowań wyrażonych Nro 219.

242. W kolumnach na półodstępu lub ściśniętych, szefowie plótonu powtórzą komenderowania *marsz i stóy*, iak w kolumnie z otwartemi odstępami.

ARTYKUŁ VIII.

Odmiana kierunku w kolumnie w półodstępach.

243. Gdy kolumna na półodstępu będzie miała odmienić kierunek, bądź w stronę przewodniego, bądź w przeciwną, tym samym sposobem

bem i na też same komenderowania skuteczni to poruszenie, iak w kolumnie z otwartemi odstępami, (1) wyiawszy, że w odmianach kierunku w przeciwną stronę przewodniemu, na osi obrotu każdego plótonu stojący powinien maszerować krokiem stopowym zamiast sześciocalowym: bez czego punkt zachodzenia nie byłby dosyć prędko odsunięty, ponieważ odstęp między plótonami jest połową mniejszy iak w kolumnie z otwartemi odstępami; co wymaga, aby na osi znajdujący się przedłużył swój krok w tymże samym stosunku, dla niezatrzymywania plótonu następującego.

ARTYKUŁ IX.

Odmiana kierunku w kolumnie ściśniętej.

244. Gdy kolumna ściśnięta będzie miała odmienić kierunek, należy ją zatrzymać, jeżeli jest w marszu, a poruszenie skuteczni się przez marsz rotami w oddziałach sposobem następującym.

245. (2) Batalion (A) mając prawe skrzydło na czele, gdy szef batalionu chcąc go postawić na linii (c. b.), wskaże adjutantowi majorowi drzewo (b), iako punkt stosunkowy pracy; adjutant major natychmiast postawi na no-

---

(1) Tabl: XV. fig: 1.

(2) Tabl: XV. fig: 2.

wym tym kierunku dwóch wytycznych (*e. d.*) oddalonych jeden od drugiego mniej nieco niż długość frontu pierwszego oddziału, i z których pierwszy stanąć powinien przed pierwszą rotą prawego skrzydła tegoż oddziału; poczem szef batalionu zakomenderuje:

1. *Odmiana kierunku przez prawo.*
2. *Batalion w pra—wo.*
3. *Marsz.*

246. Na drugie komenderowanie, kolumna zrobiwszy w prawo, szef każdego oddziału stanie obok prawego swego przewodniego.

247. Na komendę *marsz*, oddziały wszystkie razem maszerować zaczną; przewodni prawy naczelnego oddziału od pierwszego kroku zaczawszy równoodlegle maszerować powinien, do wystawionych wytycznych na nowym kierunku; szef oddziału zatrzymawszy się w témże miejscu, gdzie był stanął, przepuści oddział koło siebie, a skoro lewy przewodni go minie, zakomenderuje:

1. *Plóton (lub dywizya.)*
2. *Stóy.*
3. *Front.*
4. *W lewo równay się.*

248. Na czwarte komenderowanie, oddział przytąpi do dwóch wytycznych, gdzie go szef jego ozempędzey wyrówna.

249. Prawy przewodni każdego następującego oddziału, stosować się powinien do kierunku przewodniego prawego poprzedzającego oddziału, tak, aby w nowy kierunek wszedł równoodlegle do tegoż-oddziału i w odstępnie trzech kroków od jego trzeciego szeregu.

250. Każdy szef oddziału zatrzyma się co do swojej osoby, skoro przyjdzie w kierunek lewych przewodnich oddziałów znajdujących się już w nowym kierunku, przepuści koło siebie swój oddział, i stosować się będzie w zatrzymaniu i urównaniu go do tego, co przepisano wyżej w Nrze 87 i 88.

251. (1) Jeżeli szef batalionu, zamiast odmiany kierunku przez prawo, zechce kazać odmienić kierunek przez lewo dla postawienia kolumny w kierunku prostopadłym do pierwszego, wskaże adjutantowi majorowi drzewo (*f*), jako punkt stosunkowy lewy; adjutant major postawi natychmiast w nowym kierunku dwóch wytycznych (*g h.*), w mniejszym odstępnie niż front pierwszego oddziału; i z których pierwszy stanie przed rotą lewego skrzydła tego oddziału, to skuteczniejszy, szef batalionu zakomenderuje:

1. *Odmiana kierunku przez lewo.*
2. *Batalion w le — wo.*
3. *Marsz.*

---

(1) Tabl: XV. fig: 1.

252. Na drugie komenderowanie wszystkie oddziały zrobią w lewo, a ich szefowie staną obok lewego przewodniego.

253. Na komendę *marsz*, oddziały wszystkie razem maszerować zaczną, prowadzony każdy przez swego szefa.

254. Oddział naczelny od pierwszego zaraz kroku maszerować powinien, tak iak się przepisało wyżej z tą różnicą, że go szef iego sam prowadzi tak daleko, aż lewy przewodni zbliży się do wytycznego (g), zatrzyma go nieco przedzwy, nim zupełnie dojdzie i urowna, iak wyżej.

255. Szef batalionu zawsze na tey stronie znajdować się powinien, w którą oddziały maszerować mają w nowy kierunek, i dopilnuie, aby każdy oddział równoodlegle od czoła i w należytych odstępach wchodził.

256. Adjutant major o kilka kroków przed przewodnim naczelnego oddziału stanąć i twarzą do niego obrócić się powinien, z kąd dokładnie urowna przewodnich, skoro który wniydzie w nową dyrekcyą.

257. Adjutant przy ostatnim oddziale znajdować się powinien.

Uwagi względem odmiany kierunku w kolumnie ściśniętey przez marsz rotami oddziałów.

258. Ażeby to poruszenie z łatwością i dokładnością skutecznie się mogło, potrzeba, aby

oddział naczelny odstąpił zupełnie kolumnę, a zatem gdy to poruszenie robi się przez prawo, potrzeba, aby przewodni lewy tego oddziału przynajmniej doszedł na miejsce, gdzie stał prawy; tym sposobem każdy oddział następujący mając przynajmniej długość swego frontu do przejścia, i lewe skrzydło każdego przechodząc przez punkt, gdzie stało jego prawe, oddział cały znajdować się będzie na komendę *stój*, w pozycji równoodległej do naczelnego oddziału.

259. Tym sposobem każdy kierunek dać można kolumnie ściśniętej, z jakiegokolwiek liczby batalionu złożoney.

260. (1) I tak kolumna może być ustanowiona w jakimkolwiek bądź kierunku całego półokręgu (*i. k. l.*); a po zrobieniu kontramarszu na drugim półokręgu (*m. n. o.*) każdy znowu kierunek wziąć może.

261. Gdyby nie było drzewa (*b. lub f.*), lub innego przedmiotu wyraźnego, szef batalionu postawi sam dwóch wytycznych w nowym kierunku.

A R T Y K U Ł X.

Kontramarsz.

262. Gdy kolumna jest w odstępach otwartych lub w półodstępach, kontramarsz uskute-

---

(1) Tabl. XV. fig. 1.

czni się na toż samo komenderowanie i temiż samemi sposobami, które przepisano w szkole plótonu, i każdy szef plótonu doda do komenderowania ostrzegającego plóton, numer swego plótonu, przed komenderowaniem: *stój*.

263. Kiedy kolumna jest ściśnięta, kontramarsz następującym robi się sposobem.

264. Gdy kolumna składa się z dywizyów i prawe skrzydło ma na czele, szef batalionu zakomenderuje:

1. *Kontramarsz.*
2. *Batalion przez prawo.*
3. *W pra — wo.*
4. *Dywizye parzyste naprzód.*
5. *Marsz.*

265. (1) Na trzecie komenderowanie cała kolumna obróci się w prawo; szefowie dywizyi staną obok prawego przewodniego, a lewy przewodni każdej dywizyi zrobi: *prawo w tył — zwrot*.

266. Na komendę *marsz*, same tylko dywizye parzyste, pomaszerują prosto rotami dla odstnienia dywizyów nieparzystych; przewodni, którzy zrobili *prawo w tył*, nie ruszą się z miejsca.

267. Gdy już ostatnia rota dywizyów maszerujących ma odstnieć przewodniego prawego stojących, szef batalionu zakomenderuje:

---

(1) Tabl: XVI fig: 1.

6. *Dywizye parzyste i nieparzyste rotami w lewo.*

7. *Marsz.*

268. Na komenderowanie *marsz*, które powinno być wyrzeczone w moment, gdy dywizye maszerujące odskonią te co stoją, wszystkie dywizye batalionu uskutecznią razem kontramarsz, stosując się do tego co przepisano w szkole plutonu; te które wyszły z kolumny uskuteczniejszy kontramarsz zewnątrz, pomaszerują dalej aż na swoje miejsce w kolumnie.

269. Gdy każda dywizya zbliży się do swego przewodniego lewego, szef dywizyi zakomenderuje:

1. *Takowa dywizya (albo grenadyery).*
2. *Stóy.*
3. *Front.*

270. Po zrobieniu *front*, odsunawszy się na dwa kroki zewnątrz lewego przewodniego, zakomenderuje:

4. *W prawo — równaj się.*

271. Na to komenderowanie dywizya przystąpi do lewego przewodniego, szef dywizyi urowna ją prostopadle do linii przewodnich; poczem zakomenderuje: *stać*, i stanie przed środkiem dywizyi: przewodni lewy znajdujący się

w kierunku przeydzie zatém za lewe skrzydło dywizyi, szybko przechodząc po przed pierwszym szeregiem, a na jego miejscu stanie prawy przewodni dywizyi.

272. Gdy lewe skrzydło formuje czoło, kontramarsz uskuteczni się podług tych samych zasad; w tym iak w poprzedzającym przypadku zawsze parzyste dywizye wyidą z kolumny i uskutecznią kontramarsz zewnątrz.

273. Gdy kolumna złożona była z plutonów, plutony parzyste wyidą z kolumny dla uskutecznienia kontramarszu zewnątrz.

274. W pierwszym batalionie, grenadyery toż samo zrobią co parzyste dywizye, a w drugim batalionie to, co przepisano dla dywizyów nieparzystych.

275. Szef batalionu znajdujący się na boku z strony kierunku dopilnuie uskutecznienia ogólnego tego poruszenia.

276. Po uskutecznieniu kontramarszu, adjutant major uda się do ostatniej dywizyi, która została pierwszą, a adjutant do pierwszej, która została ostatnią.

A R T Y K U Ł XI.

W kolumnie ściśniętej z plutonów, stojącej na miejscu i mającej prawe lub lewe skrzydło na czele, złożyć dywizye.

277. Gdy kolumna ściśnięta ma prawe skrzy-

dło na czele i stoi na miejscu, a szef batalionu chce kazać złożyć dywizye, zakomenderuje:

1. *Złóżcie dywizye.*
2. *Plótony parzyste przez lewo (1)*
3. *W le — wo.*
4. *Marsz.*

278. Na trzecie komenderowanie wszystkie plótony parzyste obrócą się w lewo, a szefowie tych plótonów staną obok lewego przewodniego.

279. Plótony nieparzyste i ich szefowie zostaną na miejscu; lecz przewodni prawego i lewego skrzydła tych plótonów staną przed rotą obok nich znajdującą się, obróciwszy się obydway twarzą w prawo i opierając lekko prawe ramię o piersi człowieka pierwszego szeregu tej roty dla oznaczenia kierunku.

280. Na komendę *marsz*, plótony parzyste tylko pomaszerują; szefowie tych plótonów zostaną na miejscu, przepuszczając je koło siebie, i gdy prawie już wyjdą z kolumny, zakomenderują:

1. *Plóton.*
2. *Stój.*
3. *Front.*

281. Szefowie plótonów parzystych po tém ostatniem komenderowaniu staną obok człowieka z lewego skrzydła pierwszego szeregu i plótonu swej dywizyi, i uroównają się dokładnie z tym pierwszym szeregiem.

282. Przewodni lewy drugiego plótonu stanąwszy oraz naprzeciwko iedney z trzech rot lewego skrzydła swego plótonu, i obróciwszy się twarzą w prawo, dokładnie się uroówna na przewodnich dwóch pierwszego plótonu dywizyi.

283. Przewodni lewy każdego drugiego plótonu, skoro tak stanie, szef plótonu zakomenderuje:

W prawo — równaj się.

284. Drugi plóton uroówna się z pierwszym, człowiek pierwszego szeregu, który odpowiada lewemu przewodniemu, dotknie piersiami prawego ramienia tegoż przewodniego, a szef drugiego plótonu uroówna go na tegoż człowieka; po uroównaniu, szefowie drugich plótonów zakomenderują: *stać*, lecz nie wyidą przed środek swego plótonu.

285. Gdy szef batalionu zobaczy dywizye złożone, zakomenderuje:

Przewodni — na miejsca.

286. Na to komenderowanie, przewodni szybko powrócą na swoje miejsca, lewy pier-

wszego plutonu przejdzie koło szefa drugiego plutonu, który mu wraz z zastępcą zrobi miejsce.

287. Szefowie pierwszych plutonów, którzy dotąd stali przed środkiem swego plutonu, staną o dwa kroki przed środkiem dywizyi.

288. Gdy lewe skrzydło znajduje się na czele, poruszenie to uskuteczni się sposobem odwrotnym; pierwsze plutony zrobią na ow czas to, co przepisano wyżej dla drugich plutonów, a przewodni, stojący przed pierwszą rotą prawego i lewego skrzydła drugich plutonów, obróci się twarzą w lewo. Na komendę: - *przewodni na miejsca*, przewodni prawy, i szef drugich plutonów wstąpią na swoje miejsca w środku dywizyi w pierwszym i trzecim szeregu, a szef dywizyi, który się znajdował w miejscu, gdzie przychodzi szef drugiego plutonu, pójdzie o dwa kroki przed środek dywizyi.

289. Szef batalionu znajdujący się na boku z strony kierunku, dopilnuje uskutecznienia tego poruszenia.

290. Kiedy kolumna nie jest ściśniętą, lecz w całych lub w półodstępach, szefowie drugich plutonów, po komenderowaniu: *front*, stanąwszy przed środkiem plutonu, zakomenderują, jeżeli prawe skrzydło jest na czele:

1. *Pluton naprzód.*
2. *Przewodni na prawo.*
3. *Marsz.*

291. Prawy przewodni każdego plótonu, tak pomaszeruje, aby przyszedł obok człowieka lewego skrzydła pierwszego plótonu swej dywizyi; drugie plótony zrównawszy się z trzecim, szeregiem pierwszego plótonu swej dywizyi zatrzymają się na komenderowanie szefa swego.

1. Plóton.
2. Stóy.
3. Prawo — równay się.

292. Na komenderowanie stóy, szefowie iako i przewodni lewi dwóch tych plótonów tak staną, iak przepisano Nro 281, 282.

Uwagi względem złożenia dywizyów na miejscu.

293. Ponieważ to poruszenie uważać można iako zasadę każdego rozwiania, należy je iak naydokładniey kazać uskutecznić.

294. Gdy drugi plóton maszeruje rotami, jeżeli ludzie nie wstępują krok w krok, zrobią się odstępy między rotami za zakomenderowaniem *front*.

295. Gdyby szef plótonu za prędko zatrzymał plóton, braknie mu miejsca do postawienia go, a roty, które nie są odsłonięte, będą przymuszone wypchnąć drugie naprzód, aby się pomieścić.

296. Gdyby za późno zatrzymał pluton, potrzeba, żeby potem w prawo się zemknął równając się; a w rozwijaniu kolumny każdy z tych błędów rozciągnąłby się na plutony następujące.

297. Ile razy przewodni oddziału stanie dla oznaczenia kierunku przed oddziałem, powinien koniecznie stanąć naprzeciwko jednej z trzech rot skrzydłowych swego urownanego oddziału: gdyby za wielki wziął odstęp, tak, żeby żadna rota jego oddziału nie odpowiadała mu, szef oddziału nie miałby punktu pewnego, na któryby równał.

CZĘŚĆ CZWARTA.

Rożne sposoby rozwijania kolumn.

ARTYKUŁ I.

Sposób oznaczenia linii boiowej.

298. Trzema sposobami można oznaczyć linią boiową.

299. *10d.* Wystawiać dwóch wytycznych w kierunku, jaki ma mieć linia.

300. *2re.* Stanąwszy na punkcie, gdzie jedno z skrzydeł linii będzie miało być oparte, i obierając potem drugi punkt na skrzydle przeciwném dla oznaczenia linii boiowej.

301. *3cie.* Obierając naprzód dwa punkta kierunku dwóch skrzydeł, i oznaczając potem

punktami pośredniczymi, linią prostą między owymi punktami, które czasem mogą być niedostępne.

302. W pierwszym przypadku, adjutant, który ma oznaczyć linię boiową, postawi dwóch wytycznych o czterdzieści lub pięćdziesiąt kroków jednego od drugiego w kierunku iemu wskazanym, przez co będą podstawą ogólnego urownania.

303. W drugim przypadku wskaże się adjutantowi punkt oparcia, na którym ma stanąć, i punkt kierunku skrzydła przeciwległego: adjutant zatem, stanąwszy niezwłocznie na punkcie oparcia, uftanowi dwóch wytycznych w odległości mniejszej, niż front pierwszego oddziału kolumny w kierunku iemu wskazanym; pierwszy z tych wytycznych powinien stanąć na samym punkcie oparcia.

304. W trzecim przypadku, gdzie punkta kierunku obydwóch skrzydeł są dane, oznaczy się linia prosta między temi dwoma punktami następującym sposobem.

305. (1) Użyje się do tego dwóch wytycznych lub adjutantów (*a*) i (*b*).

306. Gdy dwa punkta dane są, w prawo wieża (*d*) a w lewo drzewo (*c*), wytyczny (*a*) stanie, a drugi (*b*) w niejakim od niego odda-

---

(1) Tabl. XVI. fig. 3.

leniu na prawo zrówna się z wytycznym (*a*) i z drzewem (*c*).

307. Na ów czas, obydwaj wytyczni zacząć iść, iak gdyby na lewo zachodzili, uważając drzewo (*c*) za oś obrotu, i wytyczny (*b*), który przez cały ciąg tego poruszenia śtosować się powinien do wytycznego (*a*), równać się zawsze powinien z nim i drzewem (*c*).

308. Wytyczny (*a*) w tém postępowaniu patrząc zawsze na wytycznego (*b*), w ten moment się zatrzyma, gdy mu ten zakryje wieżę (*d*).

309. Jeżeli wytyczny (*b*) śtosował się dokładnie do poruszenia wytycznego (*a*) tak, że w ten moment, gdy mu tamten zakrył drzewo (*c*), ten zakrył tamtemu wieżę (*d*), obydwaj będą na linii (*c*, *d*), i punkta pośrednicze będą tém samém wynalezione.

310. Dwaj wytyczni zatrzymawszy się, obróć się twarzą jeden do drugiego, i gdyby jaka okazała się niedokładność w uskutecznieniu, wytyczny (*a*), mógłby ją prędko poprawić sposobem następującym:

311. Daymy na to, że wytyczny (*a*) postrzega wieżę (*d*) zewnątrz po lewey ręce, posunie się cokolwiek w lewo, a wytyczny (*b*), który zawsze powinien być w urównaniu z wytycznym (*a*) drzewem (*c*), śtosując się do niego, także się posunie, i wkrótce mu zakryje wieżę (*d*).

312. Gdyby przeciwnie wytyczny (*a*) po-

strzegł wieżę (*d*) po prawey ręce, posunie się nieco na prawo, aż wytyczny (*b*), który się do niego stosuje, mu ją zakryje.

313 Gdy te dwa punkta pośrednicze tym sposobem będą wynalezione, linia boiowa tém samém będzie oznaczoną.

A R T Y K U Ł II.

Różne sposoby formowania linii boiowej z kolumny w otwartych odstępach, mającey prawe lub lewe skrzydło na czele.

1d. W lewo (lub w prawo) — plutonami (lub dywizyami) zachodząc oddziałami następnie zachodzącemi.

2re. W prawo (lub w lewo) do boiu.

3cie. Naprzód do boiu.

4te. W tył do boiu.

1. Kolumna w odstępach otwartych, mająca prawe skrzydło na czele w lewo — plutonami (lub dywizyami do boiu).

314. Po zatrzymaniu kolumny, gdy szef batalionu urówna przewodnich tak, iak przepisano, zakomenderuje:

1. Plutonami (lub dywizyami — w lewo zachodź.

2. Marsz.

315. Na

315. Na pierwsze komenderowanie przewodni prawy plótonu naczelnego, szybko wyidzie na kierunek lewych przewodnich kolumny, obróciwszy się do nich twarzą, i stanąwszy tak, aby odpowiadał jedney z trzech pierwszych rot prawego skrzydła swego plótonu; adjutant major tego dopilnuie.

316. Na komenderowanie *marsz*, żywo przez szefów plótonów powtórzone, człowiek lewego skrzydła pierwszego szeregu każdego plótonu, obróciwszy się w lewo, oprze lekko swe piersi o prawe ramię przewodniego; plótony zaydą w lewo, podług prawideł zachodzenia w miejscu, stosując się do przepisów w szkole plótonu Nro 164. Każdy szef plótonu obróci się twarzą do swego plótonu, dla dopilnowania tego poruszenia, a gdy prawe skrzydło plótonu zbliży się o dwa kroki do linii boiowej, zakomenderuie:

1. *Plóton.*
2. *Stóy.*

317. Po zatrzymaniu plótonu, szef iego stanie na linii boiowej, obok człowieka lewego skrzydła plótonu po prawey iego ręce stojącego, i z nim urównawszy się dokładnie, zakomenderuie:

3. *W prawo — równay się.*

318. Na to komenderowanie, plóton stanie między swym szefem i człowiekiem z lewego

skrzydła pierwszego szeregu, na którego szef urówna plóton, człowiek prawego skrzydła plótonu naczelnego, który przypadnie na przewodniego prawego tego plótonu, lekko oprze pierś o lewe ramie swego przewodniego.

319. Każdy szef plótonu, po urównaniu onego zakomenderuje: *stać*, poczem szef batalionu zakomenderuje:

Przewodni — na miejsce.

320. Na to komenderowanie przewodni powrócą na swoje miejsca w szyku bojowym, przechodząc każdy przez rotę szefa plótonu najbliższego, który również iak i jego zastępca przepuści przewodniego; szef batalionu poiechawszy na prawe skrzydło, każe szefom plótonu poprawić urównanie, gdyby tego potrzeba było.

321. Gdy plótony zachodzą do linii bojowej, słusuiący staną dokładnie o dwa kroki za ostatnim szeregiem, przez co dostatecznie będą urównani.

322. Po urównaniu batalionów, gdy ich jest kilka, szef batalionu, adjutant major i adjutant pojadą każdy na swoje miejsca w szyku bojowym; lecz jeżeli tylko musztra jest dla nauki, mogą znajdować się tam, gdzie ich przytomność jest potrzebna. To prawidło jest powszechne po każdym zayściu do boiu.

323. Gdyby lewe skrzydło było na czele ko-

lumny, zasłaby plutonami w prawo; przewodni lewy osmego plutonu, zrobiłby to na pierwsze komenderowanie, co przepisano Nro 315 dla przewodniego prawego plutonu naczelnego,

Zachodzenie wspaczne.

324. Gdy czasem szef batalionu wystawia sobie potrzebę, aby batalion zaszedł w stronę przeciwną kierunku, i chcąc to iak najprędzey uskutecznić, jeżeli kolumna ma prawe skrzydło na czele.

1. *Na wspak plutonami w prawo — zachodź.*
2. *Batalion, przewodni na prawo.*

325. Na pierwsze komenderowanie, adjutant major stanie nieco przed prawym przewodnim pierwszym oddziału i twarzą do niego; adjutant stanie nieco za przewodnim prawym ostatniego oddziału; przewodni lewy pierwszego oddziału stanie na kierunku twarzą do przewodnich prawych kolumny i tak, iak przepisano Nro 315.

326. Na drugie komenderowanie, adjutant major i adjutant urówniają iak najprędzey przewodnich prawych kolumny.

327. Szef batalionu za tém komenderuje:

3. *Marsz.*

328. Na to komenderowanie człowiek prawego skrzydła pierwszego szeregu w każdym oddziale obróci się w prawo, oprze lekko pierś o lewe ramie przewodniego oddziału, a batalion zaydzie plótonami w prawo, podług prawideł przepisanych. Po skutecznieniu czego szef batalionu zakomenderuje :

Przewodni na miejsce.

2. *Kolumna w otwartych odstępach, mająca prawe skrzydło na czele, na prawo do boiu.*

329. (1) Gdy kolumna w otwartych odstępach, mająca prawe skrzydło na czele, ma się uformować na prawo do boiu, szef batalionu wkaże wprzód nieco adjutantowi punkt, gdzie chce oprzeć prawe skrzydło, iako też punkt kierunku lewy, adjutant zatem uda się z dwoma wytycznemi niezwłocznie, i ustanowi ich w kierunku iemu wskazanym, sposobem następującym.

330. Pierwszego postawi na samym punkcie oparcia, oznaczając miejsce, gdzie człowiek prawego skrzydła pierwszego szeregu naczelnego plótonu ma stanąć; drugiego postawi tam, gdzie jedna z trzech rot lewego skrzydła tegoż samego plótonu przypadnie; tak stanąć zaś

(*) Tabl: XVII. fig: 1.

powinni, aby prawe ich ramie do uformowanego batalionu obrócone było.

331. Gdy czoło kolumny zbliży się do punktu, gdzie szef batalionu chce oprzeć prawe skrzydło, szef ten zakomenderuje:

1. *Na prawo do boju.*

2. *Batalion przewodni na prawo.*

332. Na drugie komenderowanie kierunek weźmie się w prawo: przewodni prawy naczelnego oddziału, pomaszkuje prosto przed się, aż do tego punktu, gdzie oddział będzie miał kierunek odmienić.

333. Następujący przewodni, pomaszkują każdy w ślady poprzedzającego.

334. Gdy oddział naczelny zbliży się do pierwszego wytycznego, szef tego oddziału zakomenderuje:

1. *Obróć w prawo.*

A skoro zupełnie się zrówna z tym wytycznym, zakomenderuje:

2. *Marsz.*

335. Na komenderowanie *marsz*, oddział odmieni kierunek w prawo, podług prawidła zachodzenia w stronę przewodniego, a przewodni prawy pomaszkuje tak, aby żołnierz obok niego stojący przypadł prosto na wytycznego

prawego: szef oddziału maszerować powinien o dwa kroki przed środkiem swego oddziału.

336. Gdy oddział przybędzie naprzeciwko dwóch wytycznych, szef iego zakomenderuje:

1. *Plóton.*
2. *Stóy.*
3. *W prawo — równay się.*

337. Na drugie komenderowanie, oddział zatrzyma się.

338. Na trzecie, oddział się urówna; dwaj ludzie odpowiadający wytycznym oprą się lekko o ich prawe ramie; lewy przewodni powróci do szeregu słusujących, a szef oddziału stanąwszy na prawém skrzydle w pierwszym szeregu, urówna go na tych dwóch ludzi; co się zachować powinno we wszystkich formacjach następnych.

339. Drugi oddział pomaszeruje daley prosto przed się; a gdy dojdzie naprzeciwko lewego skrzydła pierwszego, odmieni kierunek w prawo na komendę swego szefa iak wyżej, i pomaszeruje potém ku linii boiowej tak, aby przewodni prawy przypadł obok człowieka lewego skrzydła pierwszego oddziału, a szef oddziału maszerować powinien o dwa kroki przed środkiem iego.

340. Gdy dojdzie o dwa kroki do linii boiowej, szef iego zatrzyma go komenderując iak

wyżej przepisano, szybko stanie obok człowieka lewego skrzydła pierwszego oddziału i dokładnie z pierwszym szeregiem urówna się.

341. Przewodni lewy wyidzie w tym samym czasie naprzód przed jedną z trzech rot lewego skrzydła swego oddziału, i obróciwszy się w prawo, urówna się dokładnie w kierunku dwóch wytycznych pierwszego oddziału

342. Szef drugiego oddziału zakomenderuje:

W prawo — równaj się.

343. Drugi oddział stanie zatém na linii; szef plutonu urówna go na człowieka pierwszego szeregu, który się oparł o lewego przewodniego plutonu.

344. Następujące oddziały wniydą tym sposobem jeden za drugim na linię bojową, stosując się do tego, co się względem drugiego przepisało; a gdy cały batalion dokładnie się urówna, szef batalionu zakomenderuje:

Przewodni na mieysce.

345. Na to komenderowanie, przewodni powrócą na swoje mieysca, a wytyczni znajdujący się przed pierwszym oddziałem, ustąpią w tył; toż samo się zachowa po wszystkich formacyach do boiu: przewodni przechodzić zawsze powinni przez rotę szefa plutonu im najbliższego.

346. Szef batalionu dopilnuje tego poruszenia, postępując po przed linią boiową równo zawsze z oddziałem, który ma kierunek odmienić dla wniścia na linią, z kądem najlepiej może widzieć i poprawić omyłkę wynikającą z spóźnionego lub nadto prędko wyrzeczonego komenderowania do oddziału poprzedzającego.

347. Adjutant major poprawi iak najdokładniey kierunek przewodnich w miarę wstępowania ich na linią boiową, dla czego o kilka kroków za niemi na teyże linii stanąć powinien: to prawidło jest ogólném w przepisanych formacyach.

348. Kolumna mająca lewe skrzydło na czele, uformuje się na lewo do boiu na komenderowanie i sposobem odwrótnym, szefowie oddziałów na lewych skrzydłach, oddziały swoje równać powinni, i na komendę: *przewodni na miejsce*, powrócą i oni na swoje miejsca; toż samo uczynić należy, gdy kolumna mająca lewe skrzydło na czele, zaydzie do boiu.

*Uwagi względem zachodzenia na prawo
(lub na lewo) do boiu.*

349. Aby to poruszenie z większą regularnością uskutecznić się mogło dobrze, aby linią boiową tak oznaczyć, aby każdy plóton po odmianie kierunku, miał przynajmniej jeszcze cztery kroki od tego miejsca do linii.

350. W pierwszych naukach wyznaczy się linia boiowa w kierunku równoodległym lub prawie równoodległym do tego, który maszeruje w kolumnę; lecz skoro szefowie plótonu i przewodni nauczą się dobrze tego poruszenia, szef batalionu częściej obierze kierunek ukośny dla przyzwyczajenia batalionu do uformowania się w jakimkolwiek bądź kierunku.

351. Gdy kierunek linii boiowej uczyni kąt znaczny z kierunkiem, w jakim maszeruje kolumna (*d. e.*) szef batalionu wskaże przewodniemu naczelnego oddziału, nim poruszenie się zacznie, punkt na przodzie (*f*), w kierunku prawie równoodległym do linii boiowej (1); przewodni naczelnny uda się zatem niezwłocznie na punkt ten, a oddział stosować się będzie do jego kierunku na komendę lub ostrzeżenie szefa oddziału, podług tego, co odmiana kierunku wymagać będzie; każdy z oddziałów następujących skutecznie to samo poruszenie, gdy przyjdzie na to miejsce, gdzie pierwszy je wykonał: tym sposobem wszystkie oddziały kolumny przyszedłszy na miejsce, gdzie mają odmienić kierunek, będą jeszcze miały równą liczbę kroków aż do linii boiowej.

352. Szefowie oddziałów, wchodząc na linię boiową powinni zawsze uważać, aby nie przedzwy komenderowali: *równaj się*; aż przewo-

---

(1) Tabl. XVII. fig. 1.

dni ich plótonu zostanie w kierunku urównany przez adjutanta majora: to prawidło będzie powszechném, w formacyach następnych.

3. *Kolumna z otwartemi odstępami mająca prawe skrzydło na czele naprzód do boiu.*

353. Gdy kolumna mająca prawe skrzydło na czele przychodzi z tyłu na linię boiową na prawe skrzydło, szef batalionu wskaże przodem adjutantowi punkt, gdzie zechce oprzeć prawe skrzydło, i punkt kierunku lewego; adjutant zatem natychmiast uda się z dwoma wytycznymi na skazaną linię, i tam ich ustanowi jak przepisano. Nro. 330.

354. Gdy czoło kolumny zbliży się na odstęp plótonu do dwóch wytycznych, szef batalionu zatrzymawszy kolumnę, rozkaże szefowi pierwszego oddziału, aby go o wytycznych oparł; co gdy się uskuteczni, szef batalionu zakomenderuje:

1. *Naprzód do boiu.*
2. *Batalion, przewodni na prawo.*
3. *Plótonami w pół lewo zachodź.*
4. *Marsz.*

355. (1) Na komendę marsz, wszystkie plótony oprócz ustanowionego na linii boiowej zay-

---

(1) Tabl: XVII. fig: 1.

dą w lewo w mieyscu ; a skoro szef batalionu osądzi , że dosyć zaszyły podług kierunku linii , zakomenderuie :

1. *Naprzód.*
2. *Marsz.*

356. Na komenderowanie *marsz* , przewodni prawy plótonu naybliższego linii boiowej , przeftawszy zachodzić , pomaszeruie prosto naprzód.

357. Na toż samo komenderowanie , przewodni prawy następującego plótonu , przeftawszy także zachodzić , pomaszeruie prosto przed się , idąc za rotą plótonu poprzedzającego , naprzeciwko niego znajdującą się , aż do momentu , gdzie plóton ten odmieni kierunek w prawo , dla wniyscia prosto na linią boiową ; na ów czas przewodni , przeftając maszerować za rotą , która była przed nim , pomaszeruie daley prosto przed się.

358. Prawy przewodni każdego z następujących plótonów , zachowa to samo , co przepisano dla przewodniego drugiego plótonu.

359. Skoro przewodni prawy każdego plótonu doydzie naprzeciwko roty lewego skrzydła plótonu , który go poprzedza na linii boiowej , szef plótonu zakomenderuie :

1. *Obrót w prawo.*
2. *Marsz.*

360. Te dwa komenderowania uskutecznią się jak przepisano wyżej w formacyi *na prawo do boiu*.

361. Szef każdego plótonu zatrzyma go o dwa kroki od linii boiowej; przewodni lewy każdego plótonu, stanie natychmiast na linii naprzeciwko jedney z trzech rot lewego skrzydła swego plótonu, gdzie adjutant major poprawi jego kierunek, co gdy się uskuteczni, a szef plótonu stanie obok człowieka lewego skrzydła, plótonu po prawey stojącego, szef ten zakomenderuje:

W prawo — równay się.

362. Po skończoney tey formacyi szef batalionu zakomenderuje:

Przewodni na miejsce.

363. Tymże samym sposobem uskuteczni się formacya ta, gdy lewe skrzydło będzie na czelu, z tą różnicą, że się komenderuje przeciwnie.

364. Szef batalionu i adjutant major też same tu mają powinności i zachowania, które im w poprzedzającym przepisano artykule.

Uwagi względem formacyi kolumny w całych odstępach naprzód do boiu.

365. Dokładność tego poruszenia zależy od kierunku, który będą miały plótony w moment gdy szef batalionu komenderuje: *naprzód — marsz*; szef batalionu osądzi, kiedy ma to ko-

menderowanie wyrzec , podług tego , że kiedy kierunek linii bojowej formuje z linią kolumny kąt prosty lub prawie prosty , plötony powinny na pół ćwierci koła zachodzić , i że im kąt , który te dwa kierunki z sobą formują , jest ostrzejszy , tém więcey plötony powinny zachodzić przed komenderowaniem naprzód.

366. Potrzeba koniecznie , aby każdy plöton maszerując ku linii bojowej (1) , odmienił kierunek w punkcie (e) naprzeciwko tego miejsca , gdzie jego komenderujący będzie miał stanąć na linii. Gdyby plöton za prędko odmienił kierunek , znalazłby się w części zakrytej przez ten , który stanął przed nim na linii bojowej , i musiałby się dla tego ciągnąć ; gdyby odmienił kierunek za późno , poszedłby za daleko , i musiałby potem pociągnąć się także dla zamknięcia odstępu. W jednym i drugim przypadku błąd jednego plötou rozciągając się na następujący , mógłby mieć wpływ następnie aż do ostatniego.

367. Przewodni każdego plötou tak się powinien obrócić , ażeby plöton jego prosto wszedł na linią.

368. Gdyby kąt , który formuje linia bojowa z pierwiastkowym kierunkiem kolumny tak był ostry , że oddziały przybywając naprzeciwko miejsca , które mają objąć na linii bojowej ,

---

(1) Tabl. XVII. fig. 2.

znalazłyby się prawie równoodległe do teyże linii, szefowie oddziałów nie kazaliby wcale odmieniać kierunku *w prawo* (lub *w lewo*); zatrzymaliby tylko swój oddział o dwa kroki od linii, i komenderowaliby *w prawo* (lub *w lewo*) — *równay się*.

369. Gdyby przeciwnie kąt, który formuje linia bojowa z pierwiastkowym kierunkiem kolumny, był znacznie bardziej roztwarty niż kąt prosty, formacya skuteczniałaby się nie przez *naprzód do boia*, lecz przez *w prawo* (lub *w lewo*) — *do boiu*.

370. Gdyby który plóton spotkał przeszkodę, dla którejby maszerować frontem nie mógł, zrobiłby *w prawo* (lub *w lewo*) w marszu, i rotami szedłby za plótonem, który go poprzedza; minawszy przeszkodę, wstąpi znowu na miejsce na komendę swego szefa.

4. *Kolumna w otwartych odstępach mająca prawe skrzydło na czele w tył czołem do boiu.*

371. Gdy kolumna, mająca prawe skrzydło na czele przychodzi z przodu na prawe skrzydło linii, na której ma się formować do boiu, szef batalionu wskaże przodem nieco adjutantowi punkt, gdzie chce oprzeć prawe skrzydło, jako też punkt kierunku lewy, zaczęm adjutant natychmiast pośpieszy naprzód z dwoma wytycznemi, których ustanowi na naznaczonym kie-

runku , tak , iak było przepisano w formacyi *w prawo do boiu.*

372. Gdy czoło kolumny zbliży się na odstęp plótonu , do dwóch na linii wystawionych wytycznych , szef batalionu zatrzymawszy kolumnę , rozkaże szefowi pierwszego oddziału postawić go w tył czołem do boiu za dwoma wytycznymi : oddział zatém zrobiwszy *w prawo* , pomaszeruje rotami *w lewo* na komendę swego szefa , a gdy pierwsza rota przejdzie za linię boiową o dwa kroki , obróci się znowu *w lewo* , pomaszeruje po za wytycznych , gdzie stanąwszy na rozkaz swego szefa , zrobi front i urówna się w prawo.

373. Gdy tak stanie frontem do kolumny , szef batalionu zakomenderuje :

1. *W tył czołem do boiu.*
2. *Batalion przez prawo.*
3. *W — prawo.*
4. *Marsz.*

374. Na trzecie komenderowanie , wszystkie plótony , oprócz tego , który stoi na linii boiowej , zrobią w prawo , a szefowie plótonu staną obok swego prawego przewodniego.

375. (1) Na komendę *marsz* , wszystkie plótony , które zrobiły w prawo , zaczną masze-

---

(1) Tabl. XVIII. fig. 1.

rować ; lewy przewodni (*e*), oddziału najbliższego linii boiowej, pośpieszy szybko naprzód na linię, gdzie stanie tak, iak przepisano wyżej w formacjach następnych, i wskáže tym sposobem szefowi swego plótonu punkt, w którym ma przechodzić przez linię boiową i o dwa kroki za nią obrócić się rotami w lewo tak, aby swój plóton poprowadził równoodlegle do tej linii w (*f*).

376. Skoro pierwsza rota tego plótonu zbliży się do roty lewego skrzydła plótonu iuż stojącego na linii boiowej, szef plótonu zakomenderuje:

1. *Plóton.*
2. *Stój.*
3. *Front.*
4. *Prawo — równay się.*

377. Pierwsze komenderowanie wyrzeczce się o dwa kroki przed tém miejscem, gdzie plóton ma stanąć.

378. Na drugie komenderowanie plóton stanie, a gdyby odstępy były między rotami, te szybko zamkną się.

379. Na trzecie komenderowanie, szef plótonu, stanie obok człowieka lewego skrzydła plótonu po swej prawej ręce stojącego, i z pierwszym szeregiem tegoż plótonu urówna się.

380. Czwarte komenderowanie uskuteczni się, iak przepisano wyżej Nro 343.

381. *Wszy-*

381. Wszystkie następujące plótony pomaszerują na linię boiową, iak się dopiero powiedziało, każdy stosując się do tego, który przed nim ma stanąć na teyże linii, przewodni lewi, (e) wychodząc będą na linię boiową za zbliżaniem się do niej ich plótonów o kroków dwanaście, i tam staną tak, aby odpowiadali iedney z trzech rot lewego skrzydła swego plótonu.

382. Po skończoney formacyi szef batalionu zakomenderuje:

Przewodni — na miejsce.

383. Gdy lewe skrzydło będzie na czele, formacya ta uskutechni się sposobem odwrotnym.

384. Szef batalionu i adjutant major w tych formacyach też same mają powinności, które im przepisano w formacyi *w prawo do boiu.*

Uwagi względem formacyi kolumny w odstępach otwartych w tył czołem do boiu.

385. Gdy plótony maszerują ku linii boiowej, potrzeba, aby szefowie, którzy je prowadzą, kierowali ich marszem tak, aby przez linię boiową przeszli nieco za swoim przewodnim: a zatem każdy przewodni powinien tak zawczasu poprzedzić plóton, aby zupełnie był urównany, nim plóton do niego nadejdzie.

ARTYKUŁ III.

Formacya do boiu złożona z dwóch poruszeń.

386. Gdy kolumna mająca prawe skrzydło na czele przychodzi z tyłu na linię boiową i na teyże postępuje, a szef batalionu zechce, aby zaszła do boiu, nim ośtatnie trzy plótony w nowy wniydą kierunek, zatrzyma kolumnę i po urównaniu przewodnich tych plótonów, które już weszły, zakomenderuie :

1. *Plótonami w lewo zachodź.*
2. *Trzy ośtatnie plótony naprzód do boiu.*

387. Na drugie komenderowanie, szef każdego z trzech ośtatnich plótonów zakomenderuie : 1.) *przewodni na prawo* ; 2.) *plótonami w póllewo zachodź.*

Poczm szef batalionu zakomenderuie :

5. *Marsz.*

388. Na komendę *marsz*, którą szefowie plótonów żywo powtórzą, pierwsze pięć plótonów zaydą w lewo do boiu, a trzy ośtatnie naprzód do boiu sposobem przepisany dla tych obydwóch formacyi : szef każdego z trzech ośtatnich plótonów zakomenderuie : *naprzód marsz, skoro iego plóton tyle zaydzie co potrzeba.*

389. Jeżeli kolumna przeciwnie przychodzi z przodu na linię boiową, szef batalionu zakomenderuje :

1. *Plótonami w lewo zachodź.*
2. *Trzy ostatnie plótony w tył czolem do boiu.*

390. Na drugie komenderowanie, szef każdego z trzech ostatnich plótonów, zakomenderuje : 1) *plóton przez prawo* ; 2) *w prawo*, poczem szef batalionu zakomenderuje :

3. *Marsz.*

391. Na tę komendę, którą szefowie plótonów żywo powtórzą, pierwsze pięć plótonów zaydą w lewo, a ostatnie trzy w tył do boiu, sposobem wyżej dla tych formacyów przepisany.

392. Gdy kolumna ma lewe skrzydło na czele, różne te poruszenia uskutecznią się podług tychże samych prawideł.

A R T Y K U Ł IV.

Różne sposoby formowania do boiu kolumny w półodstępach, mającey prawe (lub lewe) skrzydło na czele.

1sze. W lewo (lub w prawo) zachodź, biorąc odstępy od czoła kolumny.

2re. Na prawo (lub na na lewo) do boiu.

3cie. Naprzód do boiu, aby stanąć frontem ku tey stronie, ku której maszeruje kolumna.

4te. W tył czołem do boiu, aby stanąć frontem ku tey stronie, z kądem maszeruje kolumna.

1. *Kolumna w półodstępach, mająca prawe skrzydło na czele, w lewo zachodź do boiu, biorąc odstępy od czoła kolumny.*

393. Kolumna postępując na linii, na której ma zachodzić do boiu; gdy ostatni pluton dojdzie do tego punktu, gdzie szef batalionu zechce oprzeć lewe skrzydło, zatrzymawszy kolumnę zakomenderuje:

Kolumna na odstępy od czoła.

394. Rozkaże zatem szefowi pierwszego plutonu, aby zakomenderował:

1. *Pluton naprzód.*
2. *Przewodni na lewo.*
3. *Marsz.*

395. Szef drugiego plutonu, skoro zobaczy, że już prawie ma swój odstęp, zakomenderuje: 1) *pluton naprzód*; 2) *przewodni na lewo*, a potem *marsz*, w moment gdy będzie miał swój odstęp zupełny, co następnie każdy pluton uskuteczni aż do końca kolumny; każdy pluton za-

czynając maszerować weźmie krok plótonu poprzedzającego.

396. Gdy szef batalionu zechce, aby kolumna zaszła w lewo do boiu, zatrzyma ją w moment, gdy ostatni plóton będzie miał swój odstęp.

397. Te poruszenia uskutecznią się również w kolumnie ściśniętej, a gdyby lewe skrzydło miała na czele, sposobem odwrotnym.

398. Szef batalionu dopilnuje, aby każdy plóton zaczynał maszerować w ten moment, kiedy ma swój odstęp.

399. Adjutant major znajdować się powinien przy czele kolumny, kierując marszem pierwszego przewodniego.

400. Adjutant równo z ostatnim przewodnim maszerować będzie.

2. *Kolumna w półodstępach mająca prawe (lub lewe skrzydło) na czele na prawo (lub na lewo) do boiu.*

401. To poruszenie uskuteczni się, iak przepisano dla kolumny w całych odstępach.

3. *Kolumna w półodstępach naprzód do boiu.*

402. Poruszenie to nie może się uskutecznić frontem plótonów, iak w kolumnie w całych odstępach, gdyż odstęp między plótonami nie jest dostateczny, aby na pół ćwierci koła zaszły :

potrzeba zatem, aby kolumna naprzód wzięta odstępy sposobem wyżej przepisany, chyba że gdy się każe zemknąć do rozwiania i rozwinąć kolumnę.

4. *Kolumna w półodstępach w tył czołem do boiu.*

403. To poruszenie uskuteczni się tak, iak przepisano dla kolumny w całych odstępach.

A R T Y K U Ł V.

Rozwianie kolumny ściśniętej.

404. Ponieważ sposoby wyżej wskazane dla odmienienia kierunku kolumny ściśniętej pozwalają w takim ją postawić, w iakim się podobą kierunku, rozwiania zawsze będą proste, gdyż naprzód postawi się kolumna prostopadle do linii boiowej, na której będzie miała rozwinąć się.

405. A zatem kolumna ściśnięta może się rozwinać :

1sze. Naprzód do boiu przez rozwianie.

2re. W tył czołem do boiu, przez kontramarsz i rozwianie.

3cie. Czołem na prawo lub na lewo, przez odmianę kierunku i przez rozwianie.

406. Gdy linia boiowa będzie oznaczona, adjutant postawi przodem dwóch wytycznych na teyże linii o mniej nieco niżli front iednego

oddziału kolumny, jednego od drugiego; kolumna maszerując ku tym wytycznym zatrzyma się najmniey o dwa kroki przed niemi i równoodlegle do nich postawi się, gdyby stała inaczey.

407. (1) Wystawmy sobie w następującym przykładzie batalion (a) w kolumnie dywizyami mający prawe skrzydło na czele, i stojący równoodlegle z linią boiową oznaczoną przez dwóch wytycznych (d. e.) i że ta kolumna ma się rozwinąć na drugą dywizyą.

408. Ten przykład wszystkie obeymuie przypadki, szef batalionu zakomenderuie:

1. *Kolumna ma się na drugą dywizyą rozwinąć.*
2. *Batalion w prawo i w lewo.*
3. *Marsz.*

409. Na pierwsze komenderowanie każdy szef dywizyi ostrzeże swoją, czyli w prawo lub w lewo ma się obrócić, a szef drugiej, że się nie ma ruszyć z miejsca.

410. Na drugie komenderowanie, dywizya które mają w porządku boiowym stać po prawey dywizyi wymienioney, to jest grenadyery i pierwsza dywizya zrobią w prawo; a szefowie tych dwóch dywizyów staną obok prawego.

---

(1) Tabl. XVIII. fig. 2.

przewodniego, te które mają stanąć po lewey dywizyi wymienioney; to jest: trzecia i czwarta zrobią w lewo, a szefowie tych dwóch dywizyów staną obok swego lewego przewodniego; szef dywizyi grenadyerów weźmie natychmiast dwa punkta na ziemi dla zapewnienia swego kierunku.

411. Na komendę *marsz*, wszystkie dywizye, które się w prawo (lub w lewo) obróciły, pomaszerują rotami, szef grenadyerów naybardziej na to uważać powinien, aby nie wyszedł za linią bojową.

412. Przewodni prawy (*h*), dywizyów, które zrobiły w prawo, a przewodni lewi (*i*) tych co zrobiły w lewo, powinni w marszu ściśle zachować odstęp trzech kroków, który ich oddziela od dywizyi poprzedzającej w porządku kolumny, i przewodni maszerować także powinni, w iedney także wysokości.

413. Każdy szef dywizyi zatrzymać się powinien co do swojej osoby, skoro szef poprzedzającej dywizyi, zakomenderuje: *stój*, przepuści koło siebie swą dywizyą, a gdy między przewodnim i nim tyle będzie miejsca, że się dywizya zmieści, co i po odległości tey i po odstępach między rotami osądzi, zatrzyma ją.

414. Szef pierwszej dywizyi, stojący obok swego przewodniego nieruszając się z miejsca, przepuści swą dywizyą koło siebie, a gdy osądzi, że ma dosyć miejsca, zakomenderuje:

1. *Pierwsza dywizya.*
2. *Stój.*
3. *Front.*

415. I przejdzie natychmiast przed środek swej dywizyi.

Szef drugiej dywizyi skoro ta będzie od-
słonięta przez pierwszą, zakomenderuje :

1. *Dywizya naprzód.*
2. *Przewodni na lewo.*
3. *Marsz.*

416. Na komendę *marsz*, dywizya poma-
szzeruje ku linii boiowej, i o dwa kroki do-
szedłszy do wytycznych (*d. e.*), stojących na
teyże linii, iey szef zakomenderuje :

4. *Dywizya.*
5. *Stój.*

417. Na komendę *stój*, druga dywizya za-
trzyma się, a podofficer zastępca czwartego pló-
tonu, póydzie na (*m*) między dwóch wyty-
cznych, obróci się w prawo, gdzie go adjutant
major doskonale urówna w linii boiowej; szef
drugiej dywizyi stanąwszy zatem natychmiast
na lewém skrzydle swej dywizyi, zakomen-
deruje :

6. *W lewo równay się.*

418. Szef dywizyi i czwartego plótonu urówniają każdy plóton, który do nich oczy ma obrócone, poczem zakomenderują: *stać*.

419. W tymże czasie, gdy grenadyery odślonią pierwszą dywizyą, szef ich, który się zatrzymał na komendę *stój*, wyrzeczoną do pierwszej dywizyi, zakomenderuje:

1. *Grenadyery.*
2. *Stój.*
3. *Front.*

420. Na komendę *front*, prawy przewodnik każdego plótonu stanie na linii boiowej, obróci się w lewo, i urówna się z wytycznymi stojącymi przed drugą dywizyą.

421. Skoro szef pierwszej dywizyi (*k*), zobaczy, że ją grenadyerowie odślonili, zakomenderuje:

1. *Dywizya naprzód.*
2. *Przewodni na lewo.*
3. *Marsz.*

To ostatecznie komenderowanie wyrzeczy w moment, gdy dywizya będzie odśloniętą.

422. Pierwsza dywizya, pomaszkuje ku linii boiowej, a gdy się o dwa kroki do tej linii zbliży, iey szef zakomenderuje:

4. *Dywizya.*
5. *Stój.*

423. Szef pierwszej dywizyi po wyrzeczeniu tego ostatniego komenderowania, stanie na prawem skrzydle drugiej dywizyi: prawi przewodni każdego z dwóch plótonów pierwszej dywizyi pòyda w tymże samym czasie na linią bojową, i obróciwszy się w lewo, zrównaią się z dwoma wytycznymi stojącemi przed drugą dywizyą, poczem szef pierwszej dywizyi, zakomenderuie:

6. W lewo — równaj się.

424. Szef dywizyi i drugiego plótonu urównaią natychmiast każdy plóton, który ma oczy ku nim obrócone, poczem zakomenderuie: *stać.*

425. Skoro szef grenadyerów zobaczy pierwszą dywizyą urównaną, (nie czekając, aż szef tej dywizyi zakomenderuie: *stać*), stanie obok pierwszego człowieka prawego skrzydła pierwszej dywizyi, i zakomenderuie: *w lewo — równaj się.*

Dywizya grenadyerów zatém, tak urówna się, iak pierwsza.

426. Rozwijanie lewego skrzydła podobnym wykona się sposobem.

427. Szef trzeciej dywizyi, który się został na lewem skrzydle drugiej, i przepuścił około siebie swoją dywizyą, zatrzyma ją, iak dla pierwszej przepisano, a poszedłszy szybko przed środek dywizyi, zakomenderuie:

1. *Dywizya naprzód.*
2. *Przewodni na prawo.*
3. *Marsz.*

428. Na komendę *marsz*, trzecia dywizya uda się ku linii boiowej, a gdy o dwa kroki do niej dojdzie, iey szef zakomenderuje:

4. *Dywizya.*
5. *Stój.*

429. Szef trzeciej dywizyi po tem ostatniem zakomenderowaniu, stanie obok człowieka lewego skrzydła drugiej dywizyi; przewodni lewi każdego plótonu trzeciej dywizyi staną oraz na linii boiowej, obrócą się w prawo i staną w kierunku dwóch wytycznych stojących przed drugą dywizyą; szef drugiej dywizyi, ustąpi się w drugi szereg, gdy szef trzeciej stanie na jego miejscu.

430. Szef trzeciej dywizyi zakomenderuje zatem:

6. *W prawo — równaj się.*

431. Szef dywizyi i szóstego plótonu urównają każdy plóton, który ma oczy ku nim obrócone, poczem zakomenderują: *stać.*

432. Czwarta dywizya we wszytkiém tak sobie postąpi, iak przepisano dla trzeciej.

433. Gdy rozwijanie się skończy, szef batalionu zakomenderuje:

Przewodni — na miejsca.

434. Na to komenderowanie szef pierwszy i drugiej dywizyi i grenadyerów wraz z przewodniami powrócą na swoje miejsca w boiowym szyku; szef trzeciej dywizyi przepuści szefa drugiej. Wytyczni odstąpią.

435. Szef batalionu pod czas uskutecznienia uważać powinien, aby dywizye w rozwianiu ani za prędko, ani za późno nie były zatrzymane; poprawi szybko, lecz bez hałasu błąd popełniony przez za prędkie lub za późne komenderowanie, zapobiegając, aby ten błąd nie rozciągał się dalej.

436. Adjutant major poprawi następnie urownianie przewodnich prawego skrzydła, kiedy rozwianie jest środkowe, lecz kiedy się rozwia kolumna na dywizyą naczelną lub ostatnią, adjutant major wszystkich przewodnich równać powinien.

437. Adjutant urowna przewodnich dywizyów lewego skrzydła, kiedy rozwianie jest środkowe.

Zbiór zasad ogólnych i uwagi względem rozwiania.

438. Na którąkolwiek dywizyą kolumna ma rozwinąć się, wszystkie te, które w porządku boiowym mają być po prawey, dywizyi wymienionej, powinny obrócić się w lewo.

439. Wszystkie dywizye powinny rozwinąć się prosto, maszerować w równy z sobą wysokości, i zachować przyzwoity między sobą odstęp z strony linii bojowej.

440. Każda dywizya, skoro będzie odflonięta, powinna maszerować na linię bojową i tam urównać się w stronę dywizyi oznaczonej za podstawę urównania, która to dywizya powinna zawsze równać się na lewo, jeżeli kolumna ma prawe skrzydło na czele; a na prawą, jeżeli ma lewe skrzydło na czele.

441. Szefowie dywizyów powinni uważać w rozwianiu, aby prawidła przepisane względem marszu rotami, były dobrze zachowane; a gdyby były odstępy między rotami, co tylko miejsce mieć może na nierównym gruncie, powinni kazać odstępy te zamknąć za komendą: *stóy*.

442. Gdyby szef dywizyi wyrzekł to komenderowanie za prędko lub za późno, dywizya musiałaby się pociągnąć w prawo (lub w lewo) maszerując ku linii bojowej, a jego błąd mógłby rozciągnąć się do następujących dywizyi.

443. W dywizyach, które się rozwijają w lewo, zawsze przewodni lewy obydwóch plutonów powinien wystąpić na linię na komendę: *stóy*, wyrzeczoną do dywizyi o dwa kroki przed linią, w dywizyach zaś, które się rozwijają w prawo, wystąpić powinien prawy przewodni każdego plutonu dla oznaczenia kierunku.

444. Nakoniec dla ułatwienia urównania dy-

wizyi, na którą kolumna rozwija się, adjutant major powinien zawsze z pilnością urównać pod-officera zastępcę, który jest w środku tej dywizyi, między dwoma wytycznymi, stojącymi już na linii bojowej, gdy dywizya przychodzi na tęż linią.

445. Te prawidła również przystosowane być mogą do kolumny, któraby cała rozwinęła się na prawo (lub na lewo.)

C Z Ę S C P I Ą T A.

Marsz w szyku bojowym.

A R T Y K U Ł I.

Maszerować naprzód w szyku bojowym.

446. Gdy batalion dokładnie jest urównany i uważany jako batalion kierunku, a szef batalionu zechce, aby maszerował w szyku bojowym, ostrzegłszy o tém adjutanta majora, poiedzie sam w tył o czterdzieści kroków za rotę chorągwaną, gdzie stanie frontem do batalionu.

447. Adjutant major stanie w podobney odległości przed rotą chorągwaną obróciwszy się twarzą do szefa batalionu, który go iak najdokładniey postawi prostopadle do linii bojowej

dając mu znak pałaszem (1), i po nad głową podchorążego i adjutanta majora, obierze sobie punkt, jeżeli jaki znaczny na gruncie znajduje się właśnie w tej linii.

448. Potém szef batalionu uda się o sześćdziesiąt kroków w tył, i postawi dwóch wytycznych (*a. b.*) w linii prostej na podchorążego i adjutanta majora: ci wytyczni obrócą się frontem w tył, pierwszy (*a*) stanie o dwadzieścia pięć kroków od trzeciego szeregu batalionu, a drugi (*b*) w podobnymże odstępnie od pierwszego.

449. Skoro adjutant major stanie na punkcie przyzwoitym, podchorąży natychmiast powinien wziąć na ziemi dwa punkta na linii między nim, a adjutantem; pierwszy z tych punktów powinien być wzięty o piętnaście lub dwadzieścia kroków od podchorążego.

450. Po uczynioném tém przygotowaniu, szef batalionu zakomenderuje:

1. *Batalion naprzód.*

451. Na to komenderowanie, pierwszy szereg straży chorągwaney wytaąpi krokiem zwyčajnym sześć kroków naprzód; miejsce jego w pierwszym szeregu batalionu zaatapi drugi szereg teyże straży chorągwaney: w tymże czasie

pre-

---

(1) Tabl. XIX. fig. 1.

przewodni ogólni (f. g.), wystąpią w podobney odległości przed pierwszy szereg , przewodni (f) naprzeciwko szefa plótonu prawego skrzydła , a przewodni (g) naprzeciwko stojącego na lewém skrzydle batalionu podofficera.

452. Adjutant major powinien dokładnie postawić podchorążego między sobą i podofficerem rotę chorągwaney , który miejsce podchorążego w pierwszym szeregu zastąpił , poczem uda się na miejsce , które mu będzie przepisane Nro 460.

453. Adjutant maszerować powinien o kilka kroków obok podchorążego.

454. Szef batalionu zatém komenderuje :

2. Marsz.

455. Na tę komendę , batalion żywo z miejsca ruszy ; podchorąży , od którego zależy krok i kierunek , dokładnie zachować powinien długość i prędkość kroku zwyczajnego , maszerując w przedłużeniu dwóch punktów , które obrał na ziemi między sobą i adjutantem majorem , i następnie nowo obierać je będzie w miarę postępowania daley , sposobem opisanym w szkole plótonu Nro 89. Dway podofficerowie znajdujący się po prawey i lewey jego ręce maszerować powinni tym samym co on krokiem , bez obracania głowy i ramion , podchorąży nieść powinien chorągiew u biodra.

456. Dwaj ogólni przewodni tym samym krokiem, co szereg chorągwiany i w jedney z nim wysokości maszerować powinni, nie uważając bynajmniej jeden na drugiego.

457. Trzey podofficerowie składający drugi szereg straży chorągwianey, znajdującey się w środku batalionu, powinni dobrane uównani, i łokieć o łokieć maszerować, trzymając głowę wprost i nie podawając żadnego ramienia; ten co w środku, ma dokładnie wstępować w ślady podchorążego, zachować jeden z nim krok, lecz nigdy nie przedłużać go, ani skracać, chyba na komendę lub ostrzeżenie szefa batalionu, chociażby nawet znajdował się o więcej lub mniej niż sześć kroków od szeregu podchorążego.

458. Szef piątego plótonu (s) maszerować powinien, łokieć o łokieć i na tey samey linii co trzey podofficerowie wspomnieni; głowę wprost trzymając.

459. Szefowie czwartego i szóstego plótonu, którzy z trzema podofficerami straży chorągwianey w środku batalionu maszerując ni, są podstawą uównania batalionu, maszerować mają iednymże krokiem, co podchorąży, trzymając prosto ramiona; tym końcem głowa ich wprost obrócona bydz powinna, rzucając czasem tylko okiem na trzech wspomnionych podofficerów, a gdyby postrzegli że są przed lub za nimi, przedłużą lub skrócą krok nieznacznie.

tak, aby w kilku dopiero krokach znowu urownali się, aby uniknąć nagłych odmian, z których koniecznie wyniknąć musi buianie.

460. Adjutant major (e) znajdujący się o dwanaście lub piętnaście kroków po prawey szefa czwartego plutonu, utrzymywać powinien tegoż szefa, i szóstego plutonu w jedney linii z trzema podofficerami w środku batalionu maszerującymi; i tym końcem ostrzeże ich, gdyby tego potrzeba było, aby skrócili krok lub przedłużyli, co tak się skuteczni, iak się dopiero opisało.

461. Szefowie innych plutonów utrzymywać się powinni w linii z tą podstawą, dla czego ku środkowi patrzeć powinni bez obracania zbytniego głowy, i bez poruszenia kierunku swych ramion.

462. Szefowie plutonu dopilnują każdy marszu tego plutonu, który obok nich ku środkowi znajduje się, i przestrzegą, aby żołnierze nie wyprzedzali ich, błędy wtedy tylko poprawiać i krok skrócić lub przedłużyć kazać powinni, kiedy tego koniecznie potrzeba będzie, gdyż nadto wielka uwaga w poprawianiu małych błędów, pociąga za sobą większe, i większą spokojność, cichość i jedność kroku, którą koniecznie w batalionie utrzymywać należy.

463. Żołnierze zawsze głowę prosto trzymać i łokieć swego pobocznika ku środkowi lek-

ko czuć powinni, opierając się zawsze ciśnieniu pochodzącemu od skrzydła, przyczem najmocniej uważać mają, aby ramiona trzymali prosto i zawsze nieco zostawali za linią szefów plutonu, dla tego, aby nigdy nie zakrywali podstawy urownienia; czasem tylko rzucą okiem na szereg podchorążego lub na jednego z przewodnich ogólnych dla zachowania zawsze jednego z niemi kroku.

464. (1) W czasie marszu linia oznaczona przez wytycznych (*a. b.*) przedłuża się, stawiając (gdy batalion się oddala) trzeciego wytycznego (*i*) o dwadzieścia pięć kroków od pierwszego (*a*); na ten czas wytyczny (*b*), z swego miejsca uda się w tył za (*i*), znowu w równej odległości; wytyczny (*a*) toż samo uczyni, i tak dalej, dopóki batalion maszeruje naprzód. Wytyczni następując tak jeden po drugim, zawsze w tył się obrocą, uważając, aby doskonale stanęli w kierunku już stojących wytycznych: officer lub podofficer obrany tym końcem, i który zawsze o 15 lub 20 kroków znajdować się powinien, za najdalszym od batalionu wytycznym, ostrzeże zawsze, który kiedy będzie miał opuścić swe miejsce i poprawi ich urownienie następnie zawsze ku temu punktowi na przodzie, który szef batalionu powinien był temu wskazać.

---

(1) Tabl. XIX. fig. 1.

465. Szef batalionu znajdować się zupełnie powinien o 15 lub 20 kroków za środkiem swego batalionu, tak jednak, aby adjutantowi (*k*) nie zasłaniał linii wytycznych. Jeżeli przez skrzywienie linii batalionu, lub po oznakach, które się niżej wyłuszcza Nro. 475 i 476, osądzi, że kierunek podchorążego nie jest już prostopadły, zakomenderuje szybko: *punkt kierunku. bardziej na prawo (lub na lewo.)*

466. Na tę komendę, adjutant szybko wybiegnie o 30 lub 40 kroków przed szereg podchorążego, gdzie zatrzymawszy się i frontem obróciwszy do szefa batalionu tak stanie, jak mu wskaże pałaszem; podofficer w środku batalionu znajdujący się, pomaszeruje prosto ku adjutantowi na ostrzeżenie szefa batalionu podając naprzód ramię przeciwne: dwaj podofficerowie obok niego maszerujący stosowny z nim wezmą kierunek.

467. Podchorąży także ku adjutantowi maszerować powinien, podając naprzód ramię przeciwne; adjutant każe mu oraz pociągnąć się w prawo lub w lewo; aż mu zupełnie zakryje podofficera i jego rotę.

468. Dwaj ogólni przewodni stosować się powinni do tego nowego kierunku szeregu podchorążego.

469. Officer lub podofficer, który dogląda równania się następnego wytycznych za środkiem batalionu znajdujących się, postawi ich szyb-

ko w nowym kierunku, biorąc za prawidłó podchorążego i podofficera iego rotý znajdującego się w środku batalionu; szef batalionu zapewni się o nowym kierunku wytycznych,

470. Adjutant major, znajdujący się tam, gdzie mu Nro 460 przepisano, doyżrzy, aby czwarty i piąty plóton, a następnie wszystkie inne stosowały się do nowego kierunku środka, lecz powoli i porządnie, poczem tę podstawę urównania batalionu prostopadle utrzymać ma do kierunku podchorążego.

471. Powinien często uważać na marsz obydwóch skrzydeł batalionu; a gdyby postrzegł, że szefowie plótonu, nie stosują się do kierunku podstawy urównania, ostrzeże ich o tém, kómen-derując: *szef tego lub owego plótonu*, (lub tych *plótonów*) *na linię*; małych iednak błędów poprawiać z zbytnią dokładnością nie powinien.

472. Adjutant maszerujący obok szeregu podchorążego, często o 15 lub 20 kroków przed ten szereg wyhiedz powinien, gdzie zatrzymawszy się i w tył obróciwszy, stanie wprost wytycznych znajdujących się za środkiem, dla zapewnienia się, czyli podchorąży maszeruje na tej linii; i poprawi, jeżeli tego potrzeba, kierunek podchorążego, który niezwłocznie dwa nowe punkta weźmie między sobą i adjutantem.

473. Wszystkie prawidła marszu w szyku bojowym są też same dla batalionu kierunku, iako i dla zawistych od niego; lecz kiedy bata-

lion nie jest kierunkowym, nie należy za nim sta-
wiać wytycznych.

Uwagi względem marszu w szyku bojowym.

474. Jeżeli officerowie i podofficerowie w musztrach szczególnych początkowych nie są dobrze wydoskonaleni w zasadach postawy ciała, długości i prędkości kroku, marsz batalionu będzie bujaący, niepewny i bez jednolitości.

475. Gdyby podchorąży zamiast maszerowania prostopadle naprzód, postępował ukośnie, batalion straciłby kierunek; ludzie ścisnęliby się na jednym skrzydle, na drugim porobiłyby się odstępy; a wszystkie te niedokładności byłyby tém znaczniejsze, im się kierunek bardziej od prostopadłej oddalał, i zaczęłyby się od środka.

476. (1) Gdyby n. p. podchorąży podając naprzód lewe ramię, postępował w kierunku mniej lub więcej ukośnym po prawej stronie prostopadłej, prawe skrzydło byłoby przymuszone zmniejszyć krok, a lewe powiększyć go; urównanie straciłoby się; w prawym w półbatalionie zatem ludzie ścisnęliby się, a w lewym półbatalionie porobią odstępy między rotami. Też same skutki wyniknęłyby przeciwnie, gdyby podchorąży podając prawe ramię naprzód, postępował w kierunku ukośnym po lewej ręce prostopadłej.

---

(1) Tabl. XX. fig. 1.

477. Też same skutki wynikną także, gdyby podstawa urównania nie była prostopadła do linii kierunku, na który postępuje środek batalionu: jeżeli n. p. szef czwartego plutonu zamiaść maszerowania obok trzech podofficerów straży chorągwaney w środku, maszeruje z tyłu, a szef szóstego plutonu naprzód, lewe skrzydło batalionu przymuszone będzie powiększyć krok, a prawe zmniejszyć go.

478. Jest zatem rzeczą nayważniejszą, aby podchorąży prostopadle postępował naprzód, i aby postawa urównania batalionu zawsze była prostopadłą do linii, na której postępuje podchorąży.

479. Po oznakach wyżej wspomnionych, szef batalionu łatwo osądzi, po niewielu krokach, czyli kierunek podchorążego, jest prostopadły.

480. Łatwo także będzie adjutantowi majorowi znajdującemu się o dwanaście lub piętnaście kroków, po prawey szefa czwartego plutonu, osądzić, czyli szefowie czwartego i szóstego plutonu wyszli naprzód lub pozostali się za trzema podofficerami środka, uważając, czyli szefowie plutonów skrzydłowych są przymuszeni krok przedłużyć lub skrócić; tym sposobem będzie mógł zawsze łatwo wstrzymać podstawę urównania prostopadle do linii kierunku podchorążego, i zapobiedz buianiu w batalionie.

481. Gdyby się robiły odstępy, gdyby się

ludzie ścisłali, lub gdyby jaki wyniknął nieporządek, należy to poprawić jak najszybciej, lecz z zimną krwią i spokojnie używając jak najmniej słów i bez wrzasku.

482. Przewodni ogólni mają za cel w marszu bojowym, aby wskazywali plutonom skrzydłowym, jakim krokiem maszeruje środek batalionu, aby tém łatwiej można skrzydła wprowadzić w kierunek środka, gdyby nadto były w tyle; potrzeba zatem, aby zachowali ten sam krok, i maszerowali w jednej linii z szeregiem podchorążego; co im będzie łatwo rzucając czasem okiem, na ten szereg.

483. Gdyby w linii z kilku batalionów, podchorąży batalionu (*l*), zamiast postępowania w linii prostopadłej (*o. p.*), udał się ukośną linią (*e. h.*), po prawey stronie prostopadłej, i gdyby batalion stosował się do tego kierunku, nie dosyćby było, aby gdy batalion przyjdzie w (*e*) wprowadzić go znowu w linią w (*f. g.*), równoodległą od linii pierwiastkowej (*k. l.*); potrzebaby oprócz tego, aby batalion przez ciągnięcie się w lewo, odzyskał odstęp (*m. n.*), dla tego żeby środek batalionu powrócił na prostopadłą (*o. p.*), bez czego odstęp (*q*) między tym batalionem, a batalionem, (*r*) który jest po lewey, byłby powiększony, a po prawey stronie w takimże stosunku zmniejszony.

484. Gdyby batalion stracił krok, szef batalionu przestrzedz go powinien komenderując:

krok, na co szefowie plótonu i żołnierze spojrzeć się niezwłocznie powinni na szereg podchorążego, lub na jednego z przewodnich ogólnych i czemprowadzcy stosować się do ich kroku.

485. Nakoniec szczególniej się o to starać trzeba, aby przyzwyczajać bataliony do skutecznego z równym porządkiem iak łatwością wszystkich poruszeń przepisanych wyżej Nro 466 i następnie, dla poprawienia kierunku; i aby szefowie batalionu ćwiczyli się z największą pilnością w okomiarze, aby z dokładnością osądzić mogli, iaki dać kierunek batalionowi.

A R T Y K U Ł. II.

Miianie przeszkód w marszu naprzód lub w cofaniu.

486. Gdy batalion maszeruje w szyku bojowym naprzód, a plóton który lub dywizya trafi na przeszkodę, szef batalionu ostrzeże: *takowy plóton*, (lub *takowe plòtony*) — *przeszkoda*.

487. Szef tego plótonu lub każdy z oznaczonych plótonów wyszedłszy o dwa kroki przed plóton, i obróciwszy się do niego, zakomenderuje, jeżeli należy do prawego półbatalionu:

1. *Plóton takowy.*
2. *Przez lewo, rotami w prawo.*
3. *Marsz.*

488. (1) Na komendę *marsz*, plóton zrobi w marszu w lewo, zaydzie rotami w prawo, i pomaszeruie o jeden lub dwa kroki odstępu za trzema rotami prawego skrzydła plótonu po lewey iego ręce maszerującego; ponieważ plóton nie maszeruie osobno, szef iego nie powinien prowadzić pierwszey roty, lecz maszeruie obok swego podofficera zastępcy, który w pierwszy szereg wstępuie.

489. Jeżeli plóton należy do lewego półbatalionu, obróci się w prawo, zaydzie rotami w lewo i pomaszeruie za trzema rotami lewego skrzydła plótonu, znajdującego się po iego prawey ręce; szef plótonu poprowadzi na ów czas pierwszą rotę maszerując obok swego podofficera zastępcy.

490. Skoro się minie przeszkoda, szef batalionu ostrzeże, *takowy plóton*, lub *takowe plótony*) *na mieysce*; zaczém szef plótonu komenderuie:

1. *Wstępuy na mieysce.*
2. *Marsz.*

491. Na komendę *marsz*, plóton pomaszeruie podwóynym krokiem, a roty jedna za drugą wstąpią na mieysce stosując się do tego, co przepisano w szkóle plótonu Nro 137. Szef plótonu z ostatnią dopiero rotą wstąpi na swoje

---

(1) Tabl: XXI. fig: 2.

miejsce, jeżeliiego plóton należy do prawego półbatalionu.

Uwagi względem miiania przeszkód.

492. W prawym półbatalionie, lewy przewodni plótonu, który znajduje się po prawej ręce tego co się odłamał, wstąpi na lewe skrzydło swego plótonu w pierwszy szereg, i zatrzymywać powinien między sobą i prawem skrzydłem plótonu, za którym maszeruje plóton odłamany, potrzebny odstęp, aby znowu mógł wstąpić na miejsce; w lewym półbatalionie, szef plótonu znajdującego się po lewej ręce tego co się odłamał, zachować powinien to, co przepisano dla przewodnich lewych, plótonów prawego półbatalionu.

493. Gdy plóton, w którym znajduje się straż chorągwiiana, dla przeszkody odłamać się musi, szereg podchorążego wstąpi w plóton w moment, gdy ten robi w prawo lub w lewo; adjutant wyidzie na sześć kroków przed plóton, za którym maszeruje plóton chorągwiiany, dla dania kroku i kierunku, a zatem weźmie krok batalionu.

494. Skoro plóton chorągwiiany wstąpi na miejsce, pierwszy szereg straży chorągwiianej, szybko o sześć kroków przed batalion wyidzie i weźmie krok adjutanta, który natychmiast o 15 lub 20 kroków posunie się naprzód przed podchorążego i obróci się twarzą do szefa bata-

liónu, znajdujacego się za środkiem, który go wprowadzi na prostopadłą; co gdy się skutecznie, podchorąży natychmiast weźmie dwa punkta na ziemi między sobą i adjutantem.

495. Kiedy więcej iak dwa plótony, obok siebie maszerujące, mają się odłamać dla przeszkody, udadzą się w kolumnie za plóton poboczny ku środkowi na komendę szefa batalionu, iak się niżej opisze.

496. Dajmy na to, że przeszkoda znajduje się przed czterema plótonami lewego skrzydła; gdy batalion zbliży się o nieco więcej niż odstępek plótonu od przeszkody, szef batalionu zakomenderuje:

1. (1) *Cztery plótony lewego skrzydła — przeszkoda.*
2. *Przez prawo z tyłu w kolumnę.*
3. *Podwójny krok — marsz.*

497. Na drugą komendę szefowie czterech plótonów lewego skrzydła stanawszy przed środkiem swych plótonów, ostrzegą ich co skutecznie mają.

498. Na komendę *marsz*, plótony wymienione obrócają się w prawo w marszu, każdy szef plótonu wysunie natychmiast czoło swego plótonu w tył, i poprowadzi go rotami kro-

---

(1) Tabl: XXI. fig: 2.

kiem podwójnym w tył za czwarty plóton , postępując sobie tak , jak przepisano w prędkim manewrze ; każdy plóton skoro przybędzie za czwarty , szef jego zatrzyma go , i kazawszy mu zrobić *front* , zakomenderuje : *marsz krokiem zwyczajnym* , postępując w odstepie plótonowym , za plótonem poprzedzającym . A tak cztery plótony lewego skrzydła maszerują w kolumnie w odstepach otwartych za czwartym plótonem ; a skoro ostatni plóton tej kolumny minie przeszkodę , szef batalionu zakomenderuje :

1. *Cztery plótony lewego skrzydła naprzód — do boju.*

499. Na tę komendę szef każdego z tych plótonów , komenderuje : 1) *przewodni na prawo* , 2) *plótonami w pół lewo zachodź*.

Poczem szef batalionu zakomenderuje :

2. *Podwójny krok — marsz.*

500. Na komendę *marsz* , powtórzoną przez szefów czterech plótonów lewego skrzydła , każdy z tych plótonów zaszedłszy w pół lewo , pomaszeruje ku linii boiowej , na komendę swego szefa : *naprzód — marsz* , zachowując to , co przepisano w formacyi *naprzód do boju* . Skoro który plóton wnidzie do linii , szef jego powraca na swoje miejsce : komenderując : *krok* ; plóton na ów czas weźmie krok podchorążego

lub adjutanta; gdyby podchorąży nie wszedł do linii.

501. W cofaniu różne te miiania przeszkód tak się uskutecznią, iak gdyby batalion maszerował pierwszym szeregiem.

502. W przypadku gdy batalion maszerując w szyku bojowym naprzód, ma cofnąć się, a jeden lub dwa plótony odłamane dla przeszkody maszerują rotami, i miejsce nie pozwala, aby weszły w linię, zatrzymają się razem z batalionem, lecz nie obrócą się prawo w tył; trzy rotы batalionu, za któremi te plótony maszerują, obrócą się w prawo lub w lewo na ostrzeżenie najbliższego zslusujących wtedy, gdy batalion robi prawo w tył, i zaydą potem rotami, kiedy batalion znowu maszerować zacznie, postępując za trzema pobocznemi rotami, a za niemi pomaszerują dawniey odłamane rotы, stosując się do tego, co niżej się wskaże w przechodzie przez wąwóz w cofaniu Numero 652.

503. Tym sposobem plótony, które w marszu naprzód, szły rotami za trzecim szeregiem, w marszu w cofaniu tym samym porządkiem maszerują za pierwszym szeregiem, który został trzecim.

504. Gdyby batalion maszerując naprzód, był przymuszony cofać się, a kilka plótonów znajdowało się w kolumnie za trzecim jego szeregiem, te plótony zatrzymają się, zrobią prawo

w tył i pomaszerują trzecim szeregiem tak, jak i batalion w cofaniu, idąc tym sposobem w cofaniu przed trzecim szeregiem, który został pierwszym; wstąpią zaś na miejsce krokiem ukosnym w miarę mijania przeszkody.

A R T Y K U Ł III.

Odmiana kierunku w marszu boiowym.

505. Gdy batalion (a) znajduje się w marszu krokiem zwyczajnym, a szef batalionu chce kierunek jego w prawo odmienić, zakomenderuje:

1. *Odmień kierunek w prawo.*
2. *Marsz.*

506. (1) Na komendę *marsz*, poruszenie zaczyna się: szereg podchorążego maszeruje krokiem jednostopowym: zachodząc w prawo kołem, jak najmniej podawając lewe ramie naprzód; adjutant obróciwszy się twarzą do podchorążego uważać powinien, aby w zachodzeniu opisał łuk koła, ani za wielki, ani za mały, i aby nie robił kroków większych jak na jedną stopę.

507. Ogólny przewodni prawy (i) na miejscu tylko obracać się powinien.

---

(1) Tabl. XXII. fig. 2.

508. Przewodni ogólny lewy (g) zachodzi kołem zwyczajnym dwustopowym krokiem, równając się na podchorążego i ogólnego prawego przewodniego.

509. Podofficer (d) w środku batalionu krokiem jedno-stopowym maszerować i prosto zachodzić powinien nieznacznie podawając naprzód lewe ramie: batalion zaś stosuje się do poruszenia środka, tym końcem szefowie czwartego i szóstego plutonu z uwagą maszerować i swe ramiona podawać powinni, stosując się do trzech podofficerów w środku maszerujących; inni szefowie plutonu podług tej podstawy urownania, podawanie swych ramion i miarę kroków stosować powinni.

510. Żołnierze podwoić mają uwagę, aby nie wyprzedzali szefów plutonu.

511. W lewym półbatalionie tym większym maszeruje się krokiem, im kto bardziej jest oddalony od środka; podofficer (e), znajdujący się na lewym skrzydle batalionu, maszeruje krokiem dwustopowym.

512. W prawym półbatalionie krok robi się tym mniejszy, im kto bardziej oddalony jest od środka; szef plutonu (f), który na prawym znajduje się skrzydle batalionu, zachodzi tylko na miejscu, dając nieco pola, gdyby go ciśnięto.

513. Szef batalionu dopilnuje, z największą uwagą, aby łuk koła, które opisze środek batalionu, nie był ani za wielki ani za mały; aby

szefowie plótonu w zachodzeniu zachowali przyzwyczajony między sobą odstęp; aby środek nie zachodził zbyt nagle, lecz tak, żeby skrzydła mogły się do niego stosować: starać się ma zapobiedz omyłkom, poprawić je bez hałasu, i uważać, aby ani odstęp nie było między rotami ani ściskania.

514. Adjutant major znajdujący się przed batalionem, o toż samo starać się powinien.

515. Gdy szef batalionu zechce, aby batalion znowu maszerował prosto przed się, zakomenderuje:

1. *Naprzód.*

2. *Marsz.*

516. Na komendę *marsz*, szereg podchorążego iako i ogólni przewodni batalionu zyczną znowu prosto maszerować (1); adjutant natychmiast o 15 lub 20 kroków pobiegnie naprzód i obróci się twarzą do szefa batalionu znajdującego się za środkiem, który go naprowadzi znakami na kierunek prostopadły, którym maszerować ma podofficer w środku batalionu; adjutant zatem każe natychmiast pociągnąć się, jeżeli potrzeba, podchorążemu w prawo lub w lewo, tak aby zupełnie naprzeciwko był swej roty.

---

(1) Tabl. XXII. fig. 3.

517. Adjutant major starać się ma czwartemu i piątemu plutonowi dać kierunek prosto padły do linii; na której postępuje podofficer środkowy, a insi szefowie plutonu, stosować się mają do tego bez zbytniego pośpiechu.

ARTYKUŁ IV.

Marsz ukośny batalionu.

518. Gdy batalion maszeruje krokiem zwy-
czaynym, szef batalionu zakomenderuje:

1. *Ciąg się w prawo.*
2. *Marsz.*

519. Na pierwsze komenderowanie adjutant wybiegłszy przed podchorążego, obróci się twarzą do niego.

520. Na komendę *marsz*, cały batalion zacznie ciągnąć się w prawo.

521. Aby znowu prosto maszerować, szef batalionu zakomenderuje:

1. *Wprost.*
2. *Marsz.*

522. Na komenderowanie *marsz*, batalion zacznie znowu prosto maszerować.

523. (1) W marszu ukośnym iako i w marszu prostym, batalion powinien postępować ró-

---

(1) Tabl. XX. fig. 3.

wnoodlegle do pierwiastkowego kierunku ; a za-
tém batalion zaczynając swój marsz od linii
(s. z.) , powinien dóysć do linii (x. x.) która
jest równoodległa od (s. z.)

524. Adjutant major powinien podstawę uró-
wnania w równoodległości utrzymywać.

525. Szef batalionu doyżrzy , aby roty nie
miały odstępu , ani nie ścisnęły się , i dla tego
rozkaze dać pole na tém skrzydle , w którą stro-
nę batalion się ciągnie , jeżeli tego potrzeba ,
dla zapobieżenia wypchnięcia rot : on również
starać się ma , aby batalion równoodlegle do pier-
wiastkowego utrzymywać kierunku.

526. Adjutant , który się znajduje przed
podchorążym , powinien go zawsze utrzymywać
w linii z podofficerem środka tak , aby ani wię-
cey , ani mniej nie ciągnął się jak ten pod-
officer.

527. Gdy batalion znowu zacznie prosto ma-
szzerować , adjutant póydzie o 15 lub 20 kro-
ków przed podchorążego , i obróci się do sze-
fa batalionu , który za środkiem znajdując się
naprowadzi go znakami na kierunek , w którym
podchorąży ma postępować ; podchorąży zatem
weźmie niezwłocznie dwa punkta na ziemi mię-
dzy sobą i adjutantem.

528. Gdy żołnierze powracają do marszu
prostego , powinni jak naywolniey zmniejszać
odstępy , które w marszu ukośnym między ro-
tami mogły się zrobić.

Uwagi względem marszu ukośnego.

529. Gdyby podofficer w środku batalionu znajdujący się podał naprzód iedno lub drugie ramie, n. p. prawe, co nayeściej się zdarza, kiedy się w prawo ciągną, szef batalionu łatwoby to spostrzegł po oznakach wzmiankowanych w szkole batalionu Nro 476, a chcąc temu zapobiedz, rozkaże temu podofficerowi podawać lewe ramie, inaczey bowiem batalion wzięłby fałszywy kierunek.

530. Bataliony dobrze musztrowane powinny maszerować krokiem ukośnym z tą samą łatwością co krokiem prostym, nawet w złym gruncie, aby tylko uważać, żeby roty nie cisnęły się, czego adjutant major i szef batalionu przestrzegać powinni.

ARTYKUŁ V.

*Zatrzymać batalion maszerujący naprzód
i urównać go.*

531. Szef batalionu, chcąc zatrzymać batalion, zakomenderuie :

1. *Batalion.*

2. *Stóy.*

532. Na komendę *stóy*, batalion zatrzyma się; szereg podchorążego i ogólni przewodni

zoftaną przed frontem , chyba że szef batalionu zakomenderuje : *podchorąży i przewodni na — miejsce* ; co tylko w ten czas nastąpić powinno , kiedy batalion nie będzie miał ani naprzód maszerować , ani inaczej urównać się.

533. Jeżeli szef batalionu nie zechce dać urównania ogólnego batalionowi , może je tylko kazać poprawić , jeżeli tego uzna potrzebę , komenderując : *szefowie plótonu poprawić urównanie* ; szefowie plótonu rzucą zatem okiem ku środkowi , poprawią się podług podstawy urównania , której kierunek powinien był adjutant major sprościć , i urównają każdy swój plóton. Adjutant major ostrzeże szefów plótonu , którzy nie zupełnie zrównali się z podstawą urównania , komenderując : *szef takowego plótonu , naprzód (lub nazad.)*

534. (1) Gdy szef batalionu zechce dać urównanie ogólne , bądź równoodległe , bądź ukośne , uda się na jedno z skrzydeł i stanąwszy o kilka kroków zewnątrz ogólnego przewodniego , ostrzeże podchorążego i ogólnych przewodnich , aby się do niego twarzą obrócili. Podchorąży trzymać powinien chorągiew prostopadle między oczyma , a dwaj podofficerowie szeregu podchorążego powrócą na swe miejsca do batalionu , poczem da kierunek , stojącym przed

---

(*) Tabl. XIX. fig. a.

frontem ogólnym przewodnim i podchorążemu, iaki dać chce batalionowi.

535. Gdyby podług nowego kierunku jeden lub więcej plutonów którego skrzydła batalionu musiał się w tył cofnąć, szef batalionu pierwej tym plutonom w tył maszerować każe, bądź krokiem wstecz, bądź kazawszy im prawo w tył obrócić się, poczem postawi podchorążego i ogólnych przewodnich, iak się dopiero opisało.

536. Zakomenderuie potém szef batalionu:

1. Przewodni na linię.

537. Na tę komendę przewodni prawy każdego plutonu prawego półbatalionu, a przewodni lewy każdego plutonu lewego półbatalionu, wyidą na kierunek podchorążego i ogólnych przewodnich, obróca się twarzą do podchorążego, i staną w odstępach plutonu jeden od drugiego.

538. Szefowie plutonu prawego półbatalionu przejdą na lewe skrzydło swych plutonów, oprócz szefa czwartego plutonu, który zostawszy na prawém skrzydle w drugi szereg wstępuje.

539. Adjutant major poprawi czémprędzey, jeżeli potrzeba, urównanie przewodnich prawego półbatalionu, a adjutant lewego, o czém gdy się zapewni szef batalionu zakomenderuie.

2. *Do środka — równay się.*

540. Na tę komendę plótony posuną się razem krokiem zwyczajnym naprzód, a gdy przyfają do przewodnich, każdy szef plótonu urówna swój plóton, podług prawideł przepisanych: Adjutant major urówna plóton chorągwiany, to jest czwarty.

541. Kiedy urównanie jest ukośne, szefowie plótonu, powinni stosownie do niego prowadzić swe plótony ku linię przewodnich.

542. Po urównaniu batalionu, szef batalionu zakomenderuje:

3. *Podchorąży i przewodni — na miejsce.*

543. Na tę komendę podchorąży, przewodni ogólni i przewodni plótonów, tudzież szefowie plótonu prawego półbatalionu powrócą na swe miejsca, a podchorąży trzymać znowu chorągiew będzie przy prawem udzie.

A R T Y K U Ł VI.

Maszerować, w cofaniu.

544. Gdy po zatrzymaniu batalionu, szef batalionu zechce, aby w cofaniu maszerował, zakomenderuje:

1. *Batalion prawa w tył — zwrot.*

545. W moment, gdy batalion uskutecznia to komenderowanie, szereg podchorążego iako i przewodni ogólni, jeżeli przed frontem znajdują się, wstąpią na miejsce; podchorąży przejdzie w trzeci szereg, który został pierwszym; podofficerowie jego rotę obrócą się dla przepuszczenia go; szef batalionu oraz przejdzie w tył za pierwszy szereg, który został trzecim; adjutant major i adjutant przejdą przed trzeci szereg, który został pierwszym.

546. Jeżeli to jest batalion kierunku, wytyczni tym samym sposobem mają być ustawieni iak w marszu naprzód, wyjąwszy, że się obracają twarzą do batalionu: szef batalionu stanąwszy o czterdzieści kroków za rotą chorągwaną, ustawi tych wytycznych, gdyby jeszcze nie byli postawieni; a gdyby już stali, officer, który się trudni ich odmienianiem się następnem, każe im prawo w tył zrobić, skoro batalion to poruszenie uskuteczni.

547. Jeżeli batalion nie jest kierunkowym, a zatem wytycznych nie ma, szef batalionu tak iak wyżej, stanie. Adjutant major zaś o czterdzieści kroków przed szeregiem słusujących naprzeciwko podchorążego, gdzie go szef batalionu znakami naprowadzi na prostopadłą, iak przepisano w marszu boiowym naprzód.

548. Po tych przygotowaniach szef batalionu zakomenderuje:

2. *Batalion — naprzód.*

549. Na to komenderowanie podchorąży i dwaj podofficerowie trzeciego szeregu straży chorągwaney, póydą o ośm kroków naprzód, a na ich miejscu stanie drugi szereg teyże straży chorągwaney; dwaj przewodni ogólni równie daleko iak szereg chorągwaney wystąpią przed batalion; podofficerowie zastępcy, staną w szeregu słusujących, a szefowie plótonu w trzecim szeregu, który został pierwszym: trzy słusujący naybliżsi środka batalionu, złączą się za szeregiem chorągwanym dla służenia, za podstawę urównania szeregów słusujących.

550. Szef batalionu zakomenderuje zatém:

3. *Marsz.*

551. Batalion trzecim szeregiem podług tych samych maszeruje prawideł co i pierwszym, jeżeli jest batalion kierunkowym, podchorąży maszerować powinien prosto na wytycznych, którzy sami przez się powinni następnie udawać się za wytycznego naydalszego w miarę zbliżenia się batalionu do nich: officer wyznaczony do ich równania, naydokładniey tego dopilnować powinien. Jeżeli batalion nie jest kierunkowym, podchorąży utrzymywać się powinien na prostopadłej za pomocą punktów, które weźmie; ten z trzech podofficerów słusujących łącznie maszerujących, który jest za podchorążym, dokładnie wstępować powinien w jego ślady.

552. Szef batalionu i adjutant też same mają powinności do zachowania, co w marszu naprzód.

553. Adjutant major maszerujący zewnątrz czwartego plótonu słusujących, powinien utrzymywać podstawę urównania szeregu słusujących prostopadle do linii kierunku; inni słusujący równać się będą, do teyże podstawy.

A R T Y K U Ł VII.

*Zatrzymać batalion maszerujący w cofaniu,
i obrócić go frontem.*

554. Gdy szef batalionu zatrzymawszy go, zechce mu kazać front zrobić, zakomenderuje:

1. *Batalion prawo w tył — zwrót.*

555. Na tę komendę szereg chorągwiany, przewodni ogólni, szefowie plótonu i podofficerowie zastępcy, powrócą na swe miejsca, a podchorąży przejdzie w pierwszy szereg.

556. Jeżeli szef batalionu zechce potem urównanie dać ogólne, zakomenderuje:

2. *Podchorąży i ogólni przewodni
na linia.*

557. Na to komenderowanie podchorąży i ogólni przewodni, wystąpiwszy przed front, obrócą się twarzą do szefa batalionu znajdującego się na prawem lub lewem skrzydle, któ-

ry ich ustanowi w kierunku, jaki zechce dać batalionowi, poczem zakomenderuje:

1. *Przewodni — na linię.*
4. *Do środka — równay się.*

A R T Y K U Ł VIII.

Maszerować batalionem rotami.

558. Szef batalionu, każe czasem maszerować batalionowi w mieyscu, i krokiem podwójnym, gdy się dobrze nauczy maszerować krokiem zwyczajnym: będzie go także ćwiczył w marszu rotami; tym końcem zakomenderuje:

1. *Batalion przez prawo (lub przez lewo.)*
2. *W pra—wo (lub w le—wo.)*
3. *Batalion naprzód.*
4. *Marsz.*

559. Na drugie komenderowanie szefowie plótonu i podofficerowie zastępcy, staną, iak się przepisało w szkole plótonu Nro 120.

560. Dway podofficerowie znajdujący się na lewém skrzydle batalionu, staną z pierwszego szeregu, tak iak szefowie plótonu, a z trzeciego iak podofficerowie zastępcy.

561. Gdy batalion maszerować ma rotami w lewo, szefowie plótonu niepowinni przecho-

dzieć na lewe skrzydło swych plótonów, gdyż na ów czas dwaj podofficerowie z lewego skrzydła batalionu tenże prowadzą.

562. Czyli batalion maszeruje rotami w prawo, albo w lewo, adjutant major maszerować powinien obok pierwszej roty, adjutant obok chorągwi, jeden i drugi z strony pierwszego szeregu i o sześć kroków od batalionu.

563. Na czwarte komenderowanie, batalion żywo naprzód postępować zacznie; podofficer znajdujący się przed pierwszą rotą prawego lub lewego skrzydła, na to największą uwagę mieć powinien, aby dokładnie zachował długość i prędkość kroku, i aby prosto maszerował przed się bez wyboczenia.

564. Adjutant major ciągle maszerować powinien tym samym krokiem, co czoło batalionu, a adjutant krokiem adjutanta majora; tym sposobem wskażą krok batalionowi.

565. Szefowie plótonu i słusujący dopilnują, aby między rotami nie robiły się odstępy, ani nie ścisnęły się, i aby nieznacznie tylko wzięły znowu swój odstęp, gdyby go były straciły.

566. Szef batalionu dopilnuje uskutecznienia tych prawideł.

567. Gdy szef batalionu zechce, aby zająć rotami, zakomenderuje:

1. *Rotami w prawo (lub w lewo.)*
2. *Marsz.*

568. Roty zachodzić będą następnie, i w tém samym miejscu, gdzie pierwsza, zachowując pravidła przepisane w szkole plótonu Numero 126.

569. Szef batalionu w tey nauce, często każe zachodzić, raz w prawo, drugi raz w lewo tak, żeby w froncie batalionu części zachodziły niektóre w iedną stronę, a drugie w przeciwną, krok zaś i odstępy między rotami wszędzie były zachowane.

570. Ta nauka jest iedną z najlepszych, którą dać można batalionowi, dla wydoskonalenia go w prędkości kroku.

A R T Y K U Ł IX.

Formowanie batalionu na prawo (lub na lewo), rotami do boiu.

571. Gdy batalion maszerując rotami lewém skrzydłem, ma się uformować w lewo rotami do boiu, po oznaczeniu przez szefa batalionu linii boiowej, adjutant postawi na niej dwóch wytycznych iednego od drugiego w odstępie plótonu, i tak, aby lewe ramie ich obrócone było ku batalionowi.

572. Gdy czoło batalionu zbliży się do pierwszego wytycznego, szef batalionu zakomenderuje:

1. *Przez lewo rotami do boiu.*

2. *Szefowie plótonu — na lewe skrzydło.*

3. *Marsz.*

573. Na drugie komenderowanie wszyscy szefowie plótonu przejdą na lewe skrzydło swych plótonów obok człowieka pierwszego szeregu ostatniej roty; dwaj podofficerowie na lewém skrzydle batalionu znajdujący się, powrócą do pierwszego i trzeciego szeregu.

574. Na komendę *marsz*, podofficer lewego skrzydła batalionu w pierwszym szeregu marszerujący, obróci się w lewo i doszedłszy do wytycznego znajduącego się na linii, oprze swe piersi o lewe jego ramie; batalion wstąpi następnie rotami w lewo do boju, stosując się do tego, co przepisano w szkole plótonu Numero 134; każdy szef plótonu stanie na linii wraz z człowiekiem pierwszego szeregu, pierwszej roty lewego skrzydła, i stanie po jego lewey.

575. Przewodni prawy każdego plótonu, oprócz osmego, stanie na kierunku wytycznych naprzeciwko roty prawego skrzydła swego plótonu, w moment gdy ta rota wchodzi na linię.

576. Po skończoney tey formacyi, szef batalionu zakomenderuje :

Przewodni — na miejsce.

577. Na to komenderowanie, szefowie plótonu i przewodni powrócą na swe miejsca ; dwaj wytyczni również odstąpią.

578. To poruszenie uskuteczni się , gdy batalion marszeruie rotami prawém skrzydłem , sposobem odwrotnym : szef batalionu na ów czas nie wyrzeczy drugiego komenderowania wyżej przepisanego , ponieważ szefowie plótonu już się znajdują obok swej pierwszej roty prawego skrzydła.

579. Dwaj wytyczni postawieni naprzód na linii , powinni być obrócenii prawém ramieniem do batalionu.

580. Przewodni lewy każdego plótonu , oprócz plótonu prawego skrzydła , wniydzie na kierunek wytycznych , w moment gdy ostatnia rota jego plótonu na linią wchodzi , i przed tą rotą stanie.

581. Szef batalionu dopilnuie formacyi następney batalionu , postępując wzdłuż linii boiowej.

582. Adjutant major poprawi następnie kierunek przewodnich , uważając tym końcem , aby ludzie pierwszego szeregu , wchodząc na linią , nie przeszli za nią.

A R T Y K U Ł X.

Przechód przez linią.

1 Poruszenie pierwszej linii w cofaniu.

583. Gdy

583. Gdy batalion uważany jako z pierwszey linii, maszeruie w cofaniu (1), i ma uskutecznić przechód przez linią, za zbliżeniem się na dwadzieścia kroków do drugiey linii, szef batalionu zakomenderuie bez zatrzymania go:

1. *Batalion przez lewo.*
2. *Plótonami i rotami w prawo.*
3. *Marsz.*

584. Na komendę *marsz*, batalion zrobi w marszu w lewo; pierwsza rota każdego plótonu wysunie się i zaydzie natychmiast w prawo; szereg podchorążego jako i ogólni przewodni powrócą na swoje miejsca; podofficerowie zastępcy każdego plótonu maszeruicy przed pierwszą rotą i szef plótonu maszeruicy obok niego, poprowadzą plóton prosto ku otworowi w drugiey linii, który im jest odpowiadający.

585. Odstępny między plótonami maszeruicy z rotami powinny być utrzymywane na lewych skrzydłach, tak iak i urównanie.

586. Gdy szef batalionu minie drugą linią, o sto kroków za nią zakomenderuie: (2)

1. *Batalion.*
2. *Stóy.*

---

(1) Tabl. XXIII. fig. I.

(2) Tabl. XXIII. fig. 2.

3. *Front.*
4. *W lewo — równay się.*
5. *Plótonami w lewo zachodź.*
6. *Marsz.*

587. Na drugie komenderowanie, które szefowie plótonu powtórzyć powinni, batalion się zatrzyma.

588. Na trzecie komenderowanie, szefowie plótonu, znajdujący się obok swych prawych przewodnich, przejdą przed środek plótonu, szef batalionu stojący przed przewodnim lewym pierwszego plótonu, poprawi kierunek przewodnich przed wyrzeczeniem czwartego komenderowania.

589. Na czwarte komenderowanie, które nie prędzey będzie wyrzeczone, aż szef batalionu doskonale wyrówna lewych przewodnich kolumny w kierunku, jaki chce dać batalionowi, każdy szef plótonu wykona to, co przepisano Nro 221.

590. Skoro pierwszy plóton przejdzie przez drugą linią, szef batalionu stanąwszy za szefem tego plótonu, wskaże mu punkt kierunku naprzód w polu, jeżeli jaki znaczny znajduie się, i względem tego szef pierwszego plótonu obierze sobie punkta pośrednicze; albo też adiutant major szybko wybiegnie o 30 lub 40 kroków przed tego szefa plótonu, który między

sobą a nim dwa punkta na ziemi weźmie , a co-raz daley postępując , nowe sobie obierze.

591. Szef batalionu dopilnuie porządku , zachowania odstępów między plótonami , i aby pierwszy plóton nie oddalał się z kierunku iemu naznaczonego.

592. Adjutant major (*b*) znajdujący się o kilka kroków na lewo szefa pierwszego plótonu , i adjutant (*k*) znajdujący się podobnie na prawo ósmego plótonu , dopilnuią , aby pierwsza rota plótonów maszerowała ile to bydz może w jedney linii.

Poruszenie drugiej linii w przechodzie przez linią.

593. Gdy batalion uważany iako z drugiej linii , ma podwoić sekcyę w miejscu , dla przepuszczenia pierwszej linii , szef batalionu zakomenderuje dosyć wczesnie , aby pierwszej linii nie zatrzymał :

1. (1) *Podwoycie sekcyę.*
2. *Drugie sekcyę przez prawo.*
3. *W pra — wo.*
4. *Marsz.*

594. Na pierwsze komenderowanie wszyscy szefowie plótonu staną przed środkiem swych plótonów.

---

(1) Tabl. XXIII, fig. 5.

595. Na drugie, ostrzegą swe pierwsze sekcyje, że się nie ruszą, a drugie, że się w prawo obróca.

596. Na trzecie komenderowanie, druga sekcyja każdego plótonu obróci się w prawo, a szef plótonu natychmiast wysunąć się każe pierwszym rotom prawego skrzydła teyże sekcyi w tył.

597. Na czwarte, druga sekcyja każdego plótonu póydzie za pierwszą o krok jeden od ostatniego szeregu, gdzie ię szef drugiey sekcyi zatrzyma, komenderuiąc:

1. *Sekcyja.*
2. *Stóy.*
3. *Front.*
4. *W lewo — równay się.*
5. *Stać.*

598. Na komendę *stać*, officerowie i pod-officerowie każdego plótonu staną na skrzydłach sekcyów dla wzmocnienia ich, i tak się podzielą, aby na skrzydle każdym, kaźdey sekcyi znajdował się ieden, żeby dwóch słusowało za drugą sekcyą, a to w porządku następującym: kapitan na prawém skrzydle pierwszego szeregu, pierwszey sekcyi; podporucznik na lewém skrzydle teyże sekcyi i szeregu; podofficer zastępca na prawém skrzydle trzeciego szeregu drugiey sekcyi; lewy przewodni na lewém skrzydle tey-

że sekcyi i szeregu ; porucznik i starszy sierżant w szeregu słusujących za plótonem.

599. Gdyby liczba słusujących za plótonem, nie była w komplecie , trzebaby zawsze osadzić skrzydła sekcyów , iak się przepisało , a zmniejszyć liczbę słusujących za drugą sekcyą. To rozstawienie officerów i podofficerów ma za cel , aby zapobiedz , żeby pierwsza linia nie porwała z sobą drugiey , gdyby w nieporządku przechodziła.

600. Gdy batalion pierwszey linii przejdzie przez odstępy , szef batalionu drugiey linii zakomenderuje :

1. *Wstępuy na miejsce.*
2. *Drugie sekcye przez lewo.*
3. *W le — wo.*
4. *Marsz.*

601. Na komendę *marsz* , drugie sekcye pomaszerują przez lewo , i skoro zostaną odskonięte , szefowie ich zakomenderują :

1. *Sekcyą.*
2. *Stóy.*
3. *Front.*
4. *W prawo — równay się.*

602. W moment gdy druga sekcyą każdego plótonu maszerować zacznie , podofficer zastępcą znajdujący się na prawém skrzydle swej sekcyi , i podporucznik znajdujący się na le-

wém skrzydle pierwszej, powrócą na swe miejsce.

603. Ten sposób przechodzenia przez linie, który tu był tylko uważany w cofaniu, może być również używany w nacieraniu, kiedy świeże wojsko z drugiej linii ma zastąpić uszkodzone w pierwszej.

604. W tym ostatnim przypadku batalion drugiej linii postępuje w szyku bojowym dla zbliżenia się do batalionu pierwszej, a szef batalionu zakomenderuje dosyć wczesnie, aby nie zatrzymywać pierwszej linii w przechodzie:

1. *Podwóycie sekcye.*
2. *Drugie sekcye — marsz.*

605. Na drugie komenderowanie, drugie sekcye każdego plutonu zaczną w miejscu maszerować, a skoro pierwsza sekcya minie, pociągnie się druga w prawo za pierwszą; te poruszenia uskutecznią się z tyłu w szeregu słusujących, officerowie zatém i podofficerowie udadzą się na skrzydła sekcjów, iak się wyżej opisało Nro 598, a batalion bez zatrzymania się maszeruje dalej w tym porządku.

606. Podporucznicy znajdujący się na lewém skrzydle pierwszych sekcjów powinni utrzymywać w prawym półbatalionie odstęp sekcji, między sobą a szefem plutonu po ich lewej inaszerującego:

607. Podporucznik znajdujący się na lewem skrzydle pierwszej sekcji plutonu chorągwianego powinien maszerować w ślady podchorążego, któremu adjutant każe się w prawo pociągnąć, tak, aby naprzeciwko tego oficera znajdował się.

608. Szefowie plutonu w lewym półbatalionie powinni zachować odstęp sekcji między sobą i podporucznikiem maszerującym na lewem skrzydle pierwszej sekcji, plutonu po ich prawej znajduącego się.

609. Drugi i trzeci szereg straży chorągwianej wraz z drugą sekcją pójdą za pierwszą, lecz szereg podchorążego i ogólni przewodni zostaną przed frontem.

610. Szef batalionu pierwszej linii widząc, że batalion drugi zbliżył się do niego o dwadzieścia kroków, zakomenderuje:

1. *Batalion przez prawo.*
2. *W pra — wo.*
3. *Plutonami i rotami w prawo.*
4. *Marsz.*

611. Batalion pierwszej linii przeszedłszy przez batalion drugiej, zatrzyma się w oznaczonym odstepie, i zaydzie potem do boiu, iak się wyżej przepisało.

612. Skoro pierwsza linia przejdzie przez drugą, szef batalionu drugiej linii zakomenderuje:

1. *Wstępuy na mieysce.*
2. *Drugie sekcye marsz.*

613. Na komendę *marsz*, drugie sekcye pociągną się w lewo, podporucznik, podofficer zastępca i drugi sierżant powrócą na swe mieysca; pierwsze sekcye wciąż bez zatrzymania się maszerują naprzód.

614. Skoro drugie sekcye odślonięte zostaną, każdy szef zakomenderuje:

1. *Naprzód.*
2. *Podwójny krok — marsz.*

615. Drugie sekcye wszedłszy zatém w linię wezmą krok i urównanie batalionu.

616. Szef batalionu drugiey linii może zatrzymać swój batalion, skoro batalion pierwszej przez niego przeszedł: na ów czas drugie sekcye szybko wstąpią na mieysce na komendę szefa batalionu: *drugie sekcye wstępuy na mieysce*; albo też szef batalionu może daley naprzód maszerować, i dopiero swój batalion zatrzymać.

Uwagi ogólne względem przechodu przez linię.

617. Powiedzieliśmy wyżej, że plutony w cofaniu maszerują prawém skrzydłem, lecz szef batalionu pierwszej linii, mógłby również kazać skuteczniej to poruszenie lewém skrzydłem

plótonów, w ów czas plótony zachowałyby odstęp i urównanie w prawo, i zaszłyby w prawo do boju.

618. Aby skutecznić w tey szkole różne poruszenia wyżej opisane, szef batalionu powinien swój batalion czasem uważać iako w pierwszej, a czasem iako w drugiej linii znajdujący się.

ARTYKUŁ XI.

Odmiana frontu.

619. Gdy szef batalionu zechce front odmienić batalionu stojącego w szyku boiowym, postawi zawsze dwóch wytycznych w nowym kierunku, jednego od drugiego w odstępie mniejszym nieco niż front plótonu, i to przed tym plótonem, który ma służyć za podstawę urównania.

620. Przypuśćmy to, że szef batalionu chce front naprzód odmienić na pierwszy plóton: postawi dwóch wytycznych przed tym plótonem, tak iak się dopiero powiedziało, i rozkaże szefowi tego plótonu postawić go po za temi wytycznymi, poczem zakomenderuje:

1. *Odmiana frontu naprzód na pierwszy plóton.*
2. (1) *Plótonami w pół prawo za chódź.*

(1) Tabl. XXIV. fig. 1.

3. *Marsz.*
4. *Naprzód.*
5. *Marsz.*
6. *Przewodni na prawo.*

621. Na drugą komendę, szefowie plótonu wyidą przed środek swych plótonów.

622. Na trzecie, plótony zaczną w prawo zachodzić, iak się zwyczajnie z miejsca zachodzi, a skoro szef batalionu osądzi, że dosyć zaszyły, wyrzeczce ostatnie trzy komenderowania.

623. Na piąte komenderowanie, plótony przestaną zachodzić i prosto naprzód pomaszerują.

624. Na szóste, wezmą czucie na prawo, prawy przewodni każdego plótonu maszerować będzie za rotą znajdującą się naprzeciwko niego w plótonie poprzedzającym, a dopiero gdy ten plóton przyszedłszy na miejsce, gdzie ma wniść w linię, odmieni kierunek w prawo; wspomniony przewodni prosto przed się maszerować powinien.

625. Gdy prawe skrzydło drugiego plótonu dojdzie naprzeciwko lewego skrzydła pierwszego, szef drugiego plótonu zakomenderuje:

1. *Obróć w prawo.*
2. *Marsz.*

626. Na komendę *marsz*, drugi plóton odmieni kierunek w stronę przewodniego, iak się opisało, tak, aby prosto wszedł w linią bojową, od której w odległości dwóch kroków zatrzyma go iego szef i urówna sposobem przepisany w formacyach następujących.

627. Wszystkie inne plótony, podobnie sobie postąpią, iak przepisano dla drugiego.

628. Po skończoném tém uformowaniu się, szef batalionu zakomenderuie:

Przewodni — na miejsce.

629. Gdy batalion ma front w tył odmienić na pierwszy plóton, szef batalionu, postawiwszy ten plóton w nowym kierunku i dwóch wytycznych przed rotą iego prawego i lewego ikrzydła, zakomenderuie:

1. *Odmiana frontu w tył na pierwszy plóton.*
2. *Batalion prawo w tył — zwrot.*
3. *Plótonami w pół lewo zachodź (1)*
4. *Marsz.*
5. *Naprzód.*
6. *Marsz.*
7. *Przewodni na lewo.*

630. Na drugie komenderowanie, wszystkie plótony oprócz pierwszego, zrobią prawo w tył.

---

(1) Tabl. XXIV. fig. 2.

631. Na trzecią komendę, szefowie plótonów, które zrobiły prawo w tył, pójdą za środek swoich plótonów o dwa kroki za pierwszym szeregiem, który został trzecim.

632. Na czwartą, te plótony zaczną w lewo zachodzić trzecim szeregiem.

633. Na szóstą, przestawszy zachodzić, pomaszerują prosto przed się ku nowej linii bojowej:

634. Na siódmą, wszyscy wezmą czucie na lewo, a przewodni znajdujący się na prawém skrzydle, które zostało lewem w każdym plótonie, stosować się będzie do tego, co się przepisało wyżej. Nro 624.

635. Skoro prawe skrzydło, które zostało lewem drugiego plótonu, dojdzie naprzeciwko lewego skrzydła pierwszego plótonu już stojącego w nowym kierunku, szef drugiego plótonu zakomenderuje.

1. *Obrót w lewo.*

2. *Marsz.*

636. Drugi plóton, odmieniwszy zatem kierunek w stronę przewodniego, pomaszeruje naprzód, a gdy się zrówna z szeregiem słuszących pierwszego plótonu, szef jego zatrzyma go, i kazawszy mu prawo w tył zrobić, urówna go sposobem przepisany w formacjach następujących.

637. Wszystkie inne plótony tak sobie postępują, jak to przepisano dla drugiego.

638. Po skończoném tém uformowaniu się szef batalionu zakomenderuje :

Przewodni — na miejsce.

639. Szef batalionu każe odmienić front naprzód lub w tył na plóton lewego skrzydła batalionu podług tychże samych prawideł.

640. Szef batalionu dopilnuje w ogólności, aby to poruszenie należycie uskutecznione było.

641. Adjutant major poprawi urównanie przewodnich, w miarę wstępowania ich na linię bojową, stosując się do tego, co przepisano w formacjach następnych.

642. Szef batalionu może również kazać odmienić front na plóton środkowy, lub na którykolwiek inszy i pod takim kątem jak zechce; w tym przypadku jedno skrzydło odmieni front naprzód, a drugie w tył, stosując się do tego, co przepisano wyżej.

643. Jeżeli naprzykład szef batalionu zechce front odmienić na piąty plóton, jeżeli lewe skrzydło ma pójść naprzód, a prawe w tył, postawi dwóch wytycznych w nowym kierunku przed piątym plótonem, i rozkaże szefowi tego plótonu postawić go za temi wytycznymi.

644. Gdy tym sposobem piąty plóton stanie na nowym kierunku, czwarty wniydzie w

W tył prawem skrzydłem przechodź przez wąwóz.

(1) Szef plótonu prawego skrzydła komenderuje zatem :

1. *Grenadyery (lub twszy plóton.)
przez prawo.*
2. *W pra — wo.*
3. *Marsz.*

652. Na komendę *marsz*, pierwszy plóton maszerować zacznie; pierwsza rota zaydzie w prawo, pomaszeruje w tył, aż minie o cztery kroki szereg słusujących, zaydzie ieszcze raz w prawo, i poydzie potem prosto ku lewemu skrzydłu: wszystkie inne rotы tego plótonu w tém samém miejscu zaydą, gdzie pierwsza zaszła.

653. Drugi plóton, ruch swój zacznie na komendę swego szefa, który mu się w prawo obrócić każe, gdy pierwsza rota pierwszego plótonu z nim się zrówna, a *marsz*, zakomenderuje tak, aby pierwsza rota drugiego plótonu szła tuż za ostatnią pierwszego, na krok jednak nie zważając: pierwsza rota drugiego plótonu zaydzie zatem w prawo, w tém samém miejscu, gdzie stała, a inne rotы tegoż plótonu także doszedszy, również zaydą iak pierwsza.

654. Plótony następujące uskutecznią każdy w swoiey kolei to, co przepisano dla drugiego.

---

(1) Tabl: XXV. fig: 2.

655. Gdy pierwsza rota pierwszego plutonu dojdzie naprzeciwko wąwozu, za lewem skrzydłem znajdującego się, zaydzie rotami w lewo dla wniyscia w wąwóz, a wszystkie rotę następujące zaydą w tém samym miejscu co naczelna.

656. Plutony przejdą tym sposobem rotami przez wąwóz; a skoro który wyidzie z wąwozu, szef jego każe mu uformować pluton, komenderując, iak przepisano w szkole plutonu Nro 136 i następnie.

657. Gdy wąwóz znajduie się za prawem skrzydłem, co czasem także sobie wystawiać należy, szef batalionu zakomenderuie:

*W tył lewem skrzydłem przechodź
przez wąwóz.*

658. Pluton lewego skrzydła zacznie natychmiast poruszenie, a za nim plutony następujące, stosując się do tego, co przepisano dopiero w przechodzie przez wąwóz prawem skrzydłem: szefowie plutonu znajdować się mają obok pierwszej rotę lewego skrzydła.

*Uwagi względem przechodu przez wąwóz
w cofaniu.*

659. Gdy szerokość wąwozu pozwala uformować plutony lub sekcye, szef pierwszego plutonu każe to uskutecznić, skoro jego pluton w wąwóz wniydzie.

Część III.

660. Wszystkie następujące plótony , uskutecznią to poruszenie na komendę swoich szefów w tém samym miejscu co pierwszy.

661. Skoro pierwszy plóton wyidzie z wąwozu , jeżeli prawém skrzydłem , można mu kazać w lewo odmienić kierunek , i gdy tym sposobem kolumna wyciągnie się , kazać zachodzić w lewo plótonami do boju ; albo też odmienić kierunek w prawo dla uformowania kolumny do boju.

662. Jeżeli wąwóz jest za ciasny , aby uformować plótony lub sekcyę , batalion rotami maszerować dalej powinien ; a skoro pierwsza rota z wąwozu wyidzie , może iey kazać w lewo zachodzić , pomaszerować dalej rotami i uformować go do boju przez lewo , albo też kazać pierwszej rotie zachodzić w prawo i uformować potem batalion na prawo rotami do boju ; albo też kazać uformować plóton , i kazać mu kierunek odmienić w lewo lub w prawo , iak się dopiero opisało.

A R T Y K U Ł XIII.

Kolumna do ataku.

663. To poruszenie , które się zasadza na tém , aby podwóyną uformować kolumnę za dwoma plótonami środka , uskuteczni się sposobem następującym. Szef batalionu zakomenderuje :

1. *Kolumna do ataku.*
2. (1) *Plótonami z prawego i lewego skrzydła za środkiem — w kolumnie.*
3. *Batalion w lewo i w pra—wo.*
4. *Podwóyny krok — marsz.*

664. Na drugie komenderowanie, oprócz czwartego i piątego szefowie plótonu staną każdy przed środkiem swego plótonu, i ostrzega, które mają zrobić w lewo, a które w prawo.

665. Na trzecią komendę, czwarty i piąty plóton zostaną na miejscu bez poruszenia, inne zaś plótony prawego półbatalionu zrobią w lewo, a lewego zrobią w prawo; szefowie plótonu natychmiast wysuną trzy pierwsze rotы swego plótonu w tył; przewodni lewy każdego plótonu prawego skrzydła, a przewodni prawy, każdego plótonu lewego skrzydła, stanie przed człowiekiem pierwszego szeregu swej pierwszej rotы, a każdy szef plótonu, obok swego przewodniego dla poprowadzenia go.

666. Na komendę *marsz*, poruszenie zacznie się: szef piątego plótonu szybko przejdzie na lewe skrzydło swego plótonu, a szef czwartego plótonu zostanie na swoim miejscu: te dwa plótony urówniają się jeden na drugiego za ostrzeżeniem swoich szefów, jeżeli tego potrzeba.

667. Czwarty i piąty plóton, które mają być czołem kolumny, nie ruszą się z miejsca; wszystkie inne pomaszerują krokiem podwójnym na odstęp sekcyi za plóton swego półbatalionu, tak, aby w prawym półbatalionie czwarty plóton znajdował się przed trzecim, trzeci przed drugim i t. d.; i żeby w półbatalionie lewym piąty znajdował się przed szóstym, szósty przed siódmym i t. d.

668. Plótony odpowiadające każdego półbatalionu wchodząc w kolumnę, przepisany porządkiem zeydą się, gdzie szef każdego z plótonów prawego półbatalionu zakomenderuje:

1. *Plóton.*
2. *Stóy.*
3. *Front.*
4. *W lewo równay się.*

669. Szef każdego z plótonów lewego skrzydła toż samo komenderuje, oprócz czwartego komenderowania, które się odmieni *na prawo — równay się.*

670. Poczém szefowie plótonu staną na zewnętrzzném skrzydle plótonu, z prawego półbatalionu na prawém, a z lewego półbatalionu na lewém; każde dwa plótony złączone z sobą urównają się jeden na drugi; w środku stanie podofficer zastępca, który powinien stać prosto za poprzedzającym.

671. Plóton grenadyerów tym samym sposobem postąpi, iak plótony prawego półbatalionu, z tą tylko różnicą, że stanie za dwiema wewnętrznymi czyli średnimi sekcjami ostatniego oddziału kolumny, tym sposobem, że dwie zewnętrzne sekcyje tegoż oddziału przekrzydlaią go.

672. Gdyby iednak szef batalionu chciał grenadyerów postawić na czele kolumny, dałby przed uformowaniem iey, stosowny do tego rozkaz szefowi grenadyerpw, któryby trzy pierwsze roty lewego skrzydła nie w tył, ale naprzód wysunął, i poprowadziłby grenadyerów przed naczelny oddział kolumny, gdzie tak stanąć powinni, iak się dopiero powiedziało.

673. Dobosi stać powinni za kolumną.

Rozwianie kolumny do ataku.

674. Gdy szef batalionu zechce rozwinąć tę kolumnę, postawi dwóch wytycznych przed rotą prawego i lewego skrzydła dwóch naczelnych plótonów, poczem zakomenderuje:

1. (1) *Rozwin kolumnę.*
2. *Batalion w prawo i w lewo.*
3. *Podwóyny krok — marsz.*

675. Na komendę *marsz*, kolumna rozwinie się, podług prawideł rozwiania się kolumny ści-

---

(1) Tabl. XXVI. fig. 2.

śniętych na dwa plutony naczelne, które się nie ruszą; szef piątego stanie na prawém skrzydle swego plutonu.

676. Szef czwartego plutonu wstąpi w drugi szereg, w moment gdy szef trzeciego, stanawszy na linii, przejdzie na lewe skrzydło swego plutonu dla urównania go.

677. Po rozwianiu szef batalionu zakomenderuje:

Przewodni na miejsce.

678. Gdyby szef batalionu chciał rozpocząć ogień podczas rozwiania, dalby stosowny do tego rozkaz szefom dwóch plutonów naczelnych, aby kazali zacząć ogień dwuszeregowy.

679. Ci szefowie komenderowaliby tak, jak przepisano w ogniu dwuszeregowym, a to zaraz gdy trzeci i szósty pluton urównane zostaną; szefowie tych dwóch plutonów, toż samoby uważali względem plutonu drugiego i siódmego i t. d.

680. Na komendę: *ognia dwoma szeregami*, do dwóch naczelnych plutonów wytyczni stojący przed temiż plutonami ustąpią w tył; równie i przewodni każdego plutonu, który wyszedł na linię dla oznaczenia urównania, gdy szef jego zakomenderuje: *ognia dwoma szeregami cofnie się.*

681. Szefowie plutonu i podofficerowie zastępcy podczas ognia stacj powini tam, gdzie im przepisano wyżej. Nro 35.

*Uwagi względem rozwiania kolumny do
ataku.*

682. Ponieważ ta kolumna zawsze tylko z jednego składać się powinna batalionu, dla małej iey głębokości, nie potrzeba, aby przed rozwianiem zemknęła się w kolumnę ściśniętą.

A R T Y K U Ł XIV.

Zebranie się.

683. Gdy batalion stoi w szyku boiowym, a szef batalionu każe dać znak w bęben do rozsypania się (la breloque) batalion rozsypie się.

684. Gdy szef batalionu zechce go znówu zgromadzić, postawi dwóch wytycznych i podchorążego w kierunku, który zechce dać batalionowi, poczem każe uderzyć do chorągwi.

685. Każdy szef plótonu zbierze swoich officerów, podofficerów i żołnierzy o sześć kroków za tém miejscem, które ma zająć w linii boiowej.

686. Szef batalionu iak naysprędzey postawi plóton chorągwiany za dwoma wytycznymi naprzód wystawionymi; poczem każdy plóton urowna się z plótonem chorągwianym na komendę swego szefa podług przepisanych prawideł.

S Z K O Ł A B A T A L I O N U

podzielona na Nauki, tak iak ma być powtórzoną w musztrze Batalionu.

N A U K A P I E R W S Z A.

1. Otworzyć szeregi.
2. Robienie bronią i nabiianie spieszne.
3. Zamknąć szeregi.
4. Nabiianie dowolne i różne ognie naprzód i w tył.

N A U K A D R U G A.

1. Zachodzić z miejsca plótonami w prawo lub w lewo.
2. Maszerować w kolumnię długo krokiem taktowym, gdzie przewodni naczelny maszerować powinien podług obranych na ziemi punktów; odmienić kierunek w stronę przewodniego i w stronę przeciwną; złamać się, i uformować znowu plótony w marszu.
3. Uskutecznić kontramarsz i potem też same powtórzyć poruszenia.
4. Odmienić kierunek przez prędkie manewr.
5. Maszerować krokiem podróźnym, złamać plótony i wykonać następnie wszystkie poruszenia przepisane w artykule kolumny podróźney dla zmniejszenia od-

działu aż do czterech rot frontu ; kazać wstąpić na miejsce rotom podług tychże samych prawideł ; i formować plòtony.

6. Zatrzymać kolumnę i kazać zachodzić w lewo lub w prawo do boiu.
7. Kazać czasem wspak zachodzić w lewo lub w prawo do boiu.

NAUKA TRZECIA.

1. Złamać linią plòtonami w tył przez lewo lub przez prawo.
2. Formować kolumnę naprzód i w tył do boiu.
3. Formować kolumnę na prawo lub nalewo do boiu.
4. Maszerować rotami i formować w marszu plòtony lub sekcyę.
5. Gdy kolumna przychodzi z przodu lub z tyłu na linią boiową , i na teyże linii postępuje , uformować ją przez zachodzenie w lewo lub w prawo do boiu.
6. Odmienić front naprzód i w tył na prawe lub lewe skrzydło , prostopadle lub ukośnie.
7. Odmienić front do środka , lewem lub prawem skrzydłem naprzód , prostopadle lub ukośnie.

NAUKA CZWARTA.

1. Gdy batalion w szyku boiowym, zwinąć kolumnę dywizjami lub plótonami, na przód lub w tył, na plóton prawego lub lewego skrzydła, albo na plóton środkowy, prawem lub lewem skrzydłem na czele.
2. W kolumnie ściśniętej odmienić kierunek w prawo lub w lewo przez marsz rotami.
3. W kolumnie ściśniętej uskutecznić kontramarsz.
4. Maszerować w kolumnie ściśniętej.
5. Wziąć odstęp od czoła kolumny.
6. Zemknąć się na pół odstepu i odmienić kierunek; zemknąć się do rozwiania, zatrzymać kolumnę, formować dywizję na miejscu i rozwinąć ją.
7. Formować kolumnę do ataku, i rozwinąć ją.

NAUKA PIĄTA.

1. Maszerować długo w szyku boiowym na przód i w tył, i kazać uskutecznić mianie przeszkód.
2. Odmienić kierunek kilka razy w marszu boiowym.
3. Ciągnąć się długo i często.

4. Przechód przez linie, uważając batalion czasem jako z pierwszey, a czasem jako z drugiey linii.
5. Maszerować rotami w prawo i w lewo, odmienić kierunek rotami, i uformować się rotami w lewo lub w prawo do boju.
6. Przechód przez wąwóz w cofaniu.
7. Kazać znak dać w bęben do rozsypania się i zebrać potem znowu batalion.

*Uwagi względem tego podziału szkoły
Batalionu na Nauki.*

Pierwsza nauka zawierająca nabijanie i ognie; druga zawierająca marsz w kolumnie i wszystko co do tego się ściąga; i piąta zawierająca marsz w szyku bojowym i różne poruszenia ztąd wypadające, te trzy nauki będąc nayistotniejszymi częściami szkoły batalionu, należy nayszczególniey w nich ćwiczyć batalion.

Te bataliony, które dobrze uskutecznią drugą i piątą naukę, w krótkim bardzo czasie potrafią doskonale uskutecznić trzecią i czwartą.

Można kazać maszerować z bronią w ramie rotami, plótonami, lub dywizyami, i w kolumnie krokiem taktowym.

Można także czasem, gdy bataliony już dobrze wydoskonalone, kazać broń wzięść w ramie w marszu bojowym.

Kiedy się batalionami dla nauki musztruje, nie należy maszerować krokiem podwójnym, ani w szyku boiowym, ani w kolumnie, ani w formacyach, chyba w ten czas, kiedy bataliony już zupełnie będą wydoskonalone w marszu zwyczajnym.

W tej szkole batalionu użyje się iedynie kroku nie taktowego, dla powtórzenia poruszeń kolumny podróżney.

Koniec Szkoły Batalionu.

W Y R A Z Y

DO KOMENDEROWANIA

Po Polsku.

Po Francúzku.

SZKOŁA ZOLNIERZA.

ÉCOLE DU SOLDAT.

Postawa Zolnierza.

1. Oczy w prawo.
2. Stać!
Spoczniey.
W miejscu — spo-
czniey.

1. Baczność.

2. Plóton.

1. Plóton przez pra-
wo lub przez lewo.

2. W pra—wo lub w
le — wo.

1. Plóton.

2. Prawo w tył zwrót.

*Prawidła kroku zwy-
czajnego prostego.*

1. Naprzód.

2. Marsz.

1. Plóton.

2. Stój.

Position du Soldat.

1. Tête à droite.

2. Fixe.

Repos.

En place repos.

1. Garde à vous.

2. Peleton.

1. Par le flanc droit
ou gauche.

2. A droite ou gauche.

1. Peleton.

2. Demitour - à droite.

*Principes du pas ordi-
naire direct.*

1. En avant.

2. Marche.

1. Peleton.

2. Halte.

Krok ukośny.

1. Ciąg się w prawo
2. Marsz.
1. W proft.

Pas oblique.

1. Oblique à droite.
2. Marche.
1. En avant.

ROBIENIE BRONIA.

MANIEMENT DES
ARMES.*Komenda do nabiiiania broni potrzebuiaçey
podsypywania.*

Nabiiianie na 12 tempów.

1. Nabiy — broń.	1. Chargez - vos ar- mes.
2. Otworz - panewkę.	2. Ouvrez-le bassinet.
3. Dó — ładunka.	3. Prenez - la cartou- che.
4. Odgryż - ładunek.	4. Déchirez - la car- touche.
5. Podsyp.	5. Amorces.
6. Zamkniy - panewkę.	6. Fermez-le bassinet.
7. Do lewey nogi — broń.	7. L'arme - à gauche.
8. Ładunek - w rurę.	8. Cartouche - dans le canon.
9. Za - stępel.	9. Tirez - la baguette.
10. Przybić.	10. Bourrez.

11. Stępel - na mieysce.	11. Remettez - la ba- guette.
12. Na ramie - broń. Plóton. Tuy. Cel. Od - staw. Pal. Nabiy. Kurek - na mieysce. Na ramie - broń.	12. Portez - vos armes. Peleton. Appretez vos armes. Joué. Redressez - vos ar- mes. Feu. Chargez. Le chien - au repos. Portez - vos armes.

*Komenda do nabijania broni Cylińdrowey nie-
potrzebuiącej podsypywania.*

Nabijanie na osm tempów.

1. Nabiy - broń.	1. Chargez - vos armes.
2. Do - ładunka.	2. Prenez - la cartou- chē.
3. Odgryż - ładunek.	3. Déchirez -- la car- touche.
4. Ładunek - w rurę.	4. Cartouche - dans le canon.
5. Za stępel.	5. Tirez - la baguette.
6. Przybiy.	6. Bourrez.
7. Stępel - na mieysce.	7. Remettez -- la ba- guette.
8. Na ramie - broń.	8. Portez - vos armes.

1. Plóton.
2. Tuy.
3. Cel.
4. Pal.
5. Nabiy.
  - Kurek -- na mieysce.
  - Na ramie -- broń.
  - Prezentuy -- broń.
  - Na ramie -- broń.
  - Z ramienia -- broń.
  - Do przeyrzenia broń.
  - Bagnety -- na broń.
  - Stępel -- w rure.
  - Złóście -- broń.
  - Podnieście -- broń.
  - Na ramie -- broń.
  - W ramie -- broń.
  - Za -- broń.
  - Do woli -- broń.
  - Pod lewe ramie-broń.
  - Spuścić -- broń.

1. Peleton.
2. Appretez -- vos ar-
3. Joue. (mes.
4. Feu.
5. Chargez.
  - Le chien -- au repos.
  - Portez -- vos armes.
  - Presentez-vos armes.
  - Portez -- vos armes.
  - Reposez - vos armes.
  - Inspection-des armes.
  - Bayonette - au canon.
  - Baguette -- dans le
canon.
  - Vos armes -- à terre.
  - Relevez - vos armes
  - Portez - vos armes.
  - L'arme -- au bras.
  - Portes -- vos armes.
  - l'Arme -- à volonte.
  - l'Arme sous le bras -
gauche.
  - Descendes-vos armes.

NABIJANIE SPIESZNE. CHARGE PRECIPITE.

Ma się rozumieć o broni, która się podsypuie.

1. Nabiy -- broń.
2. Dwa.

1. Chargez-vos armes.
2. Deux.

3. Trzy

3. Trzy.
4. Cztery.

Nabijanie dowolne.

1. Nabij - broń.
- Ogień prosty.*
1. Plotonami ognia.

Ogień ukośny.

1. W pół prawo, lub w pół lewo - przyłoż się.
1. Dwoma szeregami ognia.
2. Ploton.
3. Tuy.
4. Zaczynay.
1. W tył - ognia.
1. Odwrot czołem.
1. W miejscu krok.
2. Marsz.
1. Odmień krok.
2. Marsz.
1. Ploton naprzód.
1. Przewodni na lewo lub na prawo.
1. Krok podwójny.
2. Marsz.
1. Krok zwyczajny.

Cześć III.

3. Trois.
4. Quatre.

Charge à Volonte.

1. Chargez-vos armes.
- Feu direct.*
1. Feu de Péleton.

Feu oblique.

1. Oblique à droite ou à gauche.
1. Feu de deux rangs.
2. Peleton.
3. Armes.
4. Commencez-le feu.
1. Feu en arriere.
1. Face en tête.
1. Marquez le pas.
2. Marche.
1. Changez - le pas.
2. Marche.
1. Peleton en avant.
1. Guide à gauche ou à droite.
1. Pas acceleré.
2. Marche.
1. Pas ordinaire.

2. Marsz.
1. W tył - marsz.

Marsz Rotami.

1. Plóton przez prawo lub przez lewo.
2. W pra - wo lub w le - wo.
3. Marsz.
1. Rotami w prawo, lub w lewo.
2. Marsz.
1. Przez prawo lub przez lewo.
2. Marsz.
1. Plóton.
2. Stóy.
3. Front.
1. W prawo lub w lewo - równay się.
1. Stać.
1. W tył, w prawo, lub w tył lewo - równay się.

Zachodzenie w miejscu.

1. Plótonami w prawo zachodź.

2. Marche.
1. En arriere-marche.

Marche de flanc.

1. Peleton par le flanc droit ou gauche.
2. A droite ou à gauche.
3. Marche.
1. Par file à droite ou à gauche.
2. Marche.
1. Par le flanc droit ou gauche.
2. Marche.
1. Peleton.
2. Halte.
3. Front.
1. A droite ou à gauche - alignement.
1. Fixe.
1. En arriere a droite ou à gauche - alignement.

Conversion de piet ferme.

1. Par peleton à droite.

2. Marsz.
1. Plóton.
2. Stóy.
1. W lewo lub w prawo - równay się.

Zachodzenie w marszu.

1. W prawo lub w lewo zachodź.
2. Marsz.
1. Naprzód.
2. Marsz.

Odmienić kierunek na stronę przewodniego.

1. Obróć w lewó lub w prawo.
  2. Marsz.
- Plótonem szyk w linią.
Złamcie Plóton.
Złęczcie plóton.

2. Marche.
1. Peleton.
2. Halte.
1. à gauche ou à droite-alignement.

Conversion en marchant.

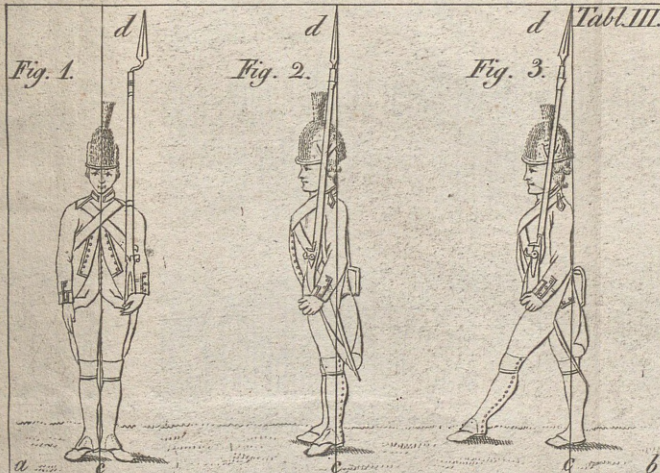
1. à droite ou à gauche - conversion.
2. Marche.
1. En avant.
2. Marche.

Changer de direction sur le coté du guide.

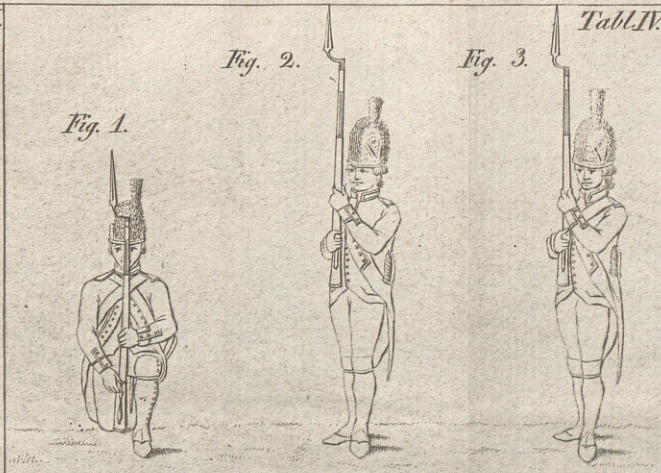
1. Tournez à gauche ou à droite.
  2. Marche.
- Par peleton en ligne.
Rompez le peleton.
Formez le peleton.

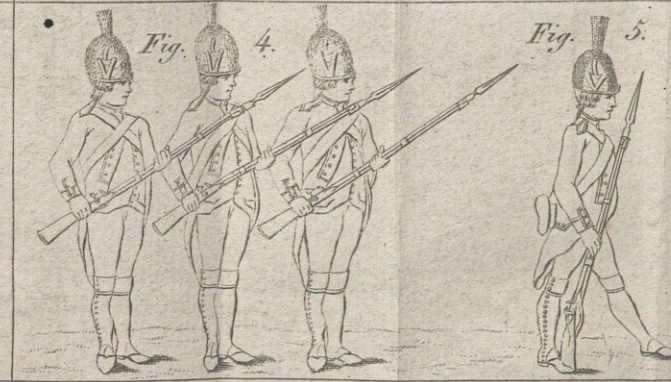
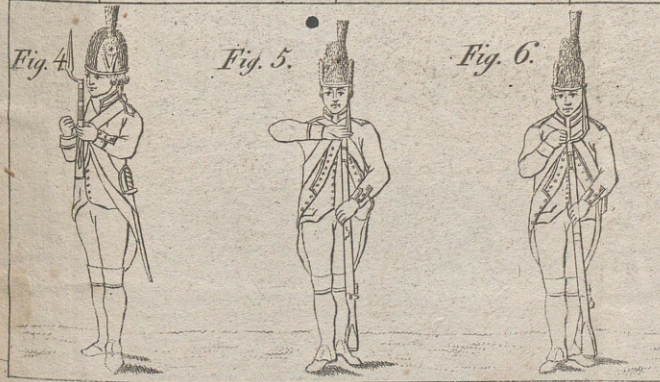
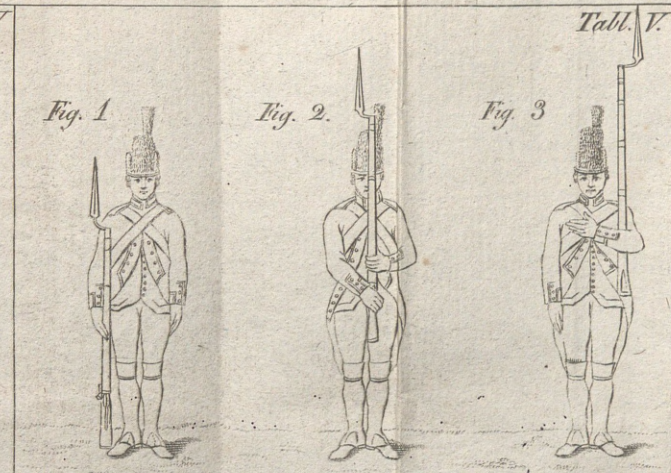
Szkola Żołnierza.

Szkola Żołnierza.

Szkola Żołnierza.

Jan Ligber sztychował na Uli. Furmąnskiej N° 2691.

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej

844

20-027457-000-0